

สภาพทั่วไปและแหล่งประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

4.1 สภาพทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

4.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นพื้นที่บริเวณกว้างใหญ่ของที่ราบสูงโคราชซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวอย่างชัดเจน จนสามารถแยกจากภูมิภาคอื่นๆของประเทศตามลักษณะทางกายภาพ เพราะแผ่นดินของภาคนี้ถูกยกให้สูงขึ้นสองด้าน คือทางด้านตะวันตกและด้านใต้ ทำให้พื้นที่ตะแกงลาดเอียงไปทางตะวันออกเฉียงสู่แม่น้ำโขง¹ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบไปด้วย 19 จังหวัด ตามหลักฐานทางโบราณคดีแบ่งพื้นที่เป็น 2 ส่วน² คือ

(1) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 11 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม

(2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอุบลราชธานี

1. ที่ตั้งและอาณาเขต

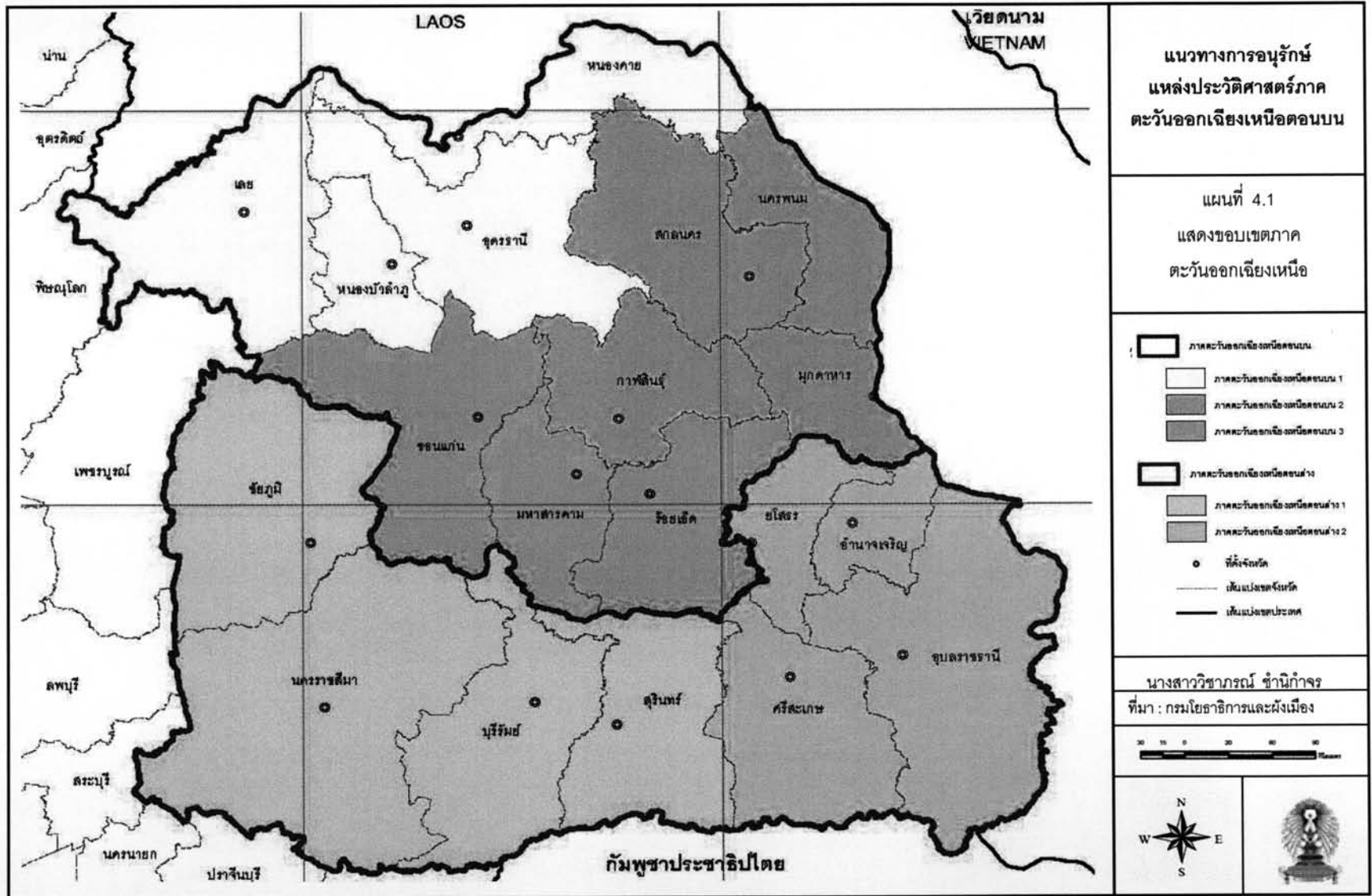
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนประกอบไปด้วย 11 จังหวัด มีเนื้อที่รวม 85,198.44 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 53.2 ล้านไร่³

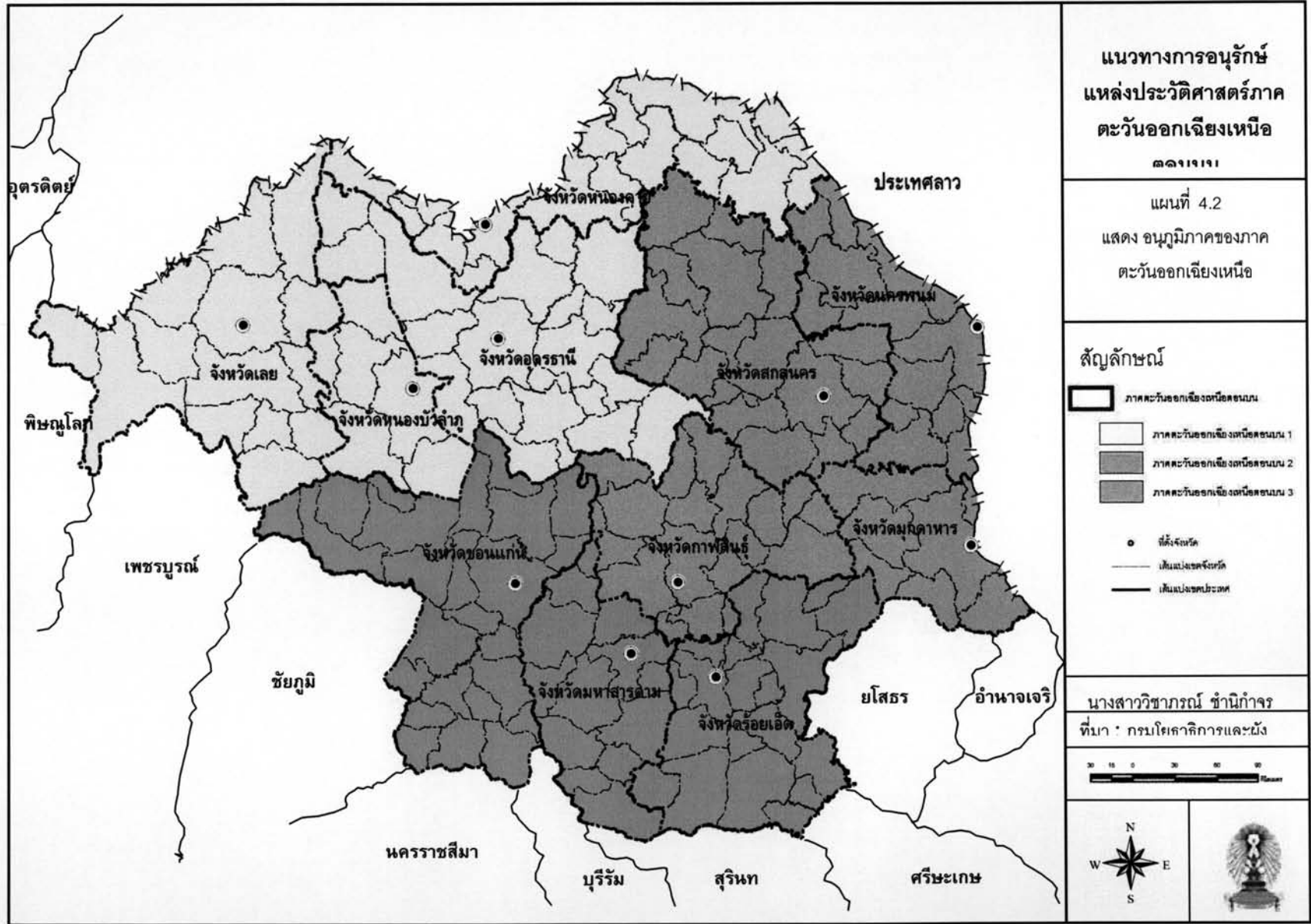
ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีน้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติ ที่จังหวัดหนองคาย
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีน้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติ ที่จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดพิษณุโลก โดยมีอาณาเขตติดต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่จังหวัดเลย

¹ ปิยะฉัตร ชีตตะวรรณ, ประวัติศาสตร์ (อีสาน), วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, 2532, หน้า 1

² โครงการวางและจัดทำผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2549, หน้า 2

³ ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง, สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและนันทนาการ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545 หน้า 4

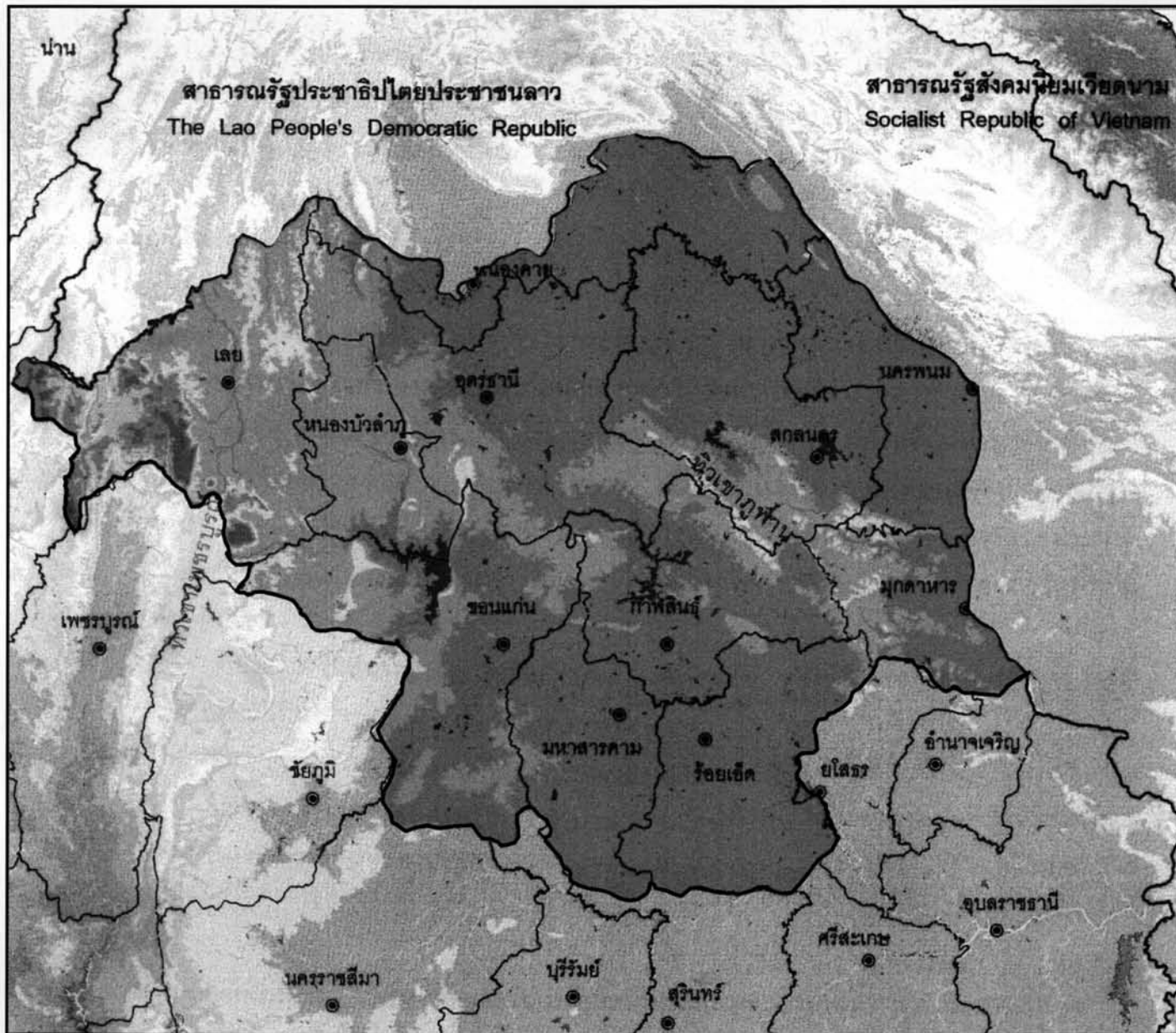
2. สภาพภูมิประเทศ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างจากภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด เพราะแผ่นดินทางด้านตะวันตกและด้านใต้ของภาคถูกยกให้สูงขึ้นสองด้าน ทำให้พื้นที่ตะกวดลาดเอียงไปทางตะวันออก การยกตัวของแผ่นดินทางด้านตะวันตก ทำให้พื้นที่ที่มีความสูง ตามแนวทิวเขาเพชรบูรณ์¹ และติดต่อยาวลงไปทางใต้เป็นทิวเขาดงพญาเย็นขอบของพื้นที่ซึ่งชันมากนี้หันไปทางตะวันตกติดกับบริเวณที่ราบตอนกลาง⁴

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ และส่วนที่ต่ำมากอยู่ตอนกลางในกลุ่มแม่น้ำชี ทั้งนี้เพราะทิวเขาภูพานทอดตัวยาวตั้งแต่ทางตะวันตกเฉียงเหนือไปทางตะวันออกเฉียงใต้ แบ่งพื้นที่ของภาคนี้ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ แอ่งโคราช กลุ่มจังหวัดทางตอนใต้ของภาค ได้แก่ กลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ขอนแก่นและตะวันตกของกาฬสินธุ์ ส่วนแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลไหลผ่านที่ราบลาดเอียงไปสู่แม่น้ำโขง ซึ่งเป็นเสมือนส่วนแบ่งพื้นที่ภาคเรียกบริเวณแคบกว่านี้ว่า แอ่งสกลนคร ได้แก่ บริเวณตอนเหนือของเทือกเขาภูพานขึ้นไปจรดแม่น้ำโขง ซึ่งได้แก่ กลุ่มจังหวัดทางตอนบนของภาค จังหวัดนครพนม สกลนคร หนองคาย อุดรธานี⁵

⁴ อีรพงศ์ อรรถวิทย์พิทักษ์ และคณะ .ธรณีวิทยาประเทศไทย ,ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.

⁵ ทวี พลสิทธิ์, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2540 หน้า 70.

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ
ตอนบน

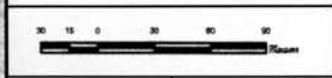
แผนที่ 4.3
แสดง ภูมิประเทศภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

สัญลักษณ์
ระดับความสูงเมตร

1,501 - 2,500	201 - 300
1,001 - 1,500	151 - 200
701 - 1,000	101 - 150
501 - 700	51 - 100
401 - 500	0 - 50
301 - 400	

- ที่ตั้งจังหวัด
- ~ เส้นแบ่งจังหวัด
- ~ แม่น้ำสายหลัก
- ~ แม่น้ำรอง
- ☁ ช่างกันน้ำ, เขื่อน, เหมือง, ปิ
- ขอบเขตประเทศ

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำง
ที่มา : กรมโศภนการและผังเมือง

3. แหล่งน้ำ

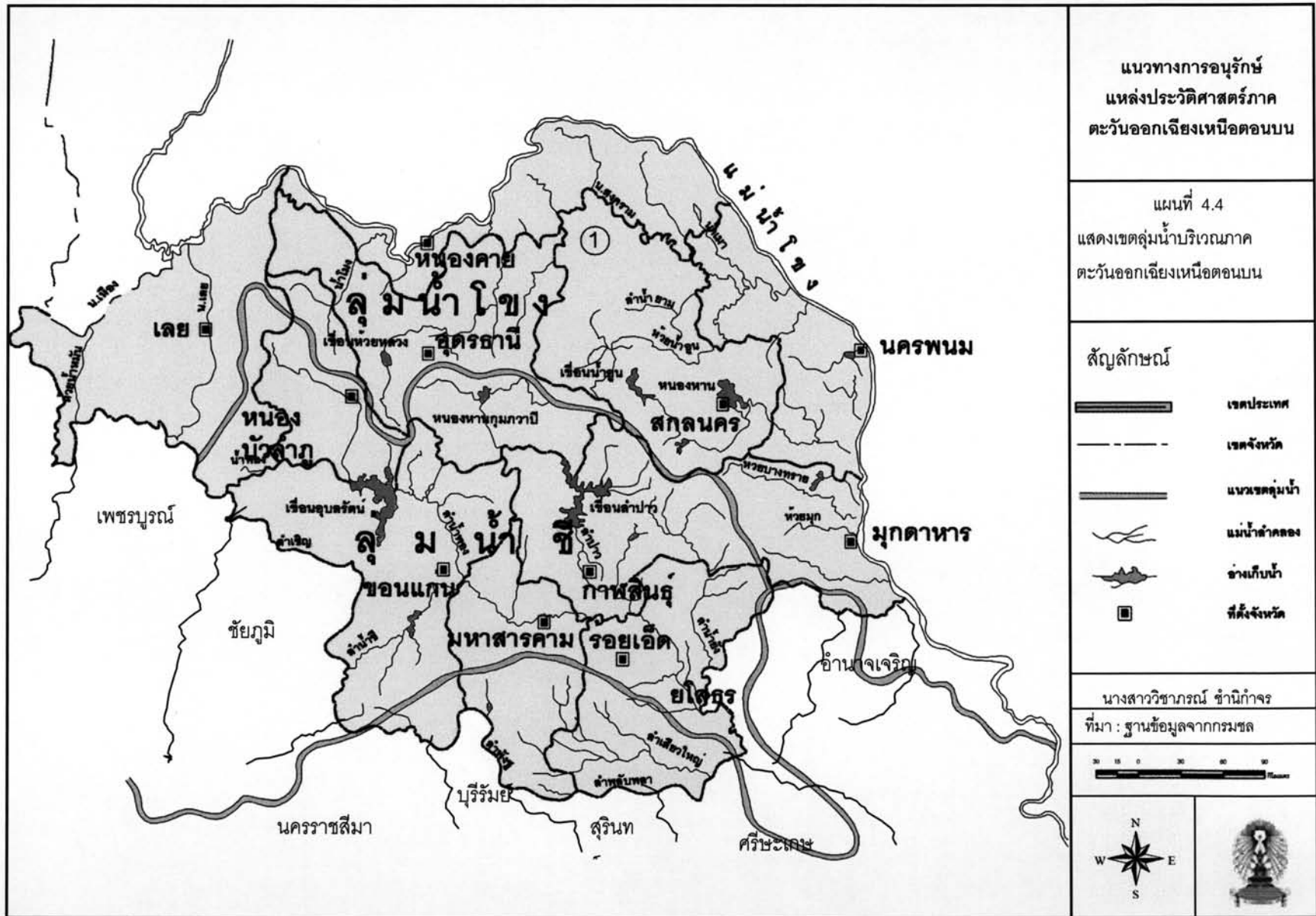
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีแหล่งน้ำมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและเพื่อการเกษตร ได้แก่ เขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนลำปาว เขื่อนน้ำพุง และหนองหาน ซึ่งเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ทางตอนเหนือ รวมทั้งแม่น้ำ ลำห้วย ที่ไหลรวมกันเรียกว่าลุ่มน้ำ⁶ ได้แก่ ลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำมูล (แผนที่ 4.4)

ลุ่มน้ำโขง มีแม่น้ำโขงเป็นสายประธาน อยู่ตอนเหนือและทางตะวันออกของภูมิภาคมีเป็นเส้นแบ่งแดนระหว่างไทย – ลาว และเป็นแม่น้ำพาดพิงของอารยประเทศลุ่มน้ำโขง

ลุ่มน้ำชี มีแม่น้ำชีเป็นสายประธาน อยู่ทางด้านตอนกลางของภาค ต้นน้ำลำธารเกิดจากทิวเขาเพชรบูรณ์ตะวันออก และทิวเขาภูพาน ลุ่มน้ำชีมีความสำคัญด้านเกษตรกรรมพื้นที่ลุ่มตอนกลางของภูมิภาค

ลุ่มแม่น้ำมูล มีแม่น้ำมูลเป็นสายประธาน ไหลพาดผ่านพื้นที่ตอนล่างของภูมิภาค ตอนบนที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแม่น้ำสายสำคัญด้าน เกษตรกรรมและการท่องเที่ยวภูมิภาคอีสานตอนล่าง

⁶ กวี วรรณิน ,แผนที่ความรู้ท้องถิ่นไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , พัฒนาคุณภาพวิชาการ(พว.) , กรุงเทพฯ , 2547 หน้า

4. การคมนาคม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่และมีการพัฒนาด้านการคมนาคมครบทุกด้านทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ⁷

ทางบก มีโครงข่ายถนนกระจายอยู่ทั่วทั้งภาคเป็นเส้นทางหลักสายสำคัญที่มีปริมาณการจราจรสูง⁸ ได้แก่

ถนนมิตรภาพ หรือทางหลวงหมายเลข 2(มิตรภาพ) จากภาคกลางเข้าสู่อีสาน จากจังหวัดสระบุรี – นครราชสีมา – ขอนแก่น – อุดรธานีและสิ้นสุดที่หนองคาย เป็นถนนสายสำคัญของภูมิภาค

ทางหลวงหมายเลข 12 สายมหาสารคาม –ขอนแก่น ทางหลวงสายหลักจากพิษณุโลกเข้าสู่จังหวัดขอนแก่น

ทางหลวงหมายเลข 22 สายอุดร – สกลนคร เป็นทางหลวง 2 ช่องจราจรสายหลักเชื่อมจังหวัดภาคอีสานตอนเหนือ

ทางหลวงหมายเลข 23 สายบ้านไผ่ – อุดรธานี เป็นทางหลวง 2 ช่องจราจรสายหลักพาดผ่านด้านล่างของอนุภูมิภาคอีสานตอนบน

ทางหลวงหมายเลข 201 สายสีคิ้ว – เมืองเลย เป็นทางหลวง 2 ช่องจราจรสายหลักด้านตะวันตกที่ขึ้นสู่ตอนเหนือของภาค

ทางรถไฟ เส้นทางรถไฟในภาคแยกออกจากทางรถไฟสายเหนือจังหวัดอยุธยา ผ่านจังหวัดสระบุรี เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดนครราชสีมา แล้วแยกเป็น 2 สาย ที่ชุมทางถนนจิระ จังหวัดขอนแก่น สายที่ผ่าน พื้นที่อนุภูมิภาคอีสานตอนบน จะมุ่งสู่จังหวัดอุดรธานี ไปสิ้นสุดที่หนองคาย

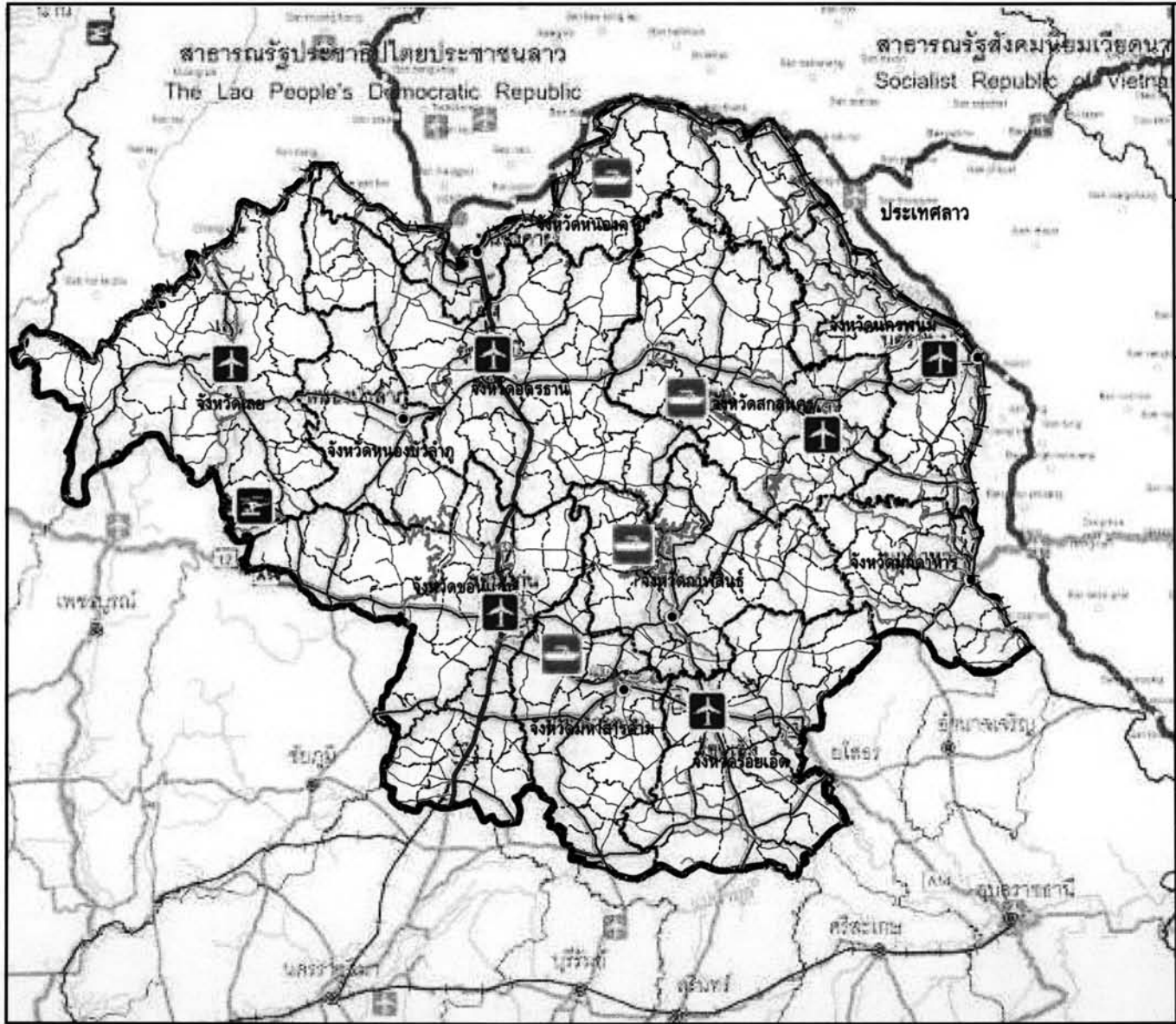
ทางอากาศ ภาคอีสานเป็นภาคที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ จึงมีสนามบินกระจายอยู่เพื่อบริการหลายแห่งในพื้นที่ ได้แก่ ท่าอากาศยานภายในประเทศจังหวัดเลย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดร้อยเอ็ด

ทางน้ำ การคมนาคมทางน้ำของภูมิภาคนี้พบมากในกลุ่มแม่น้ำชีและมูล มีการเดินเรือในระยะทางสั้นๆ และมีท่าเรือเล็ก ในจังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม ส่วนแม่น้ำโขงมีท่าเรือระหว่างประเทศในจังหวัดหนองคาย นครพนม และมุกดาหาร

⁷ สยามทางหลวงแห่งประเทศไทย, คู่มือการเดินทางบนทางหลวงฉบับพกพา, 2548.

⁸ บริษัทคอนซัลแทนต์ออฟเทคโนโลยี, รายงานขั้นต้นโครงการวางและจัดทำผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2547, หน้า 14.

**แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ**
ค.ศ. ๒๕๒๕

แผนที่ 4.5
แสดงเส้นทางคมนาคม
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- สัญลักษณ์**
- ทางหลวงสายสั้น
  - ทางหลวงสายหลัก
  - ทางหลวงแผ่นดินสายธรรมดา
  - ทางหลวงแผ่นดินสายพิเศษ
  - ทางรถไฟ
  - ท่าอากาศยาน
  - สถานีขนส่งมวลชน
  - สถานีรถไฟ
  - สถานีรถไฟ
  - สถานีรถไฟ
  - สถานีรถไฟ

นางสาววิชากรณ์ ชำนิกำจร
ที่ปรึกษา : กรมโยธาธิการและผังเมือง

4.1.2 สภาพเศรษฐกิจ

โครงสร้างเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการผลิตทางการเกษตรเป็นฐานการผลิตหลักเมื่อเปรียบมูลค่าการผลิตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคอื่นๆ พบว่าในปี 2547 มีจำนวน 5.91 แสนล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 10.86 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ เป็นอันดับที่สามารถรองจากภาคมหานครและภาคตะวันออก แบ่งเป็นสาขาการค้าร้อยละ 23.54 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สาขาบริการร้อยละ 21.50 สาขาการเกษตร ร้อยละ 17.8 และสาขาอุตสาหกรรมร้อยละ 16.34 ตามลำดับ

เศรษฐกิจของอนุภูมิภาคอีสานตอนบน ขึ้นกับการผลิต 4 สาขาหลัก คือ การเกษตร การค้า อุตสาหกรรม และบริการ เมื่อพิจารณาผลิตภัณฑ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือรายสาขา เป็นดังนี้

1. **สาขาเกษตรกรรม** ปี 2548 การกสิกรรมมีความสำคัญสูงที่สุดเนื่องจากเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ มีมูลค่าการผลิตคิดเป็นร้อยละ 73.2 ของสาขา ผลิตภัณฑ์หลัก ได้แก่ ข้าว รองลงมาคือ ไม้ผล อ้อย มันสำปะหลัง ตามลำดับ

2. **สาขาอุตสาหกรรม** ในปี 2542-2547 มีอัตราการขยายตัว 5.13 ต่อปี รัฐบาลจะมีนโยบายการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมในภาคอีสานตอนบน ทำให้ทุกจังหวัดมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นและกระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง ได้แก่ โรงสีข้าวขนาดใหญ่ โรงงานสิ่งทอ โรงงานผลิตอุปกรณ์กีฬา⁹

3. **สาขาการค้า** มีอัตราการขยายตัวเท่ากับ 3.25 ต่อปี เป็นผลมาจากการขยายตัวของสาขาอุตสาหกรรม และการลงทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ การพัฒนาอุตสาหกรรมและความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภาคกลุ่มแม่น้ำโขงในอนาคตจะทำให้สาขาการค้าของภาคขยายตัวมากขึ้น

4. **สาขาการบริการ** ในปี 2542-2547 มีอัตราการขยายตัวเท่ากับ 4.07 ต่อปี มีบทบาทสำคัญเนื่องจากการขยายตัวของการบริการการผลิตที่มากขึ้น รวมทั้งการขยายตัวของการลงทุนจากการท่องเที่ยวที่มีสัดส่วนในรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้กิจการโรงแรม ภัตตาคาร สถานบริการบันเทิง และร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกมีการขยายตัวมากขึ้นในจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของภูมิภาค¹⁰ หรือเป็นจังหวัดที่เป็นทางผ่านและเป็นจุดแวะพักของนักท่องเที่ยวก่อนเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ ต่อไป

4.1.3 สังคมและประชากร

ลักษณะสังคมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ นับถือลำดับอาวุโสและมีพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของประชากรส่วนมากในภูมิภาคและนิยมยึดถือแนวปฏิบัติของบรรพบุรุษในท้องถิ่นและมีวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะกลุ่มที่แสดงให้เห็นเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานได้อย่างชัดเจน

⁹ รายงานโครงสร้างเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , สถาบันยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

¹⁰ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2547 หน้า 9.

1. ประชากร

(1) ขนาดและการกระจายตัวประชากร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีประชากร 10,774,648 คน จังหวัดที่มีประชากรมากที่สุดสามอันดับแรก ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น อุตรดิตถ์ ร้อยเอ็ด ตามลำดับ และจังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด

ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามรายจังหวัด พ.ศ. 2547

จังหวัด / ภาค	เนื้อที่ (ตร.กม.)	ประชากร	สัดส่วน ประชากร	ความ หนาแน่น คน/ตร.กม.	บ้าน	จำนวน ประชากร ต่อครัวเรือน
ขอนแก่น	10,886.0	1,770,605	16.4	163	444,280	3.99
อุตรดิตถ์	11,730.3	1,542,071	14.3	132	373,900	4.12
ร้อยเอ็ด	8,299.4	1,322,389	12.2	160	298,146	4.44
สกลนคร	9,605.8	1,113,720	10.3	116	265,748	4.19
กาฬสินธุ์	6,946.7	994,600	9.2	144	225,717	4.41
มหาสารคาม	5,291.7	944,385	8.7	179	217,994	4.33
หนองคาย	7,332.3	913,275	8.4	125	218,260	4.18
นครพนม	5,512.7	710,440	6.5	129	164,991	4.31
เลย	11,424.6	624,087	5.7	55	162,705	3.84
หนองบัวลำภู	3,859.1	500,002	4.6	130	111,671	4.48
มุกดาหาร	4,339.8	339,074	3.1	79	78,630	4.31
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน	85224.8	10774648	100	127	2562042	4.3

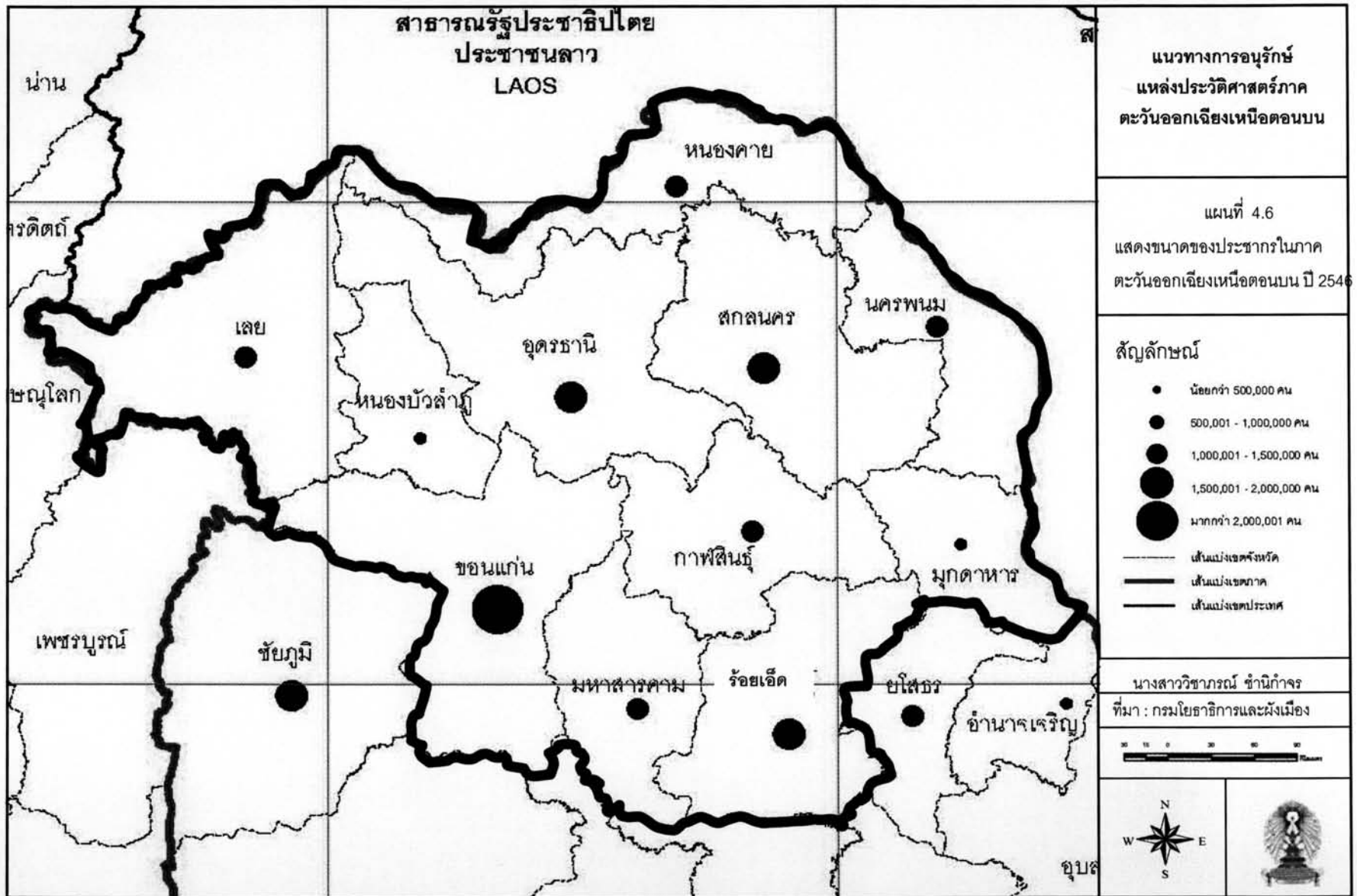
ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

(2) ความหนาแน่นของประชากร

มีความหนาแน่น 127 คน ต่อ ตร.กม. พบว่าจังหวัดที่มีความหนาแน่นมากที่สุดสามอันดับแรก ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น ร้อยเอ็ดเนื่องจากตั้งอยู่บริเวณที่ราบอันกว้างใหญ่ของภาคและเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการศึกษา เช่น มหาสารคาม และขอนแก่น¹¹ ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา

(3) แรงงาน การจ้างงาน แรงงานจำนวนมากไม่มีความชำนาญ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในภูมิภาคนี้หากไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นแรงงานที่มีฝีมือ โดยจังหวัดที่มีการจ้างงานมากที่สุด คือ จังหวัดขอนแก่น และอุตรดิตถ์ โรงงานผลิตภัณฑ์จากพืช อุตสาหกรรมสิ่งทอ และอุปกรณ์เครื่องแต่งกาย

¹¹ รายงานโครงสร้างเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , สถาบันยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2547 หน้า 9.

2. การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน แม้จะด้อยกว่าภูมิภาคอื่นอยู่มากแต่ก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวจะมีอยู่ในกลุ่มโบราณสถานและอารยธรรมเก่าแก่ของอาณาจักรขอม และแหล่งโบราณคดี เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แหล่งภาพเขียนสี พระธาตุเจดีย์ และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของภาค และยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่งดงาม เช่น ภูกระดึง ภูเรือ และทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำโขง รวมทั้งการท่องเที่ยวเมืองชายแดนและต่อเนื่องไปยังประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีนักท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นทุกปี โดยที่แนวโน้มอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศจะเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับนักท่องเที่ยวในอนาคตต่อไป¹²

จากการรวบรวมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวจากรายงานการศึกษา เอกสารเผยแพร่ของ ททท. และจังหวัด รวมทั้งแผนลงทุนจังหวัด เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีแหล่งท่องเที่ยว ไม่ต่ำกว่า 568 แห่ง แบ่งเป็นด้านธรรมชาติ แห่ง ด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศาสนา 253 แห่ง และด้านศิลปวัฒนธรรม/กิจกรรม และอื่นๆ 67 แห่ง สำหรับแหล่งท่องเที่ยวก่อนประวัติศาสตร์¹³

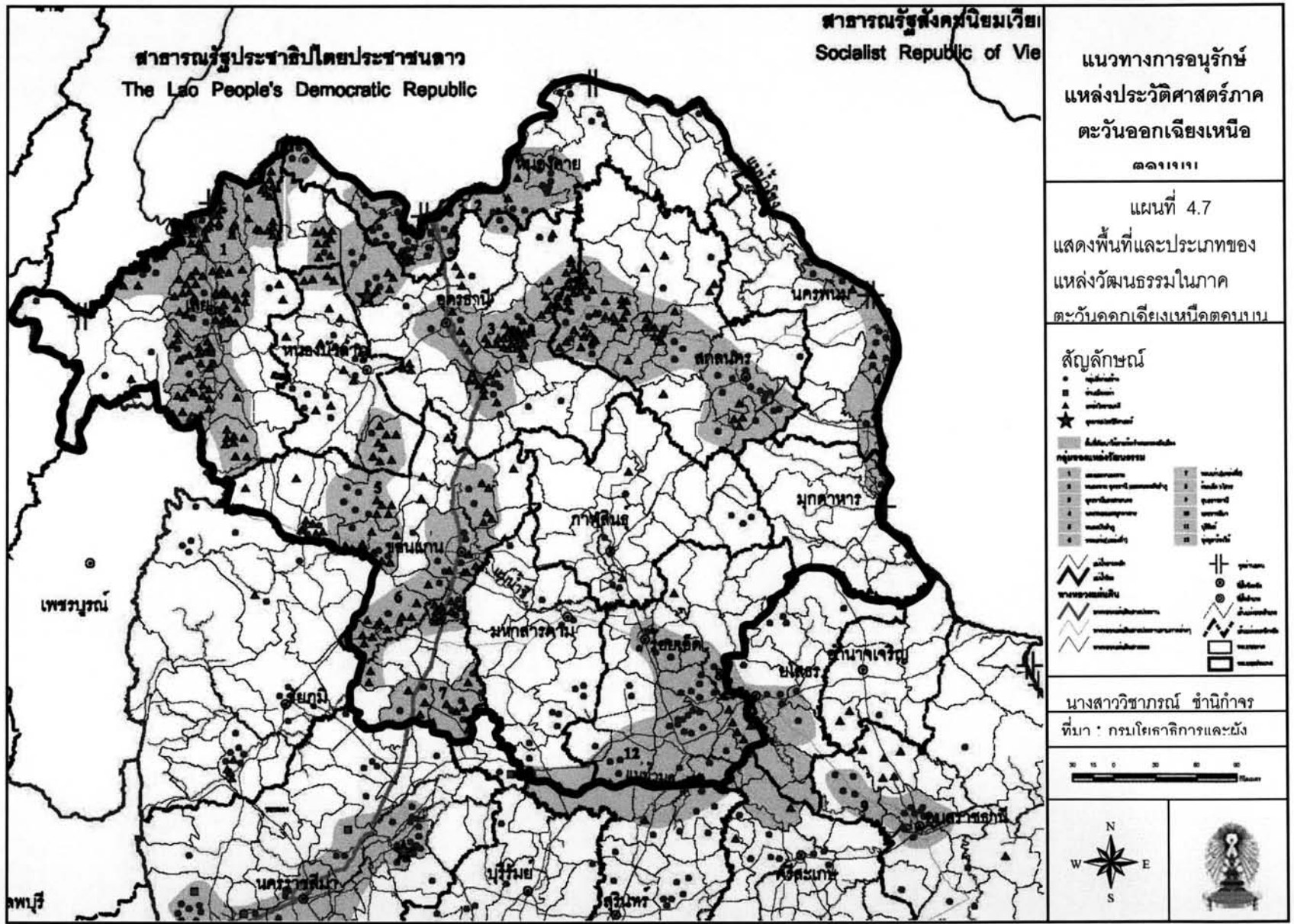
ตารางที่ 4.2 แสดงแหล่งท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

จังหวัด	ธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ฯ	ศิลปวัฒนธรรม	รวม
กาฬสินธุ์	14	13	4	31
ขอนแก่น	22	15	3	40
นครพนม	10	14	5	29
หนองคาย	23	10	4	37
หนองบัวลำภู	5	8	2	15
มหาสารคาม	4	9	4	17
มุกดาหาร	13	14	1	28
ร้อยเอ็ด	7	8	1	16
เลย	27	17	1	45
สกลนคร	14	17	7	38
อุดรธานี	12	14	5	31
รวม	151	139	37	327

ที่มา : เอกสารเผยแพร่ของ ททท. และ แผนลงทุนจังหวัดขอนแก่น

¹² บุรีรัตน์ สามีตติยะ , ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ไทยวัฒนาพานิช ,2544, หน้า 5.

¹³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 30.

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
The Lao People's Democratic Republic

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม
Socialist Republic of Vietnam

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ
ค.ด.ง.น.

แผนที่ 4.7
แสดงพื้นที่และประเภทของ
แหล่งวัฒนธรรมในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

สัญลักษณ์

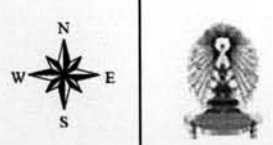
- แหล่งโบราณคดี
- แหล่งโบราณคดี
- ▲ แหล่งโบราณคดี
- ★ แหล่งโบราณคดี
- แหล่งโบราณคดี

กลุ่มของแหล่งโบราณคดี

1 แหล่งโบราณคดี	7 แหล่งโบราณคดี
2 แหล่งโบราณคดี	8 แหล่งโบราณคดี
3 แหล่งโบราณคดี	9 แหล่งโบราณคดี
4 แหล่งโบราณคดี	10 แหล่งโบราณคดี
5 แหล่งโบราณคดี	11 แหล่งโบราณคดี
6 แหล่งโบราณคดี	12 แหล่งโบราณคดี

ถนน
 ทางรถไฟ
 คลอง
 เขื่อน
 เขื่อนกั้นน้ำ
 เขื่อนกั้นน้ำ
 เขื่อนกั้นน้ำ
 เขื่อนกั้นน้ำ

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร
ที่มา : กรมโบราณคดีและมรดก

3. พื้นที่ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศาสนสถาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นหนึ่งในภาคที่มีพื้นที่ประวัติศาสตร์ แหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ชัดเจนแสดงความเป็นพื้นถิ่น สมถะและเรียบง่าย แต่เนื่องด้วยมีการสั่งสมวัฒนธรรมมานานตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 12,000-5,000 ปีมาแล้ว ทำให้โบราณสถานและศาสนสถานที่เกิดขึ้นแต่ละยุคจนถึงปัจจุบันมีความหลากหลายแตกต่างตามลัทธิ นิยมและการปกครอง รวมทั้งเป็นภูมิภาคที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมจากหลายกลุ่มชน เช่น ขอม มีการสร้างปราสาทหิน เมืองโบราณ เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น ส่วนด้านตอนกลางของภูมิภาค บริเวณลุ่มน้ำชี เป็นพื้นที่ที่มีความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา ทำให้เกิดโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง พบใบเสมาจำนวนมาก และเป็นเมืองที่มีการวางผังที่ดีมีการสร้างคันการสร้างเมืองที่มีโครงสร้างอย่างมีระบบ สร้างชุมชนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่ายประกอบอาชีพเกษตร และทางด้านตอนบนของภาคที่พบชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณคดีจำนวนมาก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง พุทธบาทเวินปลา เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าดินแดนอีสานนี้เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก¹⁴

ภาคอีสานตอนบนเป็นแอ่งอารยธรรมที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำโขง ชูพุทธศาสนามุ่งเรืองมากในสมัยทวารวดี มีแหล่งประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญมีอุทยานประวัติศาสตร์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก คือ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี และยังมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ คือ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีแหล่งวัฒนธรรมที่สามารถจัดแบ่งตามการกระจุกตัวของแหล่งวัฒนธรรมประเภทต่างๆ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจังหวัดเลย กลุ่มจังหวัดหนองคาย กลุ่มจังหวัดอุดรธานี กลุ่มจังหวัดนครพนม กลุ่มจังหวัดขอนแก่น 2 กลุ่ม กลุ่มจังหวัดร้อยเอ็ดและกลุ่มพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ แต่มีกลุ่มเล็กๆอยู่ในพื้นที่ 11 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดหนองบัวลำภู กาฬสินธุ์ มหาสารคาม

¹⁴ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล, ประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน, คณะสังคมศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม , 2532 หน้า 35.

4.1.4 นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาคัดวันออกเฉียงเหนือตอนบน¹⁵

1. โครงการพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

(Greater Mekong Subregion : GMS) หรือที่เรียกว่า “โครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ” เป็นโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง มีสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา สปป.ลาว พม่า ไทย เวียดนามและมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการค้า การลงทุน อุตสาหกรรม การเกษตร ท่องเที่ยวและบริการ เป็นความเคลื่อนไหวระดับประเทศที่สำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันเป็นภูมิภาคเศรษฐกิจของประเทศสมาชิก เนื่องจากในแต่ละประเทศต่างเห็นความสำคัญของการค้าชายแดน โครงการ GMS นี้ ประกอบด้วย แนวเขตพื้นที่สำหรับการขนส่งหลัก 4 โครงการ โดยมีโครงการเขตพื้นที่แนวตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor) เป็นโครงการที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแนวเส้นทางเศรษฐกิจ โครงการแรกที่ประสานเชื่อมโยงด้านตะวันออก-ตะวันตกของอินโดจีนเข้าด้วยกันในหลายมิติ ในขณะที่เส้นทางส่วนใหญ่ที่มีอยู่แล้วจะเป็นในแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งโครงการ East-West Economic Corridor นี้จะเชื่อมต่อพม่า-ไทย-ลาวและเวียดนามโดยมีสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่มุกดาหารและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 9 ในประเทศลาวเป็นเส้นทางเชื่อมโยงที่สำคัญ ในลักษณะโครงข่ายการคมนาคมขนส่งทางบกที่เชื่อมต่อเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจใน อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงให้เป็นหนึ่งเดียวทั้งด้านการค้าและการลงทุน อันเป็นวัตถุประสงค์หลักของโครงการ มากกว่าที่จะเป็น Land bridge ที่เชื่อมทะเลอันดามันกับทะเลจีนใต้ GMS เป็นโครงการที่คาดว่าจะผลักดันการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่แนวตะวันออก-ตะวันตก

โครงการอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง หรือ GMS นี้ มีการเชื่อมโยงเส้นทางเป็นไปตามโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงประเทศจีเอ็มเอส-อีซี (GMS-EC)¹⁶ โดยมีนโยบายการพัฒนาเป็นแนวพื้นที่เศรษฐกิจ (Economic Development Corridor) ในสาขาคมนาคมขนส่ง โดยดำเนินงานดังนี้

“ทางบก”

(1) การเชื่อมเส้นทางขนส่งทางถนนตะวันออก – ตะวันตก ระหว่างพม่า – ไทย – สปป.ลาว – เวียดนาม โดยมีสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่มุกดาหารและทางหลวงหมายเลข 9 ในสปป.ลาวเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ

(2) เส้นทางฝั่งตะวันออกเชื่อมมุกดาหาร – สะหวันนะเขต – ดานัง รวมสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่มุกดาหาร (ไทย) และสะหวันนะเขต (สปป.ลาว)

¹⁵ เอกสารประกอบการประชุม วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 , สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดขอนแก่น.

¹⁶ <http://www.mfa.go.th> , 20 กุมภาพันธ์ 2551.

- (3) เส้นทางถนนแม่สอด – มุกดาหาร (ถนนในประเทศไทย) มีระยะทาง 774 กิโลเมตร ปรับปรุงขยายถนนเป็น 4 ช่องจราจรในบางช่อง
- (4) เส้นทางรถไฟสายยูนนาน – ไทย
- (5) เส้นทางคุนหมิง–เชียงรุ่ง–เมืองลา–หลวงพระบาง–เวียงจันทน์–หนองคาย

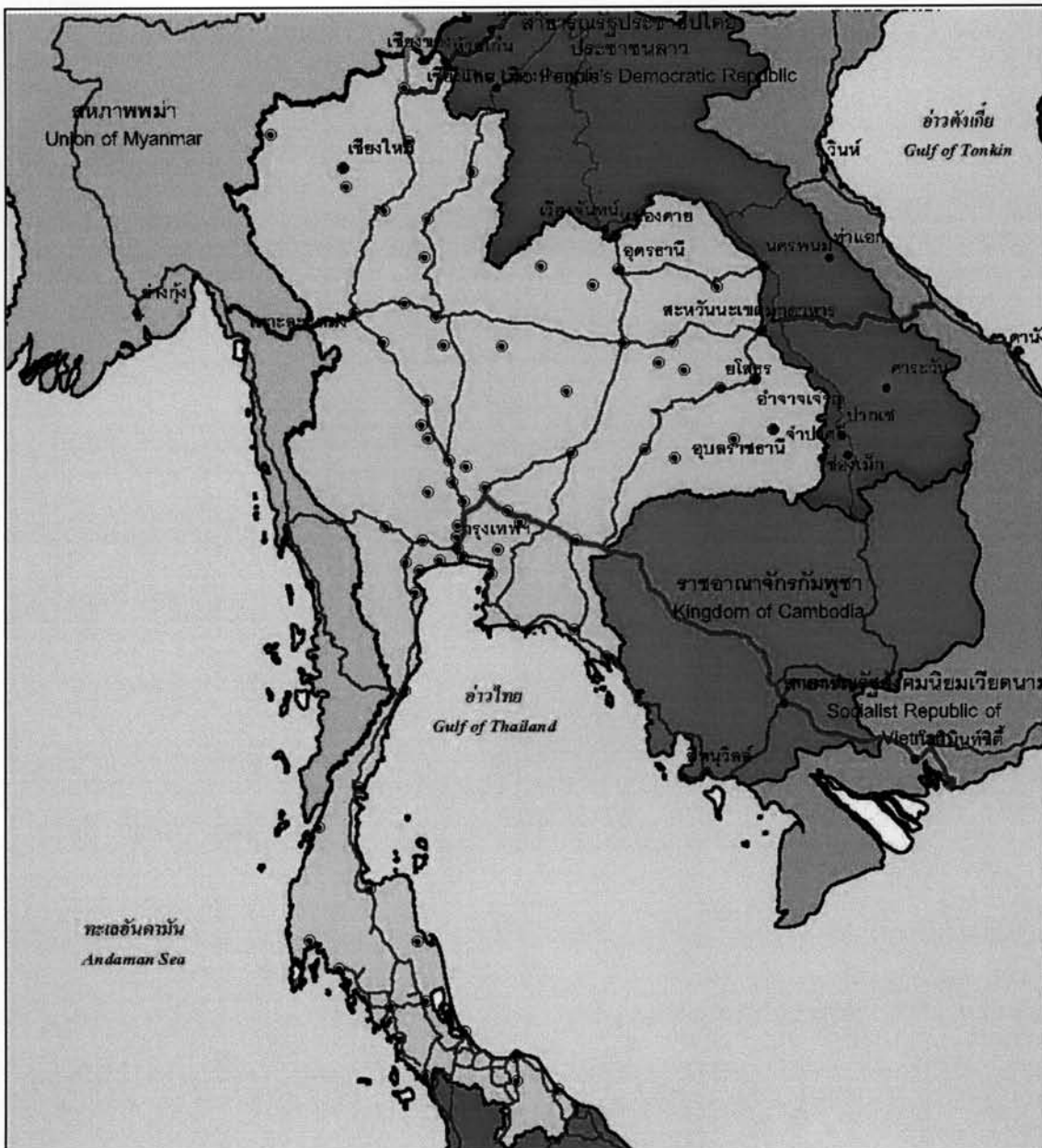
ปัจจุบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเส้นทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพาดผ่านพื้นที่ จากนโยบายพัฒนาถนนสายเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก(ขอนแก่น/อ.ภูผาม่าน-มหาสารคาม/อ.เชียงยืน – กาฬสินธุ์ / อ.ยางตลาด- , มุกดาหาร/อ.หนองสูง) เพื่อเชื่อมโยงประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเพื่อเพิ่มมูลค่าด้านการค้า การขนส่งและการท่องเที่ยว จึงทำให้ภาคอีสานมีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบกในถนนสายหลักสายรองเพื่อเชื่อมเส้นทางสำคัญสายอีดับเบิลยูอีซี(EWEC)นี้¹⁷

“ทางน้ำ”

การเดินทางพาณิชย์ในแม่น้ำโขงตอนบน การเดินเรือพาณิชย์ในกลุ่มแม่น้ำโขง 4 ประเทศ จีน พม่า ไทย ลาว ในอนาคตเมื่อโครงการความร่วมมือจีเอ็มเอส-อีซี(GMS-EC)แล้วเสร็จสินค้าที่ผลิตได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีทางเลือกมากขึ้น สามารถลดต้นทุนในการขนส่งโดยรวมได้¹⁸

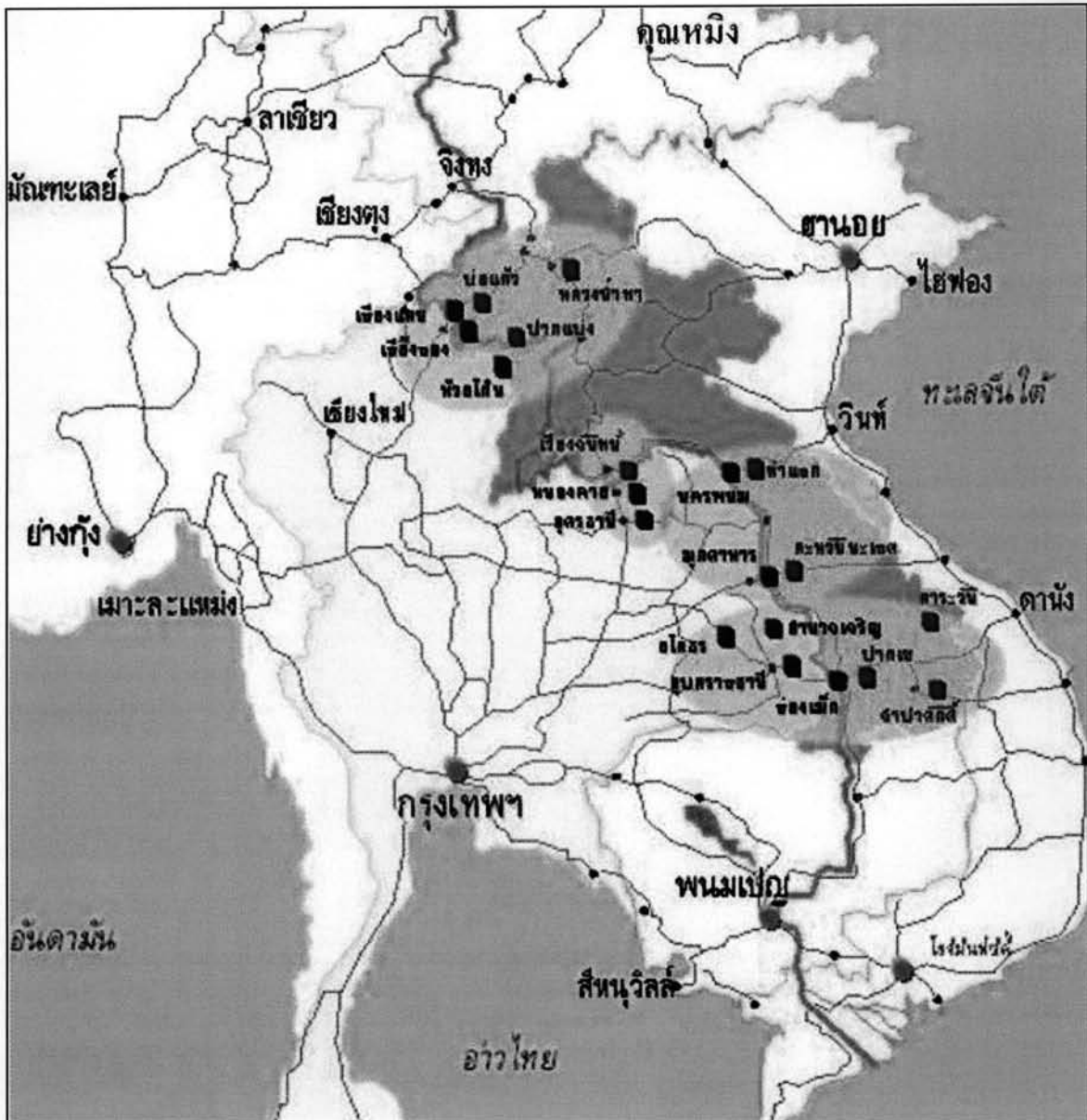
¹⁷ <http://www.nedsi.kku.ac.th/seminar/> 23 ตุลาคม 2550.

¹⁸ <http://www.isantourism.com> , 23 ธันวาคม 2549.

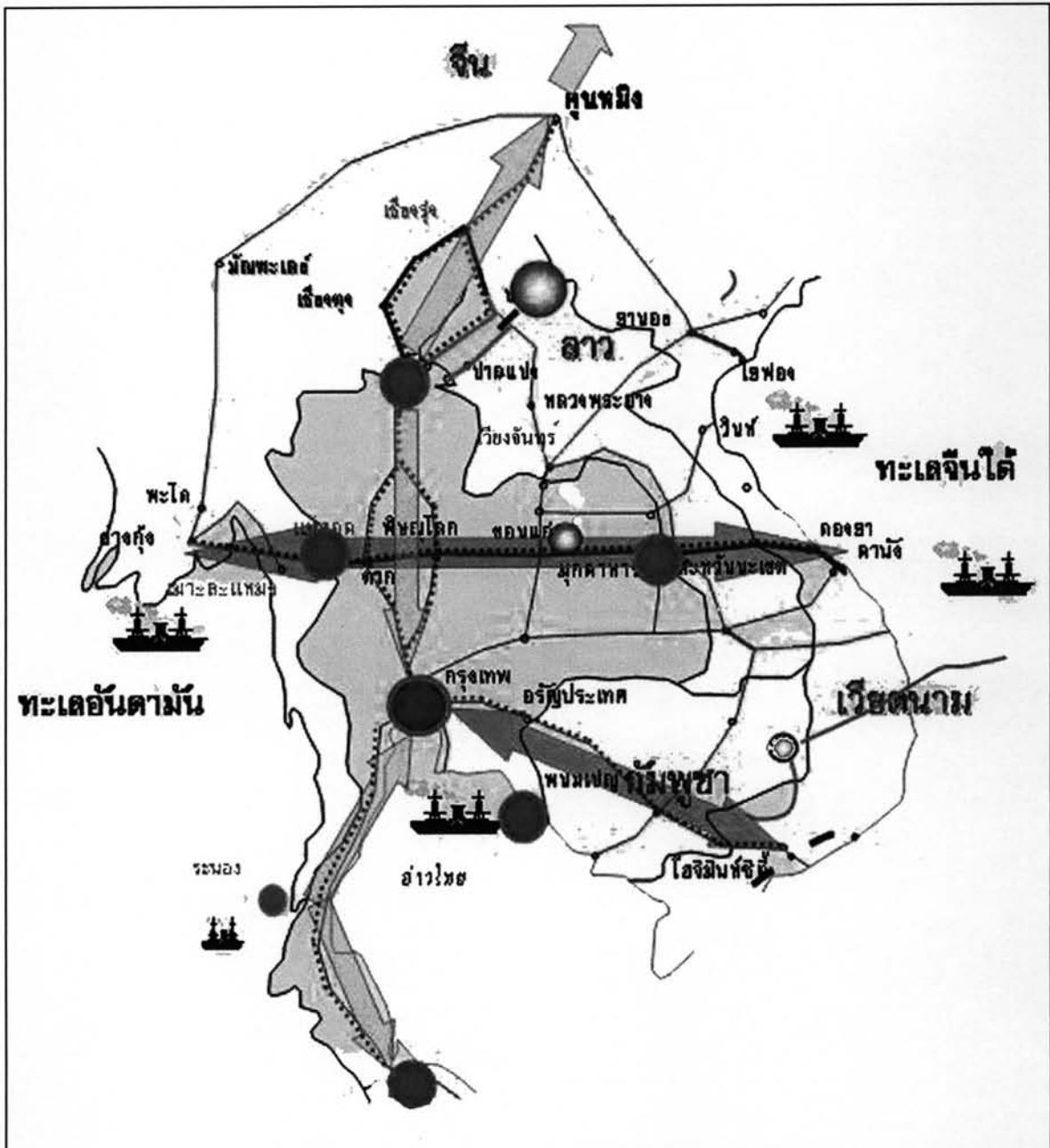
แนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.8 แสดงเส้นทางการเชื่อมโยงทางบกของโครงการ GMS		นางสาววิชาวรณี ชำนิกำจร	
สัญลักษณ์	● ที่ตั้งเมือง	— มุกดาหาร-สะพานมิตระเขตฯ-คานัง	ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมือง
	● ที่ตั้งจังหวัด	— แม่สอด-เมียวดี-นาระและแหม่ง	
—	เส้นแบ่งเขตจังหวัด	— road_chiaglung	30 15 0 30 60 90 Kilometer
—	เส้นแบ่งเขตประเทศ	— road_chiaglung	
		— เชียงของ-หนองน้ำท่า-เชียงรุ่ง-คูเมอิ่ง	
		— กรุงเทพฯ-หนมเปญ-โฮจิมินห์-วังเตา	

แนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

<p>แผนที่ 4.9 แสดงแนวทางการพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศไทยและสปป.ลาว</p>	<p>นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร</p>
<p>สัญลักษณ์ Sister Cities ที่มีศักยภาพ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ เชียงแสน – บ้านดั้นมิ่ง ■ มุกดาหาร – สะหวันนะเขต ■ เชียงของ – บ้านห้วยทราย ■ นครพนม – ท่าแขก ■ ชองแม็ก – ปากเซ ■ ห้วยโก๋น - เมืองเงิน 	<p>ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมือง</p>

แนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.10 แสดงโครงการก่อสร้างเส้นทางคมนาคมขนส่ง		นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร	
สัญลักษณ์ ● เขตเศรษฐกิจชายแดน ● ศูนย์กลางการพัฒนาประเทศ ⇨ แนวพัฒนาเหนือใต้ ⇄ แนวพัฒนาตะวันออกตะวันตก		ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมือง 30 15 0 30 60 90 Kilometers 	

2. ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ อิระวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง Ayeyawadee-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy - ACMECS)

ปัจจุบันนโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความก้าวหน้ามาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้โครงการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ อาทิ โครงการพัฒนาเส้นทางสาย East-West Economic Corridor ช่วงด่านลาวบาวถึงท่าเรือดานังในเวียดนาม และโครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2 ที่มุกดาหาร (ปัจจุบันดำเนินการเสร็จแล้ว) รวมถึงการที่ประเทศเวียดนามอนุญาตให้รถพวงมาลัยขวาวิ่งในเส้นทางได้ช่วยให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเส้นทางขนส่งสินค้าออกเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการส่งออกที่ทำเรือบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (ESB) แห่งเดียว ซึ่งจะช่วยลดต้นทุนการขนส่งสินค้าไปยังประเทศเพื่อนบ้าน และจะทำให้การค้าชายแดน การลงทุน การท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนนักศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านดีขึ้น ซึ่งกลุ่มจังหวัดตามแนวชายแดน ได้แก่ กลุ่มจังหวัดมุกดาหาร กลุ่มจังหวัดหนองคายและกลุ่มจังหวัดอุบลราชธานี จะได้รับประโยชน์มากขึ้น

โครงการในระดับจังหวัดที่ได้ดำเนินการไปแล้ว คือ การประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กลุ่มจังหวัดมุกดาหาร นครพนม สกลนคร และกาฬสินธุ์ กับจังหวัดสะหวันนะเขตและคำม่วนของประเทศลาว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ EWC ในโครงการ GMS ที่จะต่อเชื่อมกันโดยสะพานข้ามแม่น้ำโขง เป็นการสนับสนุนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจด้วยกลยุทธ์การพัฒนาเมืองแฝด (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันให้มากที่สุด นอกจากนี้ยังมีเมืองแฝดที่มีศักยภาพ และมีโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ นครพนม-ท่าแขก หนองคาย-ท่านาแล้ง ชองเม็ก-ปากเซ ชองจอม-ภูมิลำโรง และช่องสะง่า-อันลองเวง

3. โครงการพัฒนาเมืองคู่แฝดเศรษฐกิจไทย-ลาว

มุกดาหาร-สะหวันนะเขต โดยมี 4 จังหวัดชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ สกลนคร มุกดาหาร นครพนม กาฬสินธุ์ ควบคู่กับแขวงคำม่วนและสะหวันนะเขตของ สปป.ลาว มีการวางแผนการตลาดเพื่อชักจูงนักลงทุนจากไทยและประเทศที่ 3 เข้าไปลงทุน เพื่อส่งเสริมการขยายตัวการท่องเที่ยวระหว่างสองประเทศ และช่วยดึงดูดทางด้านการค้าและการลงทุนเพิ่มขึ้น

4. โครงการสะพานข้ามแม่น้ำโขงระหว่างชาติแห่งที่ 2 มุกดาหาร-สะหวันนะเขต

สะพานข้ามแม่น้ำโขงระหว่างชาติแห่งที่ 2 ยาว 1,600 เมตร มีการเชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 9 ของประเทศลาวทางด้านแขวงสะหวันนะเขต ไปเชื่อมต่อกับเวียดนามตอนกลาง ตลอดไปถึงชายแดนทะเลเข้าบรรจบเส้นทางหมายเลข 1 โดยมีหัวเมืองที่สำคัญของเวียดนาม คือ เมืองกวางตรี เมืองเว้ (เมืองหลวงเก่า) และเมืองดานัง ซึ่งเป็นท่าเรือที่สำคัญสามารถรองรับเรือขนาด 30,000 ตันได้ ซึ่งจะทำให้จังหวัดมุกดาหารกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าและพาณิชยกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกเมืองหนึ่ง

สะพานข้ามแม่น้ำโขงนี้สร้างเสร็จพร้อมเปิดให้รถยนต์จากสองประเทศข้ามแล้วตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2549 และรัฐบาลทั้ง 2 ประเทศ ได้กำหนดพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ 20 ธันวาคมนี้ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี จะเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานพิธีเปิด

ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการมีสะพานและการใช้ประโยชน์จากเส้นทางหมายเลข 9 ในอนาคต พบว่า มีผลในด้านเศรษฐกิจชัดเจนที่สุด เพราะเศรษฐกิจเป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนาเส้นทางนี้ ให้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทั้งสินค้า คน แรงงาน และการท่องเที่ยว แม้ว่าตอนนี้การพัฒนาเส้นทางในแต่ละประเทศยังไม่เสร็จสมบูรณ์ และยังไม่ชัดเจนว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะมาจากอะไรบ้าง เช่น ถ้าเป็นสินค้าน่าจะมาจากพืชผลประเภทไหน แม้แต่ทิศทางก็ยังไม่ชัดเจนว่าจะไหลจากประเทศเวียดนามเข้ามาประเทศไทยหรือจากประเทศไทยจะไหลออกไป ซึ่งต้องมีการศึกษาวิจัยวิเคราะห์ต่อไปว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

ผลในด้านสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับจังหวัดมุกดาหารที่กลายเป็นจังหวัดหน้าด่าน ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น คือ แรงงานในจังหวัดต่างๆ หลังไหลเข้ามา การค้า การลงทุน รวมทั้งเงินตรา ธุรกิจต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็เกิดผลกระทบทางลบ เช่น วิถีชีวิต ค่านิยมเปลี่ยนแปลง มีการใช้สาธารณูปโภค สาธารณูปการ การบริการทางสังคมเพิ่มมากขึ้น การมีพื้นที่ทำการเกษตรน้อยลง ปัญหาขยะและน้ำเสีย รวมทั้งชุมชนแออัดที่เกิดจากการขยายเมือง ปัญหาคุณภาพเส้นทางคมนาคมและขาดบริการขนส่งที่ดี การเคลื่อนย้ายเข้ามาของแรงงานจากต่างถิ่นและแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย โดยเฉพาะการย้ายถิ่นของแรงงานประเทศลาวในจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมาจากปัจจัยดึงดูดจากการได้รับค่าจ้างที่สูงกว่าในประเทศของตนเอง มีโอกาสความก้าวหน้า และการขาดแคลนแรงงาน ประกอบกับการเดินทางสะดวกจากพื้นที่ต้นทางจาก เมืองคันทะบุรี เมืองจำพอนและเมืองไซพูทองในประเทศลาวมายังมุกดาหาร ผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นของแรงงานประเทศลาวในจังหวัดมุกดาหาร คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ แก้ไขปัญหาแรงงานขาดแคลน มีแรงงานให้เลือกใช้มากขึ้น ลดต้นทุนการผลิตของสถานประกอบการ ผลกระทบด้านสังคม ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด การลักลอบขนของหนีภาษีและยาเสพติด ปัญหาโสเภณี การลักลอบเข้าเมืองและแรงงาน

ผิดกฎหมาย เป็นต้น ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นผลกระทบตามมากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้น

5. โครงการศูนย์การขนส่งสินค้าด้วยตู้คอนเทนเนอร์ (Inland Container Depot : ICD) จังหวัดขอนแก่น

รัฐบาลมีแนวนโยบายผลักดันให้จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์การขนส่งสินค้าด้วยตู้คอนเทนเนอร์ (Inland Container Depot : ICD) ทางรถไฟ และเป็นจุดพักสินค้าและกระจายสินค้าของภาคจากขอนแก่น ไปยังนครราชสีมา อุตรดิตถ์ หนองคาย พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและระหว่างประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ด้านการเสริมสร้างสมรรถนะทางเศรษฐกิจและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

จังหวัดขอนแก่นเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทั้งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภูมิภาคอินโดจีน เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางการคมนาคมภายในภาคและในอนาคตจะเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งระหว่างประเทศในภูมิภาคอินโดจีน เช่น ลาว เวียดนาม กัมพูชา พม่า และจีน ซึ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จะกลายเป็นสี่แยกอินโดจีน เนื่องจากเป็นจุดตัดเส้นทางคมนาคมขนส่งโดยใช้เส้นทางสาย Eastern Sea Board

จังหวัดขอนแก่นมีศักยภาพในการผลิตสินค้าหลายประเภท เช่น น้ำตาล เยื่อกระดาษ ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง การทออวน อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมไม้และเครื่องเรือน อุตสาหกรรมยางพาราและผลิตภัณฑ์ยาง อุตสาหกรรมผลิตพลาสติก อุตสาหกรรมเอทานอล อุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรม เป็นต้น โรงงานจำนวนมากตั้งอยู่บนเส้นทางหมายเลข 2 จังหวัดขอนแก่นเป็นแหล่งผลิตและรวบรวมพืชผลทางการเกษตรหลายประเภท เป็นศูนย์กลางคมนาคมที่เอื้อประโยชน์ต่อการพาณิชย์และอุตสาหกรรมของจังหวัดข้างเคียง ดังนั้น ความต้องการที่จะใช้บริการขนส่งด้วยตู้คอนเทนเนอร์จึงมีสูง

การขนส่งด้วยระบบศูนย์การขนส่งสินค้าด้วยตู้คอนเทนเนอร์ทางรถไฟเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการค้าและการลงทุน ลดต้นทุนการขนส่งสินค้าและระยะเวลาในการขนส่ง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบธุรกิจและอุตสาหกรรม เพิ่มประสิทธิภาพการขนส่งระหว่างศูนย์ขนถ่ายสินค้าทางรถไฟกับการขนส่งสินค้าทางบกในจังหวัดข้างเคียง และการขนถ่ายสินค้าทางน้ำหรือทางอากาศกับต่างประเทศ กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ให้มีความพร้อมที่จะเชื่อมโยงกับการลงทุนและระบบบริการขนส่งสินค้าแบบ Station-To-Station อย่างมีประสิทธิภาพ และเพิ่มการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเต็มที่ในการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในประเทศและเพื่อการ

ส่งออก ตลอดจนช่วยลดการใช้พลังงานที่สิ้นเปลือง ลดปริมาณรถบรรทุกบนถนน ลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ผลกระทบทางด้านเสียงรบกวน ผลกระทบทางด้านอากาศ เป็นต้น และลดความเสี่ยงของการเกิดอุบัติเหตุจากรถบรรทุก อันเกิดจากการขนส่งสินค้าทางรถบรรทุกจำนวนมาก นอกจากนี้วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งศูนย์ขนส่งสินค้าด้วยตู้คอนเทนเนอร์ทางรถไฟนี้ ก็เพื่อที่จะรองรับการขนส่งสินค้าของจังหวัดขอนแก่น จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศด้วย

ด้านตรวจคนเข้าเมืองฝั่งลาว

ด้านตรวจคนเข้าเมืองฝั่งมุกดาหาร

ภาพที่ 4.1 สะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร

จะเห็นได้ว่า “นโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” มีอยู่หลากหลายแต่ที่มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมาก คือ โครงการอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-region - GMS) ซึ่งเป็นโครงการที่จะทำให้เกิดโครงการย่อยตามมาเป็นจำนวนมากและส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการคมนาคมเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ระหว่างภาคและระหว่างประเทศมากขึ้น

4.2 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วทำให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวทางส่วนใหญ่เน้นให้เกิดความเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้เลือกศึกษาเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางจากโครงการกลุ่มอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง คือ EWEC (East -West Economic Corridor) ซึ่งเป็นเส้นทางเศรษฐกิจที่เป็นความร่วมมือของประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ให้เกิดความเชื่อมโยงต่อเนื่องกันของเส้นทางคมนาคมซึ่งอยู่ในระหว่างการก่อสร้างและปรับปรุงถนนภายในประเทศไทยสู่เส้นทางหมายเลข 9 ในประเทศลาวและเชื่อมต่อไปยังประเทศเวียดนาม โดยถนนอินโดจีนสายนี้มีแนวพาดผ่านอนุภูมิภาคอีสานตอนบนที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ด้วยเหตุนี้จึงได้เลือกกลุ่มพื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัดนี้ในการศึกษา เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ท่ามกลางกระแสการพัฒนาให้ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งประวัติศาสตร์กับสังคมในปัจจุบัน

4.2.1 ลักษณะทางกายภาพ

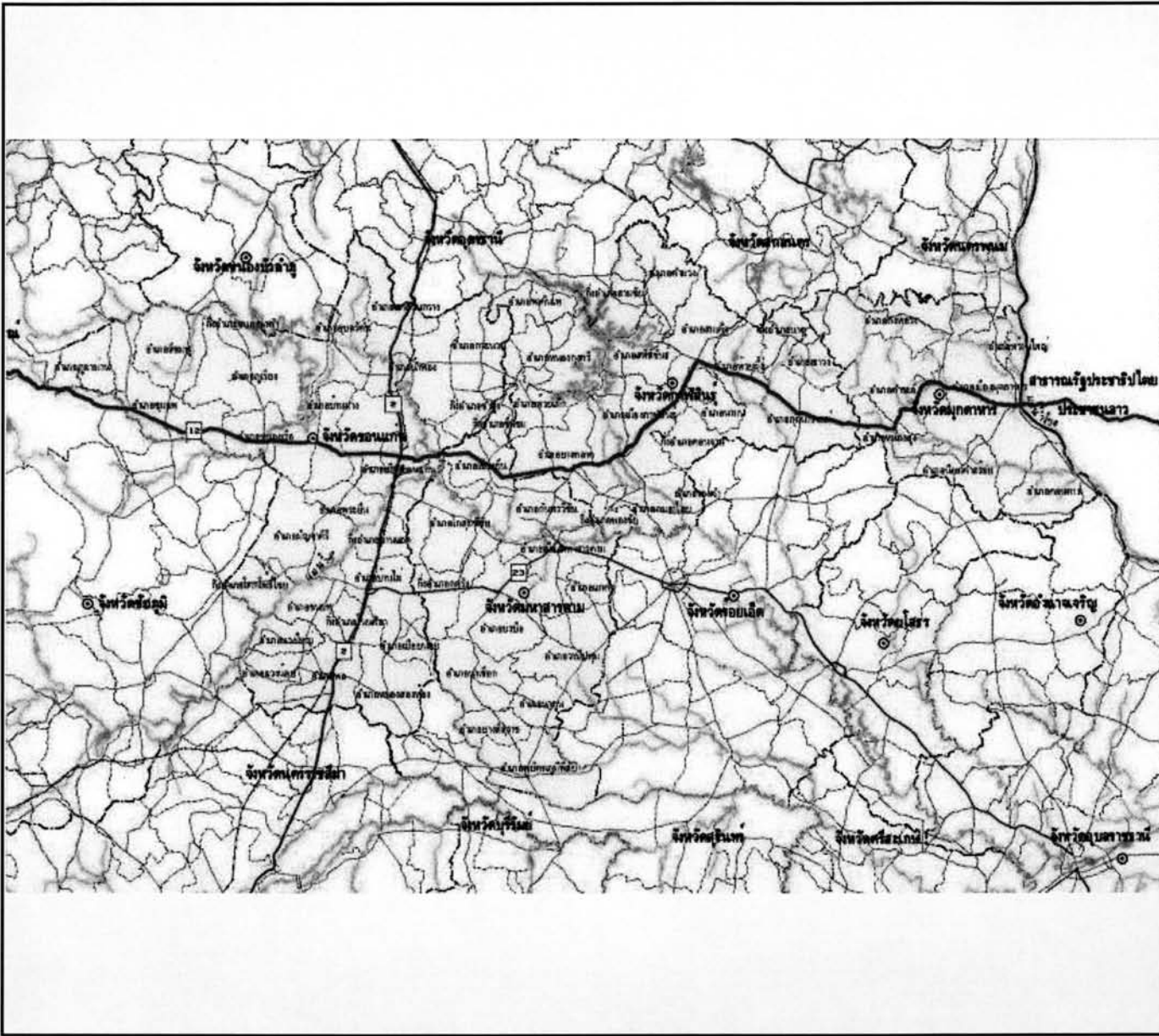
การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษากลุ่มจังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ GMS ซึ่งประกอบไปด้วย ที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร

1. ที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่ศึกษานี้มีเนื้อที่รวมประมาณ 27,434.26 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 17.14 ล้านไร่ พื้นที่ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 16.14 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด¹⁹

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดเลย จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดยโสธร จังหวัดอำนาจเจริญ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขง เป็นพรมแดนธรรมชาติ ที่จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดเพชรบูรณ์

¹⁹ โครงการวางและจัดทำผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , กรมโยธาธิการและผังเมือง ,2549.

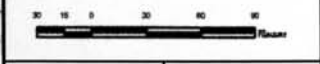
แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.11
แสดงที่ตั้งและอาณาเขต
พื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

- เขตเส้นพรมแดน
กฎหมาย]
- เขตจังหวัด
- เขตอำเภอ
- ที่ตั้งศาลากลาง
- ถนน
- ทางรถไฟ
- EWEC
- น้ำ
- พื้นที่ศึกษา]

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร
ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

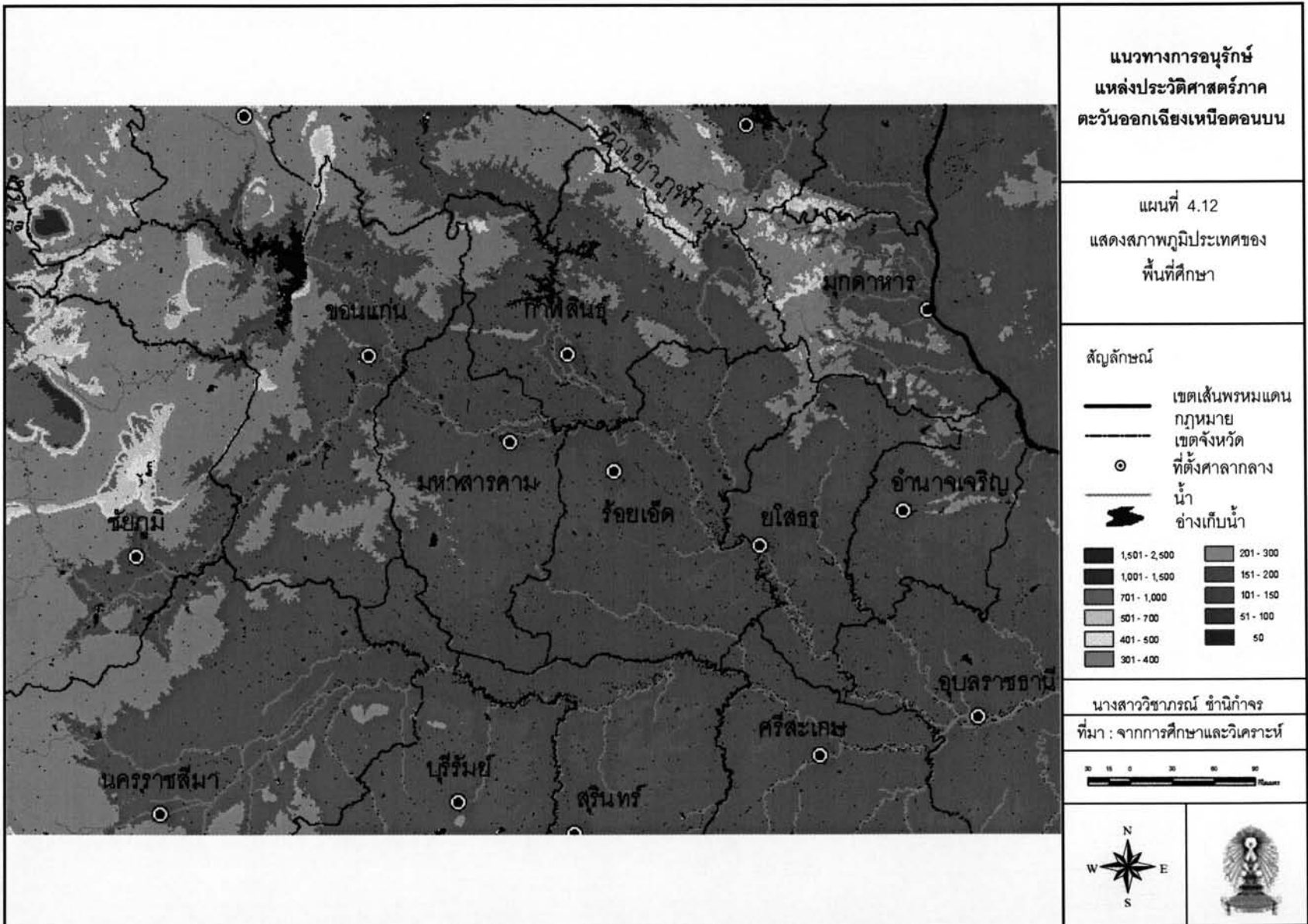

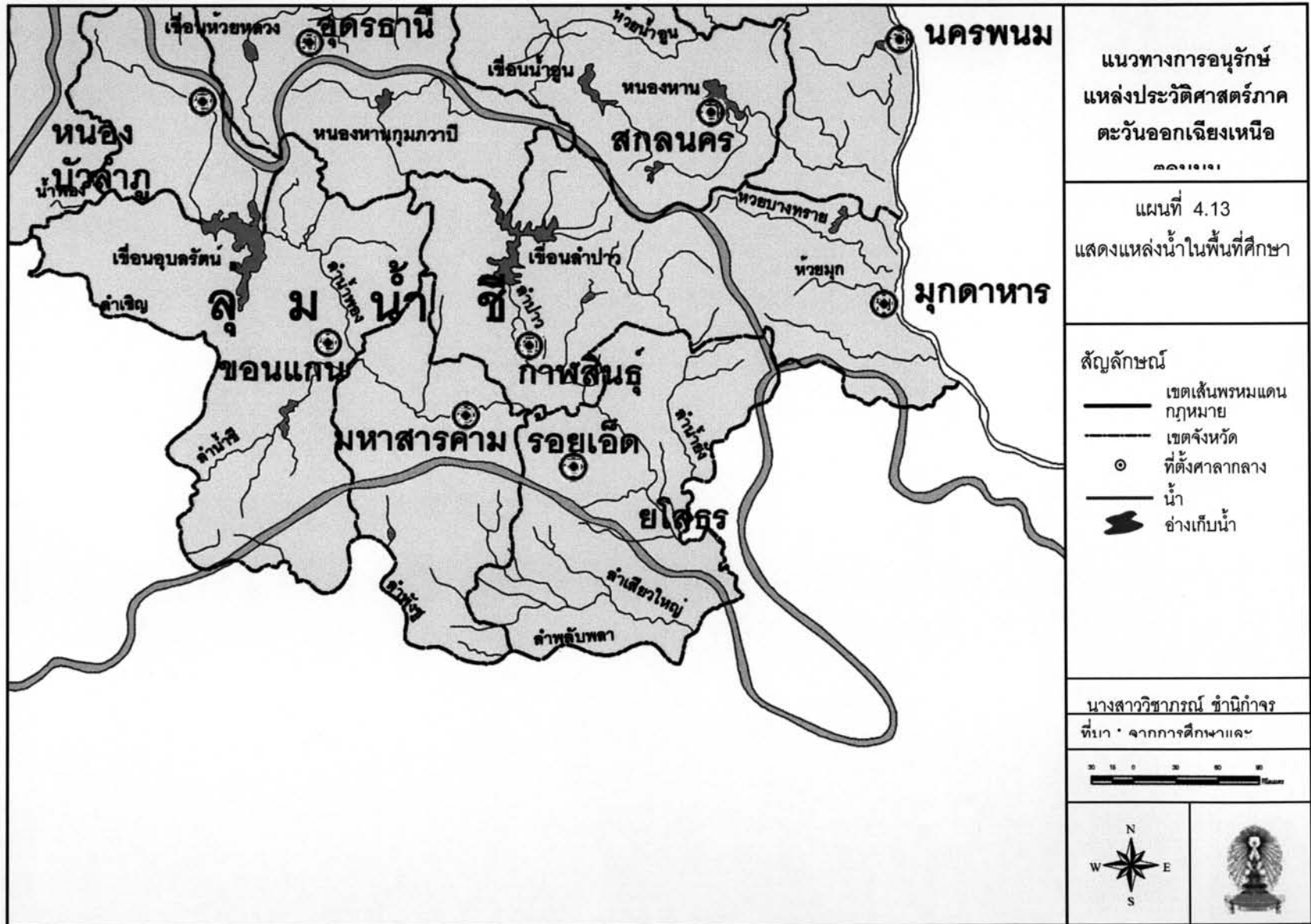
2. ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศของกลุ่มจังหวัดนี้ทางด้านตะวันตกเป็นภูเขาสูงตามแนวทิวเขาเพชรบูรณ์ 1 ซึ่งเป็นภูเขาหินทรายในเขตอำเภอภูผาม่าน อำเภอสีชมพู อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ตอนกลางมีบริเวณกว้างขวาง เรียกว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำชี ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และลุ่มแม่น้ำมูลอยู่ตอนใต้ของพื้นที่ จังหวัดมหาสารคามและขอนแก่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลนี้ บางส่วนมีที่ลุ่มต่ำอยู่หลายแห่งในฤดูฝนมักจะมีน้ำท่วมทุกปี ซึ่งเป็นแหล่งเกิดของแม่น้ำสายสำคัญ ได้แก่ แม่น้ำพองและแม่น้ำสายสั้น ๆ จำนวนมาก

3. แหล่งน้ำ

ในพื้นที่ศึกษามีทั้งหมด 3 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำโขงมีแม่น้ำโขงเป็นสายประธาน เป็นเส้นแบ่งแดนระหว่างไทย - ลาว ในจังหวัดมุกดาหารด้านตะวันออกของพื้นที่ เพื่อการเกษตรและเป็นเส้นทางคมนาคม คือ แม่น้ำโขง ลุ่มน้ำชีอยู่ทางด้านตอนกลางของพื้นที่ศึกษาได้แก่ จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ซึ่งมีลำน้ำสาขาที่สำคัญ คือ ลำน้ำเชิญ ลำน้ำพอง (เขื่อนอุบลรัตน์) ลำปาว (เขื่อนลำปาว) ลำน้ำยัง ลุ่มน้ำชีมีนี้มีความสำคัญในการเกษตรกรรม และลุ่มแม่น้ำมูล อยู่ทางตอนใต้ของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดมหาสารคามมีลำพลา ลำพังชู ลำสะเทต เป็นลำน้ำสาขา

4. การคมนาคม

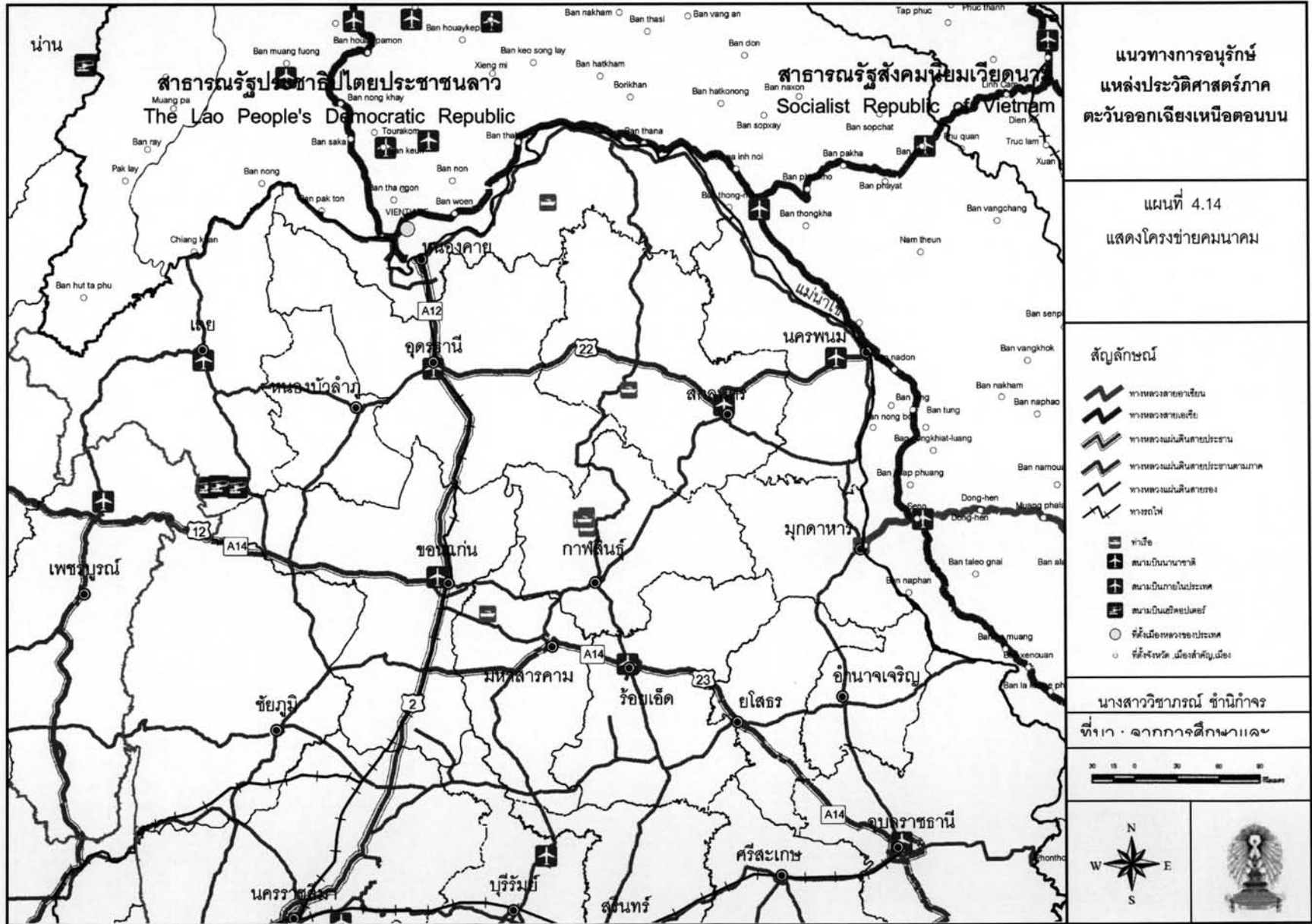
ทางรถยนต์ มีโครงข่ายถนนกระจายทั่วทุกพื้นที่ศึกษา ถนนสายหลักที่สำคัญที่มีปริมาณการจราจรสูง ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) ถนนมิตรภาพ หรือทางหลวงหมายเลข 2 เป็นทางหลวงแผ่นดินชนิดทางคู่จากภาคกลางพาดผ่านเข้าสู่อีสานด้านตะวันตก จังหวัดสระบุรี – ขอนแก่น – หนองคาย มีความยาว 508 กิโลเมตร เข้าสู่พื้นที่ศึกษาหลักในพื้นที่อำเภอพล-บ้านไผ่-น้ำพอง-เขาสวนกวางจังหวัดขอนแก่นเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคมของภาคเพื่อใช้ในการค้าการขนส่ง

(2) ทางหลวงหมายเลข 23 สายบ้านไผ่ – อุบลราชธานี เป็นทางหลวงแผ่นดิน 2 ช่องจราจรสายหลักพาดผ่านด้านล่างของอนุภูมิภาคอีสานตอนบน เข้าสู่พื้นที่ศึกษาหลักบริเวณอำเภอบรบือ ตอนล่างของจังหวัดมหาสารคาม

(3) ทางหลวงหมายเลข 201 สายสีคิ้ว – เมืองเลย เข้าสู่พื้นที่ศึกษาบริเวณอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เป็นถนนเชื่อมจากด้านใต้และเหนือทางด้านฝั่งตะวันตกของภูมิภาค

(4) ทางหลวงหมายเลข 213 สายมหาสารคาม – สกลนคร ทางหลวงสายหลักจากตอนตอนกลางของภาค คือจังหวัดมหาสารคามกับเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอเมืองมหาสารคาม – อำเภอยางตลาด – อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ – อำเภอสมเด็จ – อ.เมืองสกลนคร

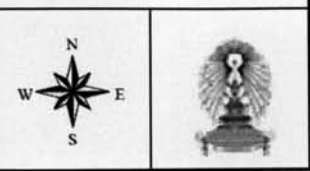

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.14
แสดงโครงข่ายคมนาคม

- สัญลักษณ์
- ทางหลวงสายอาเซียน
  - ทางหลวงสายเอเชีย
  - ทางหลวงแผ่นดินสายประธานาธิบดี
  - ทางหลวงแผ่นดินสายประธานาธิบดีภาค
  - ทางหลวงแผ่นดินสายของ
  - ทางรถไฟ
  - ท่าเรือ
  - สนามบินนานาชาติ
  - สนามบินภายในประเทศ
  - สนามบินเอทีแอล
  - ที่ตั้งเมืองหลวงของประเทศ
  - ที่ตั้งจังหวัด, เมืองสำคัญ, เมือง

นางสาววิษภรณ์ ขำนิกำกร
ช่างเทคนิค : ลากการศึกภาพแล

ทางรถไฟ เส้นทางรถไฟเข้าสู่พื้นที่จังหวัดขอนแก่นที่ชุมทางถนนจรัล ในพื้นที่อนุภูมิภาคอีสานตอนบน และมุ่งสู่จังหวัดอุดรธานี ไปสิ้นสุดที่หนองคาย เป็นรูปแบบการเดินทางที่ผู้โดยสารส่วนมากเป็นคนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากสะดวกในการเดินทางและสามารถบรรทุกของได้จำนวนมาก

ทางอากาศ ในพื้นที่ศึกษาหลักมีท่าอากาศยานภายในประเทศจังหวัดขอนแก่นเพียงแห่งเดียว ซึ่งรองรับผู้โดยสารในจังหวัดใกล้เคียง แต่ปัจจุบันมีการกระจายความหนาแน่นของผู้โดยสารมากขึ้นจากการเปิดท่าอากาศยานแห่งใหม่ในจังหวัดจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้ผู้โดยสารในจังหวัดกาฬสินธุ์และมหาสารคามมีทางเลือกในการเดินทางเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการเดินทางสู่ท่าอากาศยานร้อยเอ็ดใช้เวลาไม่นานมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับการเดินทางไปจังหวัดขอนแก่น

ทางน้ำ การเดินเรือพาณิชย์ระหว่างประเทศเพื่อขนส่งสินค้า หรือการท่องเที่ยว มีในแม่น้ำโขงจังหวัดมุกดาหาร และมีการเดินเรือในระยะทางสั้นๆในแม่น้ำชี แม่น้ำพอง แม่น้ำปาว เช่น ท่าเรือข้ามฟากในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ รวมทั้งการล่องเรือในเขื่อนอุบลรัตน์จังหวัดขอนแก่นและเขื่อนลำปาวจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อการท่องเที่ยวและโดยสารเดินทางข้ามไปยังพื้นที่อีกด้านหนึ่งของเขื่อน การคมนาคมทางเรือไม่มีบทบาทมากนักในภาคอีสาน

5. การใช้ประโยชน์ที่ดิน

เขตเมือง / เทศบาล

ปัจจุบันการใช้พื้นที่ชุมชนเมืองของกลุ่มพื้นที่ศึกษาหลัก จะพบว่าจังหวัดขอนแก่น มีการใช้พื้นที่เมืองมากที่สุด คือ ซึ่งมีพื้นที่ชุมชนเมือง 418.40 ตารางกิโลเมตร³¹ มีประชากร 1,770,605 คน มีความหนาแน่นมากที่สุด 6.7 คนต่อไร่ ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่ชุมชนเมืองน้อยที่สุดอยู่ที่ จังหวัดมุกดาหารใช้พื้นที่ชุมชนเมือง 92.49 ตารางกิโลเมตร มีประชากร 339,074 คน มีความหนาแน่น 5.87 คนต่อไร่ ซึ่งหนาแน่นมากเป็นอันดับสองรองจากขอนแก่น เนื่องจากมุกดาหารเป็นจังหวัดที่อยู่ชายแดนและเปิดเสรีติดต่อค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านจึงทำให้มีผู้คนอพยพเข้าทำการค้าขายเป็นจำนวนมากในเขตเทศบาลซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดอินโดจีนและท่าเรือสำคัญ³²

การขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภูมิภาค อันได้แก่ขอนแก่น ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ศึกษาหลัก มีลักษณะการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยจะขยายออกไปตามเส้นทางคมนาคมออกนอกเขตบริการและบริหารของเทศบาลจากการพัฒนาประเทศโดยมีโครงการขนาดใหญ่และระบบคมนาคมติดต่อสะดวก ทำให้การขยายตัวของชุมชนเมืองเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้พื้นที่เมืองเกิดชุมชนขยายไม่มีทิศทาง (Urban Sprawling) ไม่เป็นไปตามแนวแกนการพัฒนาหลักของประเทศ ผลจากการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในสาขาต่างๆไม่ว่าจะเป็นสาขาเกษตร ป่าไม้ แหล่งน้ำ และอื่นๆ

ตารางที่ 4.3 แสดงจำนวนการใช้พื้นที่เมืองและประชากรรายจังหวัด พ.ศ. 2547

จังหวัด	พื้นที่ชุมชน			ประชากร (คน)	ความหนาแน่น (คน/ไร่)
	ตร.กม.	ไร่	ร้อยละ		
จังหวัดกาฬสินธุ์	277.53	173,456.25	25.73	994,600	5.73
จังหวัดขอนแก่น	418.40	261,500.00	38.80	1,770,605	6.77
จังหวัดมหาสารคาม	290.04	181,275.00	26.89	944,385	5.21
จังหวัดมุกดาหาร	92.49	57,806.25	8.58	339,074	5.87
รวมพื้นที่ภาค	1078.46	674037.5	100.00	4,048,664	

ที่มา : จำนวนจากข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2547 , สำนักงานปฏิรูปที่ดิน

นอกเขตเมือง/เทศบาล

(1) **พื้นที่เกษตรกรรม** จากข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน พื้นที่การเกษตรของพื้นที่ศึกษา ปี 2547 มีพื้นที่เกษตรกรรมรวมกันคิดเป็น 18,264.65 ตารางกิโลเมตร

(2) **พื้นที่แหล่งน้ำ** จากข้อมูลกรมชลประทานพบว่า พื้นที่ศึกษาปี 2547 มีพื้นที่แหล่งน้ำรวมกันคิดเป็น 560.7 ตารางกิโลเมตร ซึ่งจังหวัดขอนแก่นมีพื้นที่แหล่งน้ำมากที่สุดรองลงมาคือจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพื้นที่ 283.16 ตารางกิโลเมตรและ 157.89 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นมีเขื่อนอุบลรัตน์และจังหวัดกาฬสินธุ์มีเขื่อนลำปาว แต่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดมุกดาหารมีแค่แม่น้ำสายสั้นๆและอ่างเก็บน้ำเท่านั้น

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนการใช้พื้นที่แหล่งน้ำรายจังหวัด พ.ศ. 2547

จังหวัด	พื้นที่จังหวัด	พื้นที่แหล่งน้ำ	พื้นที่น้ำท่วม
กาฬสินธุ์	6,946.75	157.89	418.69
ขอนแก่น	10,885.99	283.16	583.37
มุกดาหาร	4,339.83	49.35	47.43
มหาสารคาม	5,291.68	70.30	243.50
รวม	27464.25	560.7	1292.99

ที่มา : จำนวนจากข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2547 , สำนักงานปฏิรูปที่ดิน

(3) **พื้นที่ป่าไม้** พื้นที่ศึกษา มีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 3,269.22 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2547 พบว่ามีพื้นที่ป่าไม้ของพื้นที่ศึกษาเพิ่มขึ้น 416.98 ตารางกิโลเมตร จังหวัดขอนแก่น เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้นมากที่สุด เพิ่มจากเดิม 438 ตารางกิโลเมตร ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้มากที่สุดในพื้นที่ศึกษา คือ มุกดาหาร สองอันดับรองลงมา ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้น้อยที่สุดคือ จังหวัดมหาสารคาม คือ 197.36 ตารางกิโลเมตร เนื่องจากเป็นจังหวัดเดียวในภาคอีสานที่ไม่มีภูเขา แต่จังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้ลดลง

4.2.2 สภาพเศรษฐกิจ²⁰

ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดขอนแก่น ปี 2547 ผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อคน (Per capita GPP) ในปี 2547 จังหวัดขอนแก่นมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 1,667,800 คน มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดตามราคาประจำปี 93,634.3 ล้านบาท ทำให้มีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อคนหรือที่มักจะเรียกกันว่า รายได้ต่อหัว ประมาณ 56,141 บาทต่อคน เพิ่มขึ้นจากปี 2546 ซึ่งมีมูลค่า 49,617 บาทต่อคนคิดเป็นร้อยละ 13.1 ในระหว่างปี 2540-47 ประชาชนในจังหวัดขอนแก่นมีรายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 5.5% จังหวัดขอนแก่นมีรายได้ต่อหัวเป็นอันดับที่ 40 ของประเทศ แต่ก็ยังคงเป็นอันดับที่ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดกาฬสินธุ์ สภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดกาฬสินธุ์ในปี 2547 พบว่า ประชากรมีรายได้ เฉลี่ยต่อหัว 21,887 บาท ต่อปี เป็นอันดับ 67 ของประเทศ โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 19,764.002 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับสาขาการเกษตรมากที่สุด ถึงร้อยละ 23.46 คิดเป็นมูลค่า 4,636.655 ล้านบาท รองลงมา เป็นสาขาการค้า ส่งและปลีกร้อยละ 22.77 คิดเป็นมูลค่า 4,500.648 ล้านบาท และสาขาการบริการร้อยละ 15.46 คิดเป็นมูลค่า 3,054.984 ล้านบาท อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจร้อยละ 5.67

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดมหาสารคาม มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (Gross Provincial Product, GPP) เพิ่มขึ้นจากปี 2544 จำนวน 936 ล้านบาท หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.13 โดยสาขาการเกษตร มีมูลค่าเท่ากับ 52,454,058 ล้านบาท ตามลำดับ ปี 2547 (ค่าประมาณการของ สศช.) จังหวัดมีมูลค่า ผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัวต่อคนต่อปีเท่ากับ 23,857 บาท

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดมุกดาหาร ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องจากมีสัดส่วน 1 ใน 4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด โดยมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว มัน ลำปะหูลัง อ้อยโรงงาน ยางพารา ไม้ผล และพืชผักต่าง ๆ ภาวะการค้า ในช่วงเดือน ต.ค.49

²⁰ สหกรณ์การค้าจังหวัดขอนแก่น, 2547.

การค้าปลีกในจังหวัดค่อนข้างคึกคัก มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวในจังหวัดเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นช่วงเทศกาลออกพรรษามีประเพณีแข่งเรือระหว่างจังหวัดมุกดาหาร-แขวงสะหวันนะเขต สำหรับภาวะราคาสินค้าอุปโภคบริโภคในจังหวัดอยู่ในภาวะปกติ การค้าชายแดนไทยและสปป.ลาว ในช่วงเดือน ต.ค. 49 มีมูลค่าการค้าโดยรวม 775.28 ล้านบาท เมื่อเทียบกับช่วงเวลาเดียวกันของปี 2548 (542.44 ล้านบาท) เพิ่มขึ้นร้อยละ 42.92 โดยจำแนกเป็น

4.2.3 สังคมและประชากร

1. ประชากร

(1) ขนาดและการกระจายตัวประชากร ในพื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัดมีประชากร 4,339,127 คน จังหวัดขอนแก่นมีประชากรมากที่สุด 1,752,031 คน เนื่องจากเป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาค และจังหวัดที่มีประชากรรองลงมาคือจังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม มุกดาหาร ตามลำดับ และจังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด 336,367 คน และเป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกด้วย

ตารางที่ 4.5 แสดงจำนวนประชากร 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษาหลัก พ.ศ.2547

จำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษาหลัก			
จังหวัด	ประชากรชาย (คน)	ประชากรหญิง (คน)	รวม (คน)
ขอนแก่น	869,109	882,922	1,752,031
มหาสารคาม	464,007	472,101	936,108
กาฬสินธุ์	487,729	506,871	994,600
มุกดาหาร	168,659	167,708	336,367
รวม	1,989,504	2,349,623	4,339,127

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

(2) ความหนาแน่นของประชากร ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัดมีความหนาแน่น 147 คนต่อตารางกิโลเมตร พบว่าจังหวัดที่มีความหนาแน่นมากที่สุดเท่ากับ 179 คนต่อตารางกิโลเมตร เนื่องจากมีที่ตั้งของสถาบันการศึกษาอยู่จำนวนมากในจังหวัด จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรรองลงมา ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากร 163,144,169 คนต่อตารางกิโลเมตรตามลำดับ

ตารางที่ 4.6 จำนวนประชากรและความหนาแน่น 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษาหลัก พ.ศ. 2547

จังหวัด / ภาค	เนื้อที่ (ตร.กม.)	ประชากร	สัดส่วน ประชากร	ความหนาแน่น คน/ตร.กม.	บ้าน	จำนวนประชากร ต่อครัวเรือน
ขอนแก่น	10,886.0	1,770,605	43.73	163	444,280	3.99
กาฬสินธุ์	6,946.7	994,600	24.57	144	225,717	4.41
มหาสารคาม	5,291.7	944,385	23.33	179	217,994	4.33
มุกดาหาร	4,339.8	339,074	8.37	79	78,630	4.31
พื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัด	27,464.2	4,048,664	100	147	966,621	4.18

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

(3) แรงงาน การจ้างงาน ภาพรวมในด้านอุตสาหกรรมยังไม่มีนักลงทุนรายใหญ่ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญจะเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่ใช้ทุนไม่มาก ทำให้การจ้างงานยังมีไม่มากนักในพื้นที่ศึกษาหลักที่มีการจ้างงานมากที่สุด คือ จังหวัดขอนแก่น และกาฬสินธุ์ เนื่องจากมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่มากที่สุดในพื้นที่ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร โรงงานผลิตน้ำตาลทราย อุตสาหกรรมสิ่งทอ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก นักลงทุนเป็นคนในท้องถิ่น แต่มีแนวโน้มว่าโรงงานอุตสาหกรรมจะขยายตัวในอนุภูมิภาคนี้เพื่อตอบรับกับถนนสายอินโดจีนจากที่ลงทุนจากส่วนกลางและต่างชาติ

2. การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัด นั้นมีความหลากหลาย จังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด คือ จังหวัดขอนแก่น รองลงมาคือ กาฬสินธุ์ มุกดาหารและมหาสารคาม ซึ่งมีทั้ง แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ หลุมไคน์เซอร์พันธุกินเนื้อและกินพืชขนาดใหญ่ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมทั้งการท่องเที่ยวเมืองชายแดนและต่อเนื่องไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้มีนักท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นทุกปี โดยเฉพาะจังหวัดมุกดาหารเป็นเป้าหมายของการเดินทางสู่อินโดจีน โดยที่แนวโน้มอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศจะเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับนักท่องเที่ยวในอนาคตต่อไป²¹

จากการรวบรวมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวจากรายงานการศึกษา เอกสารเผยแพร่ของ ททท. และจังหวัด รวมทั้งแผนลงทุนจังหวัด เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่าพื้นที่ศึกษาหลักมีแหล่งท่องเที่ยว ไม่ต่ำกว่า 106 แห่ง แบ่งเป็นด้านธรรมชาติ 53 แห่ง ด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศาสนา 51 แห่ง และด้านศิลปวัฒนธรรม/กิจกรรม และอื่นๆ 12 แห่ง สำหรับแหล่งท่องเที่ยวก่อนประวัติศาสตร์²²

²¹ ศูนย์วัฒนธรรมอีสานลุ่มน้ำโขง, มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2548.

²² เอกสารเผยแพร่แบบแผนพับ, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ตารางที่ 4.7 แสดงแหล่งท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

จังหวัด	ธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ ^๑	ศิลปวัฒนธรรม	รวม
กาฬสินธุ์	14	13	4	31
ขอนแก่น	22	15	3	40
มหาสารคาม	4	9	4	17
มุกดาหาร	13	14	1	28
รวม	53	51	12	106

ที่มา : เอกสารเผยแพร่ของ ททท. และ แผนลงทุนจังหวัด

3. พื้นที่ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศาสนสถาน

พื้นที่ศึกษาหลัก 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมุกดาหาร อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ที่มีพื้นที่ประวัติศาสตร์ แหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของพื้นที่เนื่องด้วยมีการสั่งสมวัฒนธรรมมานานตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ อายุ 12,000-5,000 ปีมาแล้ว ทำให้โบราณสถานและศาสนสถานที่เกิดขึ้นแต่ละยุคจนถึงปัจจุบันมีความหลากหลายแตกต่างตามลัทธินิยมและการปกครอง รวมทั้งเป็นภูมิภาคที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมจากหลายกลุ่มชน เช่น ทางด้านตอนใต้ของภูมิภาค บริเวณจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดขอนแก่น เป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอม และมีการสร้างปราสาทหิน เมืองโบราณ

ตอนกลางของพื้นที่ศึกษาหลักในจังหวัดขอนแก่น อำเภอภูเวียง ชุมแพ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมุกดาหาร แอ่งอารยธรรมที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำโขง ซึ่งพุทธศาสนารุ่งเรืองมากในสมัยทวารวดี ได้แก่ แหล่งโบเสมา รูปแบบผังเมืองโบราณที่ยังคงเหลือปรากฏในปัจจุบัน วัด สิมแบบอีสาน เรียบง่าย สมถะ บึกบึน และยังมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญและได้จัดขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้ตามความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์

4.3 พัฒนาการของแหล่งประวัติศาสตร์

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้นเป็นบริเวณที่มีวิวัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์มาไม่ต่ำกว่า 220 ล้านปีมาแล้ว จากการพบซากโครงกระดูกไดโนเสาร์ในจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ เลย สกลนคร และนครราชสีมา แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จากวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่มีความต่อเนื่องเรื่อยมา จนถึงยุคที่สิ่งแวดล้อมอำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ พบเครื่องมือเครื่องใช้ทำจากกรวดแม่น้ำบริเวณริมแม่น้ำโขงจังหวัดเลยและมุกดาหาร

²³แต่ยังไม่พบแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยของมนุษย์²⁴ กระทั่งเมื่อมีการสำรวจและขุดค้นพบหลักฐานต่างๆ ทางโบราณคดีในภาคอีสานจำนวนมาก เช่น โครงกระดูกมนุษย์ กระดูกสัตว์ ภาพเขียนสี เครื่องมือเครื่องใช้ ภาพชนหินเผาตลอดจนเครื่องประดับหลากชนิดของมนุษย์ในอดีตที่มีอายุกว่า 5,600 ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่ามีการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจากเดิมที่อยู่ตามถ้ำ เพิงผา และยังมีพัฒนาการด้านเกษตรกรรม เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ แทนการล่าสัตว์ป่า ชุมชนบริเวณแอ่งสกลนครมีจำนวนมากขึ้นและขยายตัวลงทางตอนใต้ของภาคคือบริเวณแอ่งโคราช ชุมชนได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมีกฎระเบียบปฏิบัติร่วมกัน มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างต่างชุมชน มีเทคโนโลยีสูงในการสร้างสรรค์ประโยชน์แกชีวิต²⁵ เช่น การทำเครื่องมือเครื่องใช้ประดับด้วยโลหะ ประเภทสำริดและวิวัฒนาการต่อมาเป็นหลัก ในสมัยนี้ยังมีการจ้างแรงงานเป็นสัดส่วน เช่น ช่างตีสำริดและเหล็กช่างปั้นดินเผา ช่างทอผ้า และชาวนา เป็นต้น เมื่อเหล็กมีบทบาทสูงในสังคมด้วยเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรซึ่งทำให้ผลิตผลเพิ่มมากขึ้น เป็นปัจจัยการเกิดชุมชนใหม่จำนวนมากหลักฐานทางโบราณคดีระบุว่าช่วงเวลานี้มีชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 500 แห่ง ทั้งในอีสานตอนบนและอีสานตอนล่าง

4.3.1 พัฒนาการของแหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

จากหลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับแหล่งประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนพบว่า แหล่งประวัติศาสตร์นั้นเกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลากว่า 100 ล้านปีในยุคต่าง ๆ ซึ่งหลักฐานที่พบส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ ภาพเขียนต่าง ๆ ที่สามารถบอกถึงลักษณะการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคนั้น ๆ สำหรับแหล่งประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกิดขึ้นในช่วงยุคแรก ๆ จะเป็นศิลปะภาพเขียนสี (ในจังหวัดอุดรธานี) ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น สังคมมีความเป็นเกษตรกรรม หัตถกรรม เริ่มมีการรวมตัวของวัฒนธรรมและงานศิลปะ เช่น กลุ่มบ้านเชียง มีความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาการสูง มีการทำเครื่องปั้นดินเผาให้สวยงามด้วยลวดลายและสีสันทัน ในช่วงต่อมาถึงปัจจุบันแหล่งประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เกิดขึ้นเรื่อยมาควบคู่กับการเป็นชุมชนและสังคม

²³ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,คู่มือนิเวศสัญจรภาคอีสาน , 2532 หน้า12

²⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 34

²⁵ รายงานโครงสร้างเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , สถาบันยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แหล่งประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ ที่ตั้ง สถานที่ ที่มีเหตุการณ์ เรื่องราวในอดีตที่ได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบต่างๆแต่ละยุคสมัยตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มีผลให้มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา

ในการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง

แหล่งที่ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งศึกษาเฉพาะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือแบบรูปธรรม ได้แก่ อนุสรณ์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม สิ่งก่อสร้าง สถานที่ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้หรือที่เป็นซากโบราณในอดีต

แหล่งที่ตั้งของมรดกทางธรรมชาติ ซึ่งศึกษาเฉพาะแหล่ง วิวัฒนาการสำคัญในอดีตของโลกยุคของสัตว์ดึกดำบรรพ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาคความหลากหลายทางธรรมชาติบนพื้นโลก

เนื่องจากพิจารณากับความเป็นมาและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยาแต่ละยุคสมัยของภูมิภาคอีสานตอนบนแล้ว พบว่ายุคสัตว์ดึกดำบรรพ์นั้นรวมอยู่ในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยาของภาคอีสานและประวัติศาสตร์โลก ดังนั้นผู้ทำการศึกษาจึงรวมแหล่งของสัตว์ดึกดำบรรพ์ซึ่งเป็นมรดกทางธรรมชาติ ผนวกเข้ากับมรดกทางวัฒนธรรมแบบรูปธรรม ได้แก่ อนุสรณ์ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมเรียกว่า แหล่งประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นคำนิยามในการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

จากที่แหล่งประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายของวัฒนธรรมในยุคต่างๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันจึงทำการศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลของแหล่งประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ได้ประมวลจากหนังสือรายชื่อทำเนียบโบราณสถาน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เอกสารวิชาการของกรมศิลปากรและหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจากสำนักวัฒนธรรมเป็นหลัก ประกอบกับการวิเคราะห์ผลจากแบบสอบถามและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรและสำนักวัฒนธรรมจังหวัด ในการจัดแบ่งประเภทของแหล่งประวัติศาสตร์ที่มีจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วทุกพื้นที่ของภาคอีสานตอนบน จากการศึกษาสามารถแบ่งประเภทแหล่งประวัติศาสตร์ในภาคอีสานตอนบนได้ดังต่อไปนี้

(1) **อนุสรณ์** คือ สิ่งก่อสร้างหรือส่วนประกอบถาวร ได้แก่

(ก) วัด หมายถึง บริเวณในอาณาเขตพัทธสีมาที่ประกอบด้วยศาสนสถาน อาคาร เจดีย์ พระธาตุ ฯลฯ สามารถแบ่งแยกตามประเภทของศิลปะสถาปัตยกรรมผังบริเวณ และสิ่งแวดล้อมได้ 4 ประเภท ได้แก่ วัดพระธาตุ วัดป่า วัดร่วมสมัย และวัดพื้นบ้าน

(ข) ปรากฏ์ ฤๅ เจดีย์ หมายถึง ปรากฏ์ ฤๅ เจดีย์ ที่ตั้งอยู่เดี่ยวหรือเป็นกลุ่ม แต่ไม่ได้อยู่ในเขตวัดหรือสถานที่อื่นทางประวัติศาสตร์

(ค) อาคาร หมายถึง อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเดี่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์พัฒนาการ

(ง) ภาพเขียนสีถ้ำ หมายถึง ภาพเขียนสีที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ตามผนัง เพิงผา ถ้ำ

(2) **กลุ่มสิ่งก่อสร้าง** คือ กลุ่มของอาคารที่มีความต่อเนื่องกัน (ที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน) ได้แก่

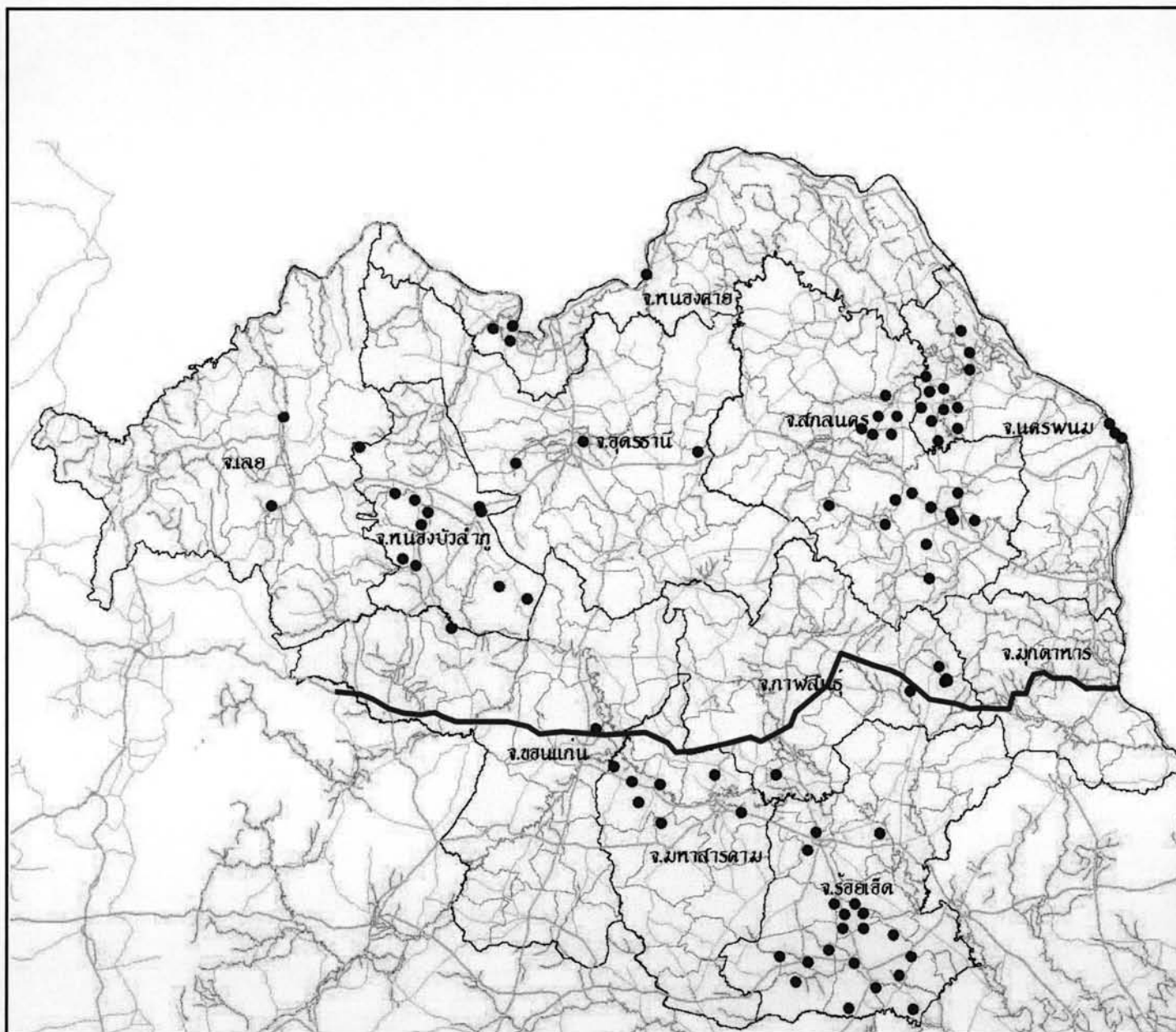
(ก) เมืองโบราณ หมายถึง เมืองที่มีการรวมกลุ่มทางสังคม และมีรูปร่างและคันดินคูน้ำ ระบบผังเมือง

(ข) ชุมชนโบราณ หมายถึง ชุมชนที่มีการรวมกลุ่มอยู่อาศัย มีร่องรอยการอยู่อาศัย

(3) **แหล่งโบราณคดี** คือ พื้นที่ภูมิประเทศและภูมิทัศน์ทั้งหมดที่มีผลงานและสิ่งของเครื่องใช้ของมนุษย์

(4) **ซากดึกดำบรรพ์** ประเภท แหล่งค้นพบโครงกระดูกไดโนเสาร์

**แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**

แผนที่ 4.15
แสดง แหล่งประวัติศาสตร์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
ประเภทแหล่งโบราณคดี

สัญลักษณ์

- พื้นที่ศึกษา
- แม่น้ำ
- ถนน
- แหล่งโบราณคดี

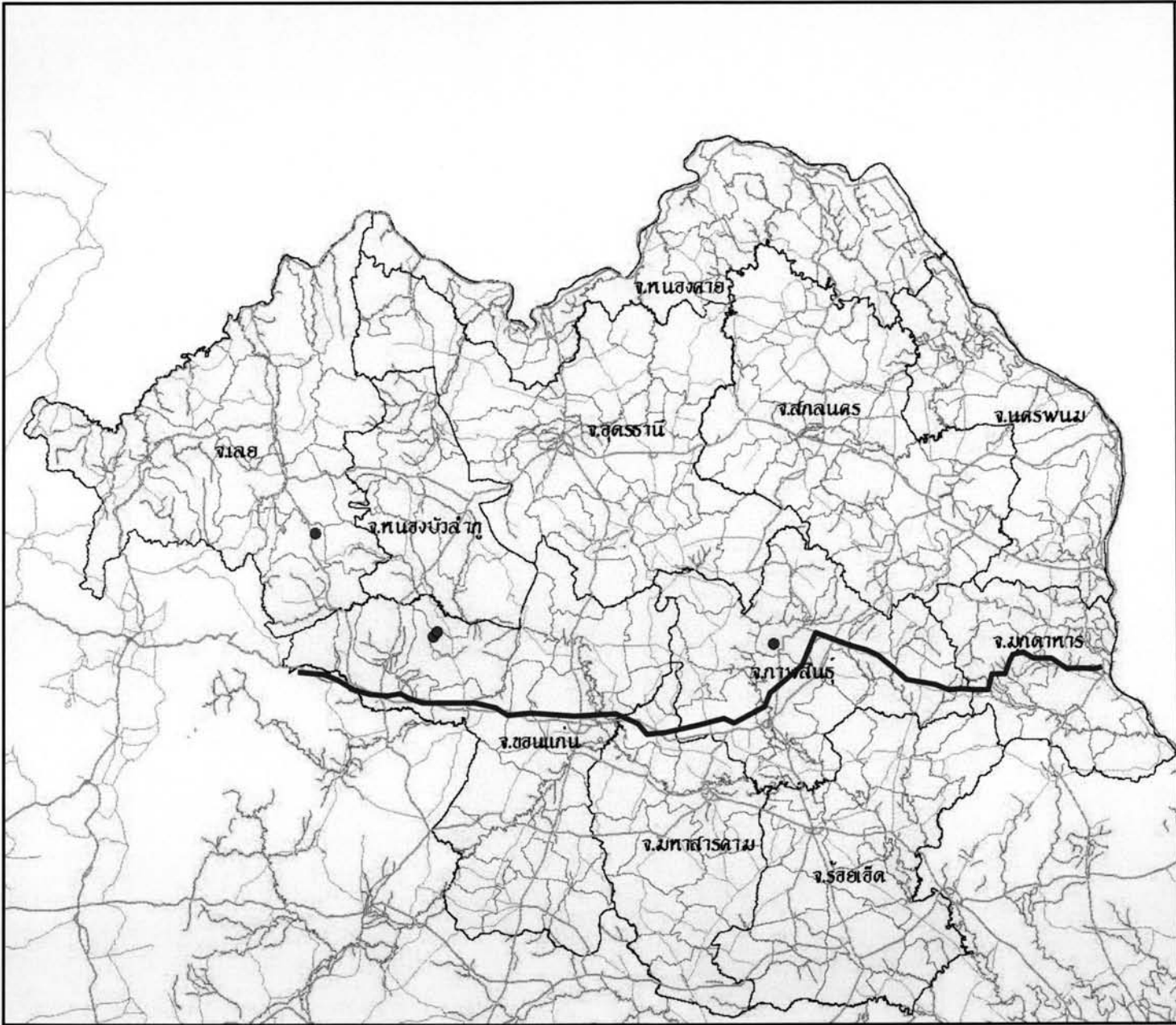

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร
ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

---

20 0 20 40 Kilometers

**แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**

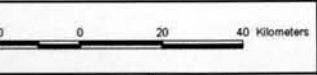
แผนที่ 4.16
แสดง แหล่งประวัติศาสตร์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
ประเภทซากดึกดำบรรพ์และ

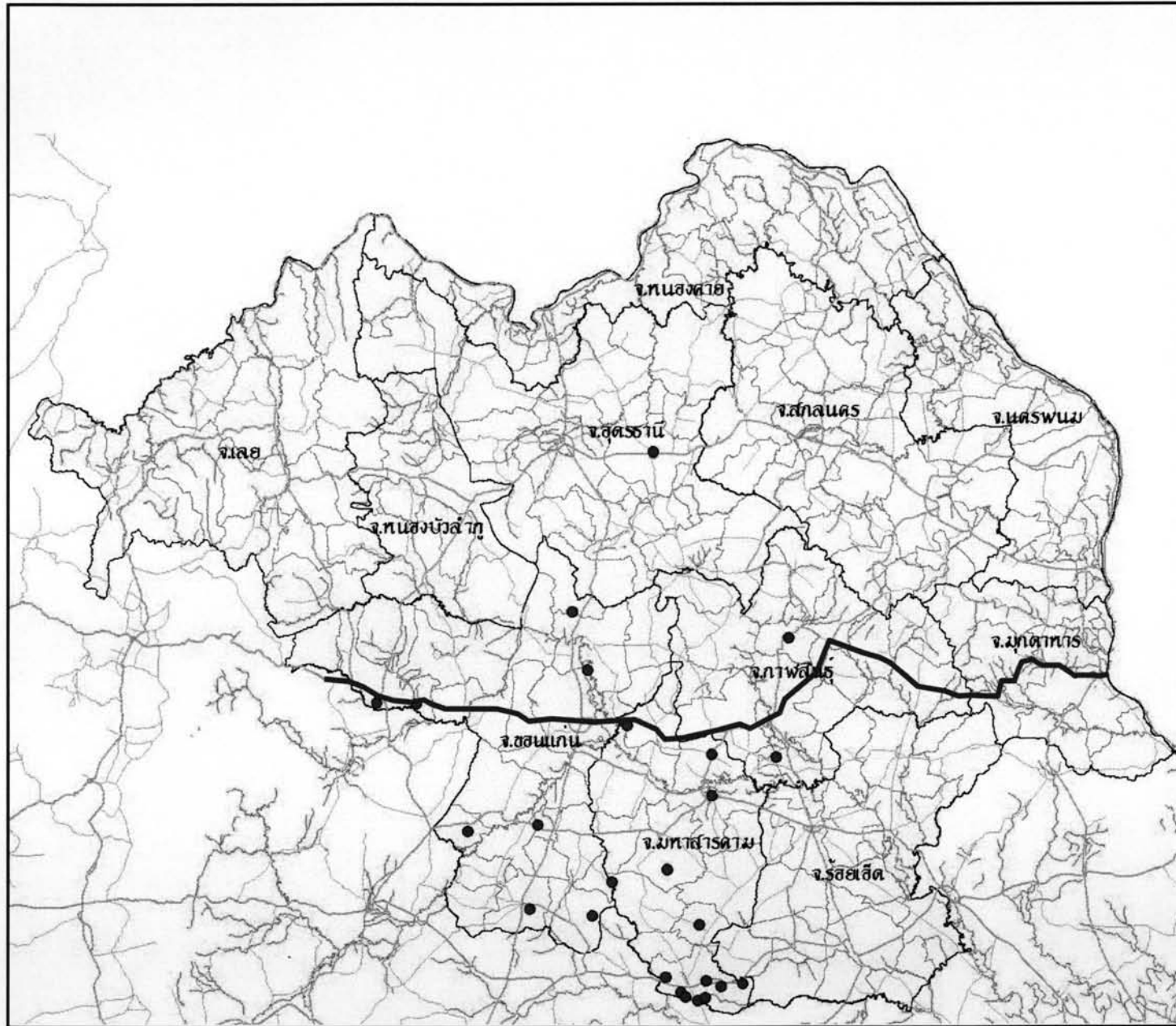
สัญลักษณ์

- พื้นที่ศึกษา
- แม่น้ำ
- ถนน
- ซากดึกดำบรรพ์และไดโนเสาร์

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

**แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**

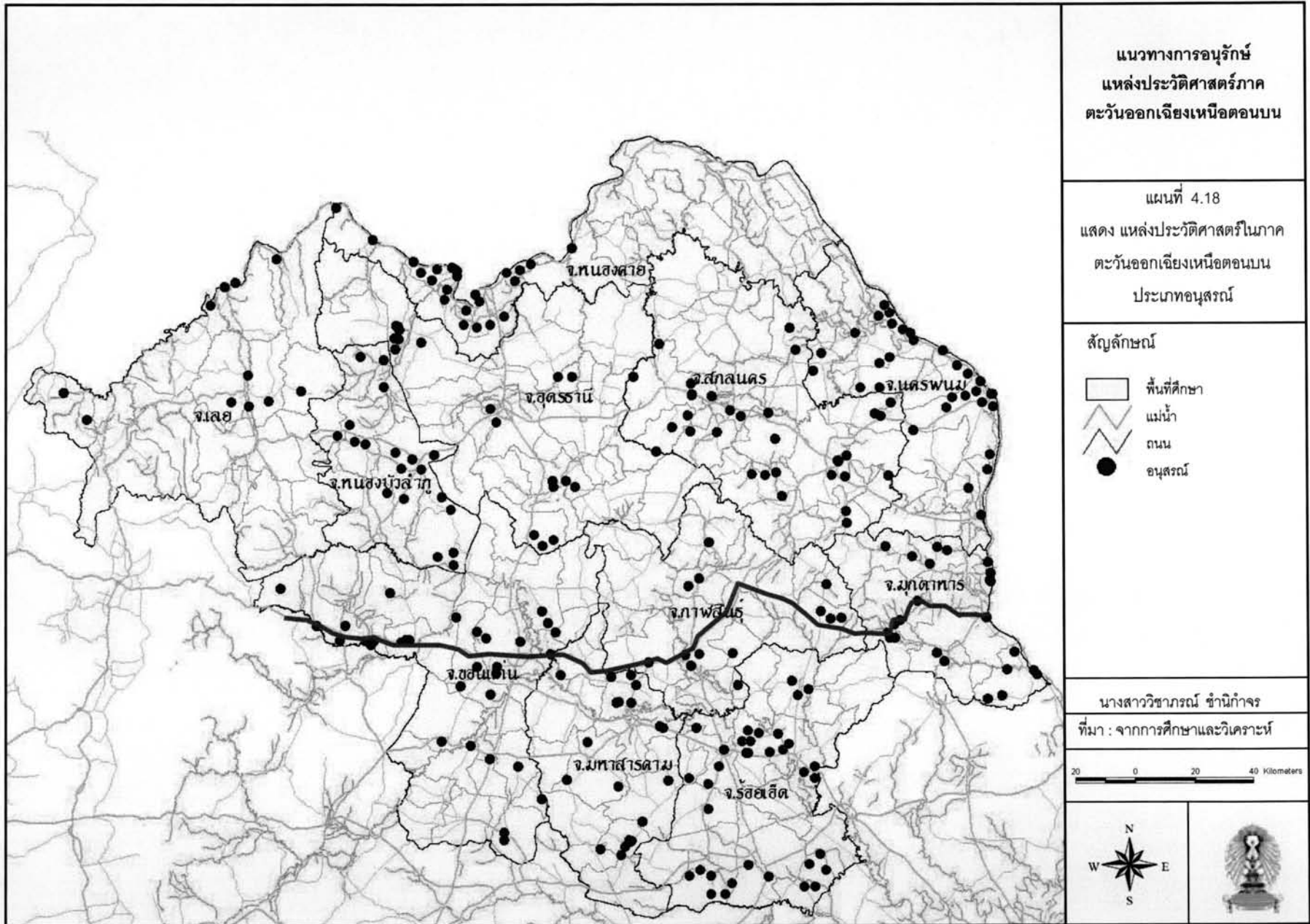
แผนที่ 4.17
แสดง แหล่งประวัติศาสตร์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
ประเภทกลุ่มอาคาร

สัญลักษณ์

- พื้นที่ศึกษา
- แม่น้ำ
- ถนน
- กลุ่มอาคาร

นางสาววิชาวรณ ชำนิกำจร
ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

20 0 20 40 Kilometers

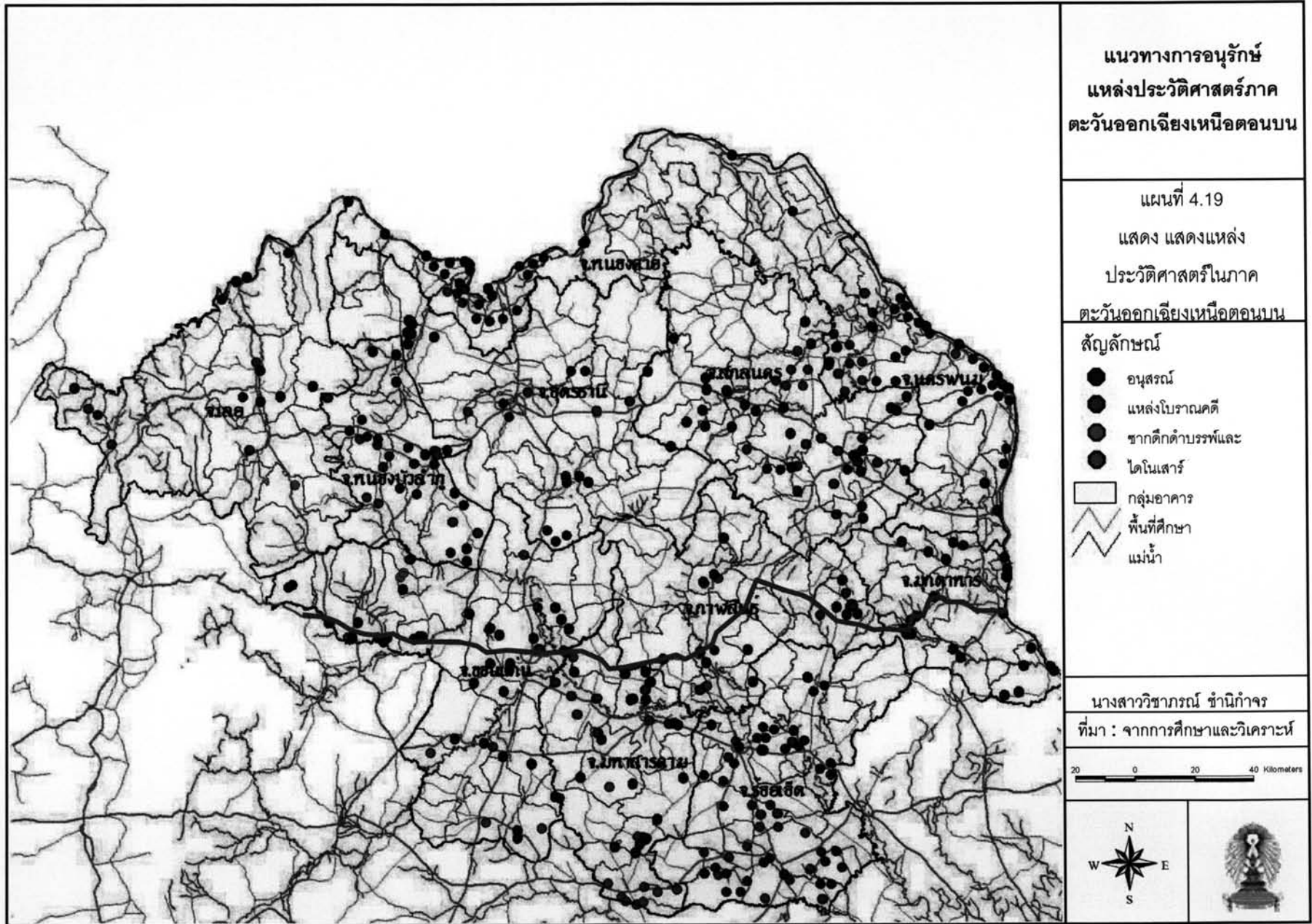
แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.18
แสดง แหล่งประวัติศาสตร์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
ประเภทอนุสรณ์

- สัญลักษณ์
- พื้นที่ศึกษา
  - แม่น้ำ
  - ถนน
  - อนุสรณ์

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร
ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

การศึกษาครั้งนี้จึงแบ่งพื้นที่ภาคอีสานเป็นระดับอนุภูมิภาคตามที่กรมโยธาธิการและผังเมืองได้กำหนดไว้ 3 กลุ่ม เพื่อทำการศึกษาที่ตั้ง ประเภทและการกระจายตัวของแหล่งประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. แหล่งประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสานตอนบนกลุ่มที่ 1²⁶ ได้แก่ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย (ภาคผนวก) พบแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด 86 แห่ง ดังนี้

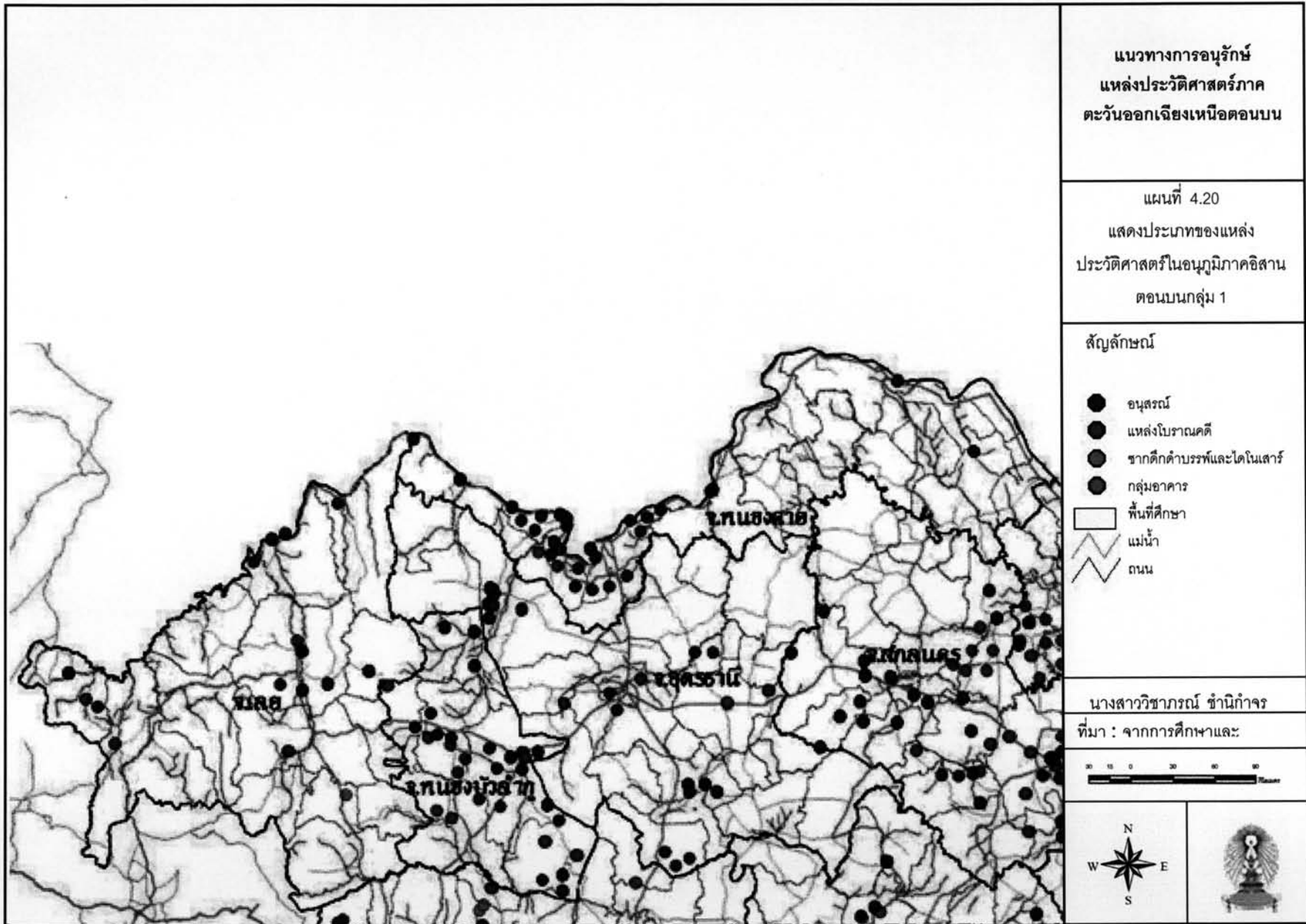
(1) อนุสรณ์ ได้แก่ วัด เจดีย์ ปราสาท ภู อาคาร และภาพเขียนสีในถ้ำรวมทั้งหมด 70 แห่ง พบว่าวัดมีการกระจายตัวอยู่โดยรอบของพื้นที่ มีการกระจุกตัวอยู่ในจังหวัดหนองคายและจังหวัดหนองบัวลำภูมากที่สุด และอุดรธานี เลย ตามลำดับ โดยส่วนมากเป็นวัดเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนชาวอีสาน จัดอยู่ในประเภทอรัญญวาสี ซึ่งเป็นวัดอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า วัดป่า สร้างอยู่บนภูเขาหรือป่าชุมชน เพราะภูมิประเทศบริเวณตอนบนนี้มีเป็นภูเขาและที่สูง ลักษณะศิลปะ สถาปัตยกรรมในวัด เช่น สิม พระธาตุ ศิลปกรรมฝาผนังในโบสถ์เป็นแบบอีสานซึ่งมีวัฒนธรรมล้านช้างหรือไทยลาวผสมกลมกลืนกัน แต่ในจังหวัดเลยได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมสมัยอยุธยาและล้านนาจากมีพื้นที่ติดต่อกันทางด้านตอนบนของภาค ศิลปะสถาปัตยกรรมอีสาน มีรูปแบบเรียบง่าย ใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้ ดิน ภายในวัดมีเจดีย์ สถูป โบสถ์ สิม สถานที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชาวพุทธ ส่วนแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทสิ่งก่อสร้างเดี่ยวมีที่จังหวัดหนองคายพบเจดีย์ร้างและพระธาตุยาพ่อแก้ว อยู่ข้างตลาด 2 แห่ง พบว่ามีจำนวนน้อยที่พบพระธาตุ ปราสาท ภู ตั้งอยู่เป็นจุดหรือเฉพาะแห่งไม่ได้อยู่ในวัด และ ส่วนด้านสถาปัตยกรรมอาคารที่สำคัญหรือมีคุณค่าพบที่จังหวัดเลย ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอเมืองเลยหลังเก่าและสุขศาลาที่มีการอนุรักษ์ไว้เป็นอาคารที่สำคัญของจังหวัด ส่วนในจังหวัดอุดรธานีเป็นอาคารโรงเรียนสตรีราชินูทิศ ซึ่งเป็นอาคารเรียนเก่าแก่ในโครงการอนุรักษ์ของกลุ่มจังหวัด และปัจจุบันขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ส่วนแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทภาพเขียนสีที่ผนังถ้ำพบว่ามีที่จังหวัดเลยและหนองบัวลำภูมากที่สุดรวม 6 แห่ง ซึ่งเป็นภาพเขียนสีเรียกว่ากลุ่มภูกระดึงในจังหวัดเลยเป็นภาพวัวกระทิงลงสีทึบด้วยมือ และจังหวัดหนองบัวลำภูเป็นรูปลายเส้นและมือ ส่วนที่จังหวัดอุดรธานี ที่ถ้ำคน และถ้ำบ้านผือ เป็นรูปวัว เขียนด้วยสีแดงลงทึบอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และแหล่งภาพเขียนสีที่สำคัญ รวมเรียกว่ากลุ่มถ้ำเพียงดินและถ้ำห้วยหินลาด พบภาพเขียนสีถึง 45 แห่ง เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่ได้รับเลือกให้เป็นมรดกโลก พ.ศ. 2551 จากองค์การยูเนสโก นั่นคือ อุทยานแห่งชาติภูพระบาท

²⁶ พิชญพิทักษ์ ,เที่ยวเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , 2549 หน้า 58.

(2) **กลุ่มสิ่งก่อสร้าง** ได้แก่ เมืองโบราณ และ ชุมชนโบราณ รวมทั้งหมด 3 แห่ง พบว่าเมืองโบราณและชุมชนโบราณในอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 1 มีอยู่น้อยมาก พบว่าที่ยังคงเหลือหลักฐานปรากฏรูปร่างลักษณะของเมืองโบราณในจังหวัดหนองคาย 2 แห่ง คือเมืองเวียงคุกเป็นเมืองพุทธศาสนาที่สำคัญทางตอนเหนือที่ยังหลงเหลือโบราณสถานและโบราณวัตถุอยู่มากมาย และยังใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนเมืองเปงจารเก่า ปัจจุบันเป็นนิคมสร้างตนเองเปงจาร และยังปรากฏโบสถ์เก่าแก่ของจังหวัดหนองคาย เดิมเป็นเมืองเก่าแก่ตั้งแต่เริ่มต้นยุคทวารวดี และเมืองโบราณขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดอุดรธานี คือเมืองโบราณหนองหาน บริเวณรอบเมืองโบราณเป็นที่ราบลุ่มหล่อหลอมด้วยลำน้ำเล็กๆ เนื่องจากบริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของแอ่งสกลนคร เป็นบริเวณแรกเริ่มการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วค่อยๆ อพยพลงมาสู่ทางด้านตอนใต้ โดยมีพัฒนาการทางสังคมเรื่อยมาจากกสิกรรม ล่าสัตว์ เป็นสังคมเมืองและมีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆอีกด้วย

(3) **แหล่งโบราณคดี** พบว่าแหล่งโบราณคดีของอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 1 รวมทั้งหมด 15 แห่งที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี มีการกระจายตัวอยู่โดยรอบพื้นที่ทุกจังหวัด โดยพบมากที่สุดอยู่ที่จังหวัดหนองคาย 4 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานที่พบกลุ่มหลักศิลาจารึก เครื่องประดับ ภาชนะดินเผาแบบบ้านเชียงที่บริเวณริมน้ำโขง คาดว่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันในการแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ในอดีต ส่วนแหล่งโบราณคดีในจังหวัดอุดรธานี 3 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญและมีชื่อเสียงมากในนามแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่มากแห่งหนึ่งของโลก หลักฐานที่ค้นพบคือเครื่องมือเครื่องใช้ ภาชนะดินเผาลายเขียนสี เครื่องประดับสำริดและเหล็ก ลูกปัด กำไล โครงกระดูกโบราณ ส่วนจังหวัดหนองบัวลำภูพบหลักฐานทางโบราณคดีในรูปแบบเนินดินขนาดใหญ่ทางตอนกลาง ของพื้นที่และพบชิ้นส่วนเตาเผาจากแหล่งโลหะก่อนประวัติศาสตร์

(4) **ซากสัตว์ดึกดำบรรพ์** ในกลุ่มพื้นที่นี้พบแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทนี้เพียงที่จังหวัดเลยจังหวัดเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นการรอยเท้าของสัตว์ขนาดใหญ่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น ไดโนเสาร์กินเนื้อขนาดใหญ่ ที่ผาเตสัน ซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

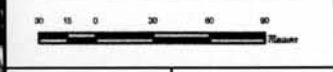
แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.20
แสดงประเภทของแหล่ง
ประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสาน
ตอนบนกลุ่ม 1

- สัญลักษณ์
- อนุสรณ์
  - แหล่งโบราณคดี
  - ซากดึกดำบรรพ์และไดโนเสาร์
  - กลุ่มอาคาร
  - พื้นที่ศึกษา
  - ~ แม่น้ำ
  - ถนน

นางสาววิชาวรรณ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและ

2. แหล่งประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสานตอนบนกลุ่มที่ 2²⁷ ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดมุกดาหาร (ภาคผนวก) พบแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด 142 แห่ง ดังนี้

(1) อนุสรณ์ ได้แก่ วัด เจดีย์ ปรางค์ กู่ อคาร และภาพเขียนสีในถ้ำพบทั้งหมดรวม 110 แห่ง พบว่าวัดมีการกระจายตัวอยู่โดยรอบของพื้นที่ มีการกระจุกตัวอยู่ตอนบนในจังหวัดนครพนม 32 แห่ง จังหวัดสกลนคร 28 แห่ง จังหวัดมุกดาหาร 17 แห่ง และจังหวัดกาฬสินธุ์ 12 แห่ง ตามลำดับ พื้นที่อนุภูมิภาคอีสานตอนบนกลุ่มที่ 2 นี้เป็นแอ่งอารยธรรมที่มีศาสนาพุทธเป็นศูนย์กลางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดในกลุ่มนี้เป็นวัดเก่าแก่ประเภทวัดพระธาตุ ซึ่งมีพระธาตุที่เป็นที่เคารพสักการะประดิษฐานอยู่ภายในที่อยู่มีชื่อเสียงมากเช่น วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร มีพระธาตุพนมประดิษฐานอยู่ภายใน วัดพระธาตุอุเทน วัดพระธาตุเชิงชุม วัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง วัดพระธาตุคุ่มซึ่งอยู่ในจังหวัดสกลนคร แต่วัดที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษของท้องถิ่นอีสาน คือวัดป่าซึ่งเป็นอรัญญูเสถียร อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง สร้างอยู่บนภูเขาหรืออยู่ในป่า บริเวณภูพาน ภูปอ และพื้นที่ป่าชุมชนเป็นสถานที่จำพรรษาของพระสายวิปัสสนา ในนามวัดป่าสายหลวงปู่มั่นหลวงปู่พัน จึงทำให้สถาปัตยกรรม เจดีย์ โบสถ์ ที่มีอยู่ในอดีตได้รับการดูแลรักษาและสร้างขึ้นใหม่อีกมากมาย เกิดปูชนียสถานร่วมสมัย เช่น เจดีย์ร่วมสมัยวัดป่าอุดมสมพรในจังหวัดสกลนครและโบสถ์ร่วมสมัยวัดวิเวกวัฒนาราม มีสิ่งทีพบในเขตวัดคือโบสถ์มหาจิน พระพุทธรูปแบบทวารวดี เจดีย์ พระพุทธรูปไสยาสน์สลักหิน แต่พบว่าการผสมผสานกันกับศิลปกรรมแบบล้านช้างในจังหวัดกาฬสินธุ์และสกลนคร ส่วนศิลปกรรมแบบขอมหรือสมัยลพบุรีพบอยู่ในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุคุ่ม พระธาตุนารายณ์เจงเวง เป็นศิลปะแบบบายานมาจากการขยายอิทธิพลขอมขึ้นมาจากตอนใต้ตามแม่น้ำโขง ด้านตะวันออกสุดในจังหวัดนครพนมและมุกดาหารพบว่าการผสมผสานของวัฒนธรรมดองซอนศิลปกรรมจากประเทศเวียดนาม พบได้จากรูปแบบของสิม กำแพง จิตรกรรมประติมากรรมที่อยู่ในวัด ส่วนมากวัดที่อยู่ริมแม่น้ำโขงมักเป็นวัดที่จัดอยู่ในประเภทพื้นบ้านคามเวสีย เป็นวัดที่เกาะอยู่กับชุมชนเนื่องจากในจังหวัดนครพนมและมุกดาหารมีผู้คนเชื้อสายเวียดนามอยู่อาศัยจำนวนมากจึงมีการสร้างตามแบบของบรรพบุรุษและคติความเชื่อดั้งเดิม ส่วนแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทเจดีย์ ปรางค์ กู่ ที่พบเป็นพื้นที่เฉพาะพบอยู่ในพื้นที่จังหวัดสกลนครเป็นสะพานขอมที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยและในจังหวัดนครพนมคือรอยพระพุทธบาท แหล่งประวัติศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญหรือมีคุณค่าพบอยู่ที่จังหวัดนครพนม ได้แก่ ศาลากลางหลังเก่าของจังหวัด และจวนผู้ว่าราชการจังหวัด และอาคารเรียนโรงเรียนมุกดาลัย ซึ่งมีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ซึ่งเป็น 1 แหล่งประวัติศาสตร์ที่เก็บบันทึกเรื่องราวอารยธรรมของจังหวัดนครพนมและวิวัฒนาการของเมืองในภาคอีสาน และอาคารสำคัญ

²⁷ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเลย ,กระทรวงวัฒนธรรม, 2542.

ยังมีอยู่ในจังหวัดมุกดาหาร ได้แก่ อาคารเก่าของโรงเรียนมุกดาลัยเป็นอาคารที่มีชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบสร้างในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาว มีการไปมาหาสู่กันสองฝั่งโขง และยังมีศาสนสถานวัดสองคอนซึ่งเป็นสักการสถานของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งเคยได้รับรางวัลเป็นสถาปัตยกรรมดีเด่นของสมาคมสถาปัตยกรรมแห่งประเทศไทย⁸ ซึ่งทั้งสองแหล่งนี้ถูกจัดอยู่ในอาคารอนุรักษ์ของจังหวัดมุกดาหารเป็นสถาปัตยกรรม และแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทภาพเขียนสีที่ผนังถ้ำพบว่ามีการกระจายอยู่ทุกจังหวัด โดยมีที่จังหวัดมุกดาหารมากที่สุดถึง 3 แห่ง ที่ถ้ำฝ่ามือแดง, ถ้ำฝ่าตีนแดง, ถ้ำผาแต้ม ภูอ่างบกและ ในจังหวัดสกลนคร ที่ถ้ำพระด่านแร้งและถ้ำม่วงภูก่อ, จังหวัดกาฬสินธุ์พบที่ถ้ำลายมือ และนครพนม ที่ถ้ำแก้งด่านมะเขือ ตามลำดับ โดยส่วนมากพบที่เทือกเขาภูพาน ภาพเขียนสีในถ้ำมีทั้ง สีแดง สีดำหรือแดงปนดำเป็นรูปคน รูปเรขาคณิต ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

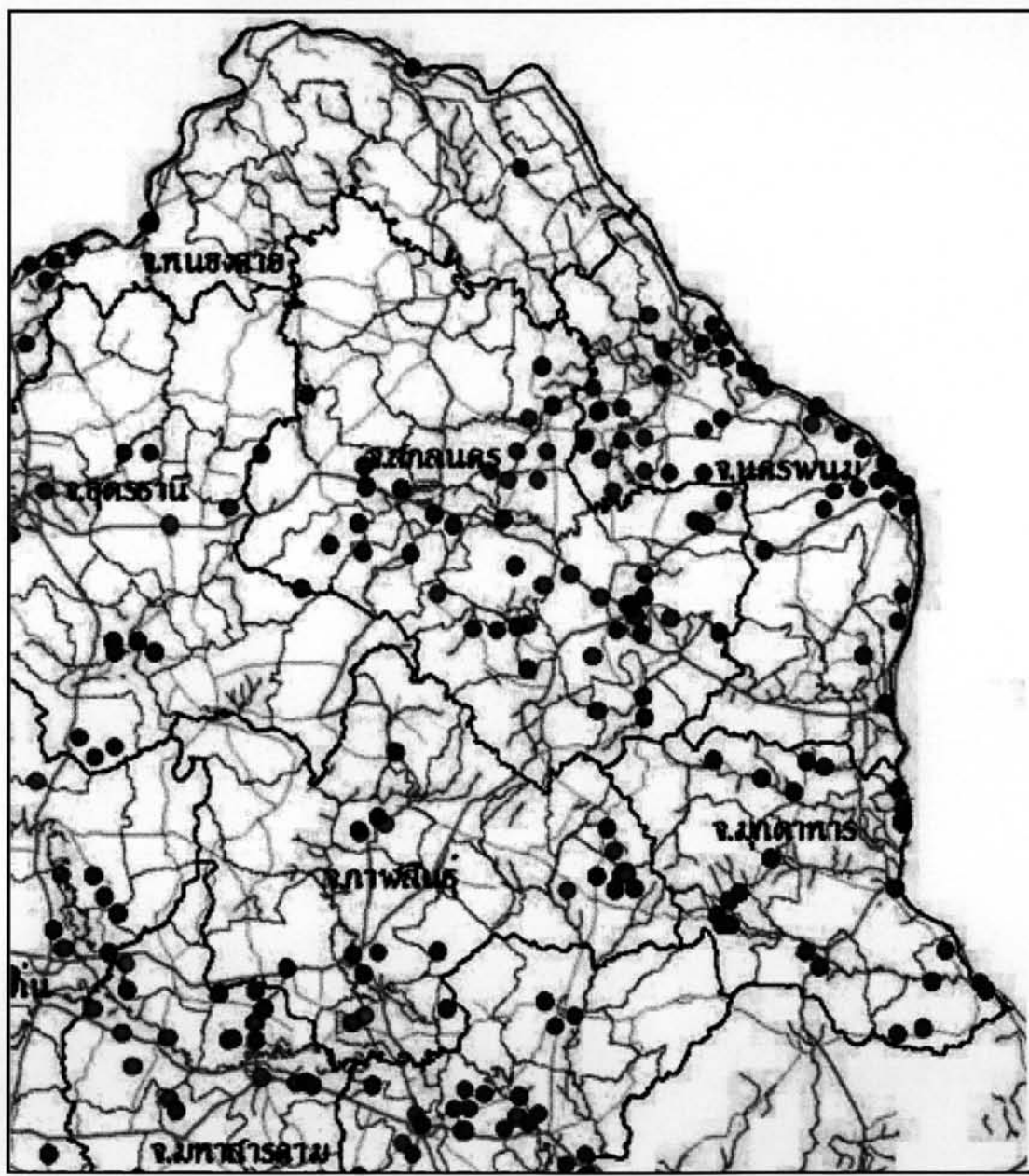
(2) กลุ่มสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เมืองโบราณ ชุมชนโบราณ

พบว่าเมืองโบราณและชุมชนโบราณในอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 2 มีเพียง 2 แหล่งที่ยังเห็นหลักฐานความเป็นเมืองโบราณซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ 2 แห่ง แต่ไม่พบเมืองโบราณและชุมชนโบราณในจังหวัดนครพนมและจังหวัดมุกดาหารเลย รวมทั้งบริเวณจังหวัดสกลนครมีพัฒนาการจากการเป็นเมืองโบราณและชุมชนโบราณ แต่ปัจจุบันร่องรอยและหลักฐานที่พบได้กลายเป็นแหล่งโบราณคดีและถูกจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับแหล่งบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากอยู่ในพื้นที่เขตสะสมศิลปวัฒนธรรมเดียวกัน ในนามแอ่งสกลนคร เมืองโบราณในอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 2 นี้ พบอยู่ในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ 2 แห่ง คือ เมืองฟ้าแดดสงยาง ที่เป็นเมืองสำคัญเป็นเขตอิทธิพลของศาสนาพุทธและรุ่งเรืองมากในสมัยทวารวดี มีการวางผังเมือง สร้างคูน้ำคันดินและยังปรากฏอย่างชัดเจนในปัจจุบัน มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาภายในเมืองโบราณภายในมีโบราณสถาน โบราณวัตถุหลากหลายประเภท เช่น พระธาตุยาคู ใบเสมาจำนวนมาก เครื่องปั้นดินเผา พระเครื่อง พระพิมพ์ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและต่อจิตใจของคนในชุมชน ในทุกๆปีเพื่อเป็นการสักการะบูชาเมืองและเพื่อเป็นสิริมงคลของชุมชน จะมีการบวงสรวงจากคนในชุมชนและพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนเมืองโบราณเชียงโสมอยู่ทางด้านบนของจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเมืองที่ส่วนหนึ่งถูกน้ำท่วมอยู่ได้เขื่อน ลำปาว และมีบางส่วนของเมือง คือ กำแพงเมืองยังปรากฏร่องรอยให้เห็น ปัจจุบันอยู่ในหมู่บ้านท้ายเขื่อนลำปาว

(3) แหล่งโบราณคดี พบว่าแหล่งโบราณคดีของอนุภาคอีสานตอนบนกลุ่มที่ 2 มีทั้งหมด 39 แห่ง การกระจายตัวอยู่ด้านบนของพื้นที่อนุภาค ได้แก่ จังหวัดสกลนคร มีจำนวนแหล่งโบราณคดีมากที่สุด 20 แห่ง เนื่องจากเป็นแหล่งแอ่งอารยธรรมจากการตั้งถิ่นฐานของคนในอดีตก่อนสมัยประวัติศาสตร์ซึ่งสิ่งที่ขุดค้นพบส่วนมากเป็นยุคอารยธรรมบ้านเชียง และมี

หลักฐานที่ขุดค้นพบว่าสิ่งของเครื่องใช้มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ไม่ได้แลกเปลี่ยนจากชุมชนอื่น พัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นสังคมเมืองและล่มสลายไปเหลือเป็นแหล่งโบราณคดีในปัจจุบัน และจังหวัดสกลนครยังพบแหล่งโบราณคดีที่เป็นแหล่งเตาเผาโบราณและแหล่งเกลือในอดีตอีกด้วย ส่วนด้านบนสุดของอนุภูมิภาค คือจังหวัดนครพนมพบแหล่งโบราณคดีทั้งหมด 14 แห่ง ขุดค้นพบใบเสมา เครื่องประดับ เงินตรา ภาชนะดินเผา และในด้านล่างที่ราบลุ่มในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์พบแหล่งโบราณคดีในโนนสาวเอ้ มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ และมีใบเสมา เครื่องปั้นดินเผา หม้อ ไห ผิงอยู่ในดินจำนวนมาก ส่วนแหล่งโบราณคดีในจังหวัดมุกดาหารคือแหล่งโบราณคดีนายกองคุณอุยริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้มีการขุดค้นพบดาบเหล็ก ขวานทองสำริด เครื่องประดับ และหลุมฝังศพคนโบราณจำนวนมาก

(4) **ซากสัตว์ดึกดำบรรพ์** ในกลุ่มพื้นที่นี้พบแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทซากดึกดำบรรพ์เพียงที่จังหวัดกาฬสินธุ์จังหวัดเดียวเท่านั้น พบซากกระดูกไดโนเสาร์ประมาณ 6 ตัว นอนทับถมกันเป็นจำนวนมากกว่า 600 ท่อน นับเป็นแห่งที่พบซากไดโนเสาร์ที่สมบูรณ์และมากที่สุดแห่งหนึ่ง ปัจจุบันสร้างอาคารวิจัยและอาคารครอบบริเวณหลุม สร้างเป็นพิพิธภัณฑ์ มีการใช้ระบบแสงสีเสียงประกอบสร้างจุดสนใจระหว่างการเดินชมในพิพิธภัณฑ์ และปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาของคนทั้งประเทศในฐานะที่มีพิพิธภัณฑ์ครบวงจรที่มีทั้งหลุมขุดที่แสดงให้เห็นภาคสนาม นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวแหล่งใหม่ที่สำคัญของภูมิภาคและได้รับรางวัลเป็นพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ที่ทันสมัยที่สุดในเอเชียอาคเนย์ในปัจจุบัน

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

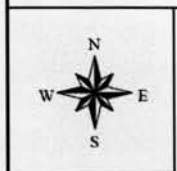
แผนที่ 4.21
แสดงประเภทของแหล่ง
ประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสาน
ตอนบนกลุ่ม 2

สัญลักษณ์

- อนุสรณ์
- แหล่งโบราณคดี
- ซากตึกตำบรพท์และโดในเสาร์
- กลุ่มอาคาร
- พื้นที่ศึกษา
- ~ แม่น้ำ
- ถนน

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

3. แหล่งประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสานตอนบนกลุ่มที่ 3²⁸ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด พบแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด 148 แห่ง ดังนี้

(1) อนุสรณ์ ได้แก่ วัด เจดีย์ ปรางค์ กู่ อาคาร และภาพเขียนสีในถ้ำ รวมทั้งหมด 84 แห่ง พบว่าวัดมีการกระจายตัวอยู่โดยรอบของพื้นที่ มีการกระจุกตัวอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด มากที่สุดจำนวน 20 แห่ง และมหาสารคาม ขอนแก่น ตามลำดับ โดยส่วนมากเป็นวัดบ้าน ประเภทคามเวสีและเป็นแหล่งศูนย์รวมของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ใช้พื้นที่วัด จัดงานประเพณี และบางวัดอยู่ในเมืองโบราณชุมชนโบราณ หรือบริเวณแหล่งประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดความสงบศักดิ์สิทธิ์ และเปรียบเสมือนกุศโลบายในการเก็บรักษาของโบราณสำคัญของ ชุมชน เช่น วัดศรีเมืองแอม จังหวัดขอนแก่น วัดบ้านสระ เมืองคันธารราษฎร์ จังหวัดมหาสารคาม บริเวณพื้นที่ของอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 3 มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินดินลอนคลื่นต่ำสลับกัน ส่วน แหล่งประวัติศาสตร์ประเภทสิ่งก่อสร้างเดี่ยว เช่น ปรางค์ กู่ พระธาตุที่ตั้งเฉพาะแห่งนั้น ในอนุ ภูมิภาคที่ 3 มีจำนวนมากกระจายอยู่ทุกจังหวัดแต่กระจุกตัวอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 20 แห่ง ส่วนมากเป็นกู่และปรางค์ศิลปะสมัยลพบุรีที่เคลื่อนมาเข้าสู่ภูมิภาคที่ 3 นี้ทางด้านล่างของพื้นที่ จังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น และมหาสารคาม เช่น กู่โพนวิท กู่บ้านเมืองบัว กู่พระโกนา กู่กระโดน กู่แก้ว กู่ธาตุ กู่บ้านโด้ม ปราสาทเปลือยน้อย กู่สันตวิรัตน์ ศาลนางขาว กู่บ้านแดง นับว่าอนุ ภูมิภาคกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่มีแหล่งประวัติศาสตร์แบบปรางค์ กู่ เจดีย์ นั้นอยู่มากที่สุดเมื่อเทียบกับ อนุภูมิภาคที่ 1 และ 2 ส่วนแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทอาคารที่มีคุณค่า อาคารประวัติศาสตร์ไม่ พบการบันทึกในอนุภูมิภาคนี้ และแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทภาพเขียนสีในถ้ำกระจุกตัวอยู่ บริเวณภูเขาด้านตะวันตกของภูมิภาคใน จังหวัดขอนแก่น 3 แห่ง ได้แก่ถ้ำฝ่ามือ ถ้ำผาคันธง ถ้ำ หินลาดหัวเมย เป็นรูปสลัณลักษณ์ เรขาคณิต และพบศิลปะรูปมือสีขาววิธีการพ่นและทาเป็นแห่งแรก ในอนุภูมิภาคนี้

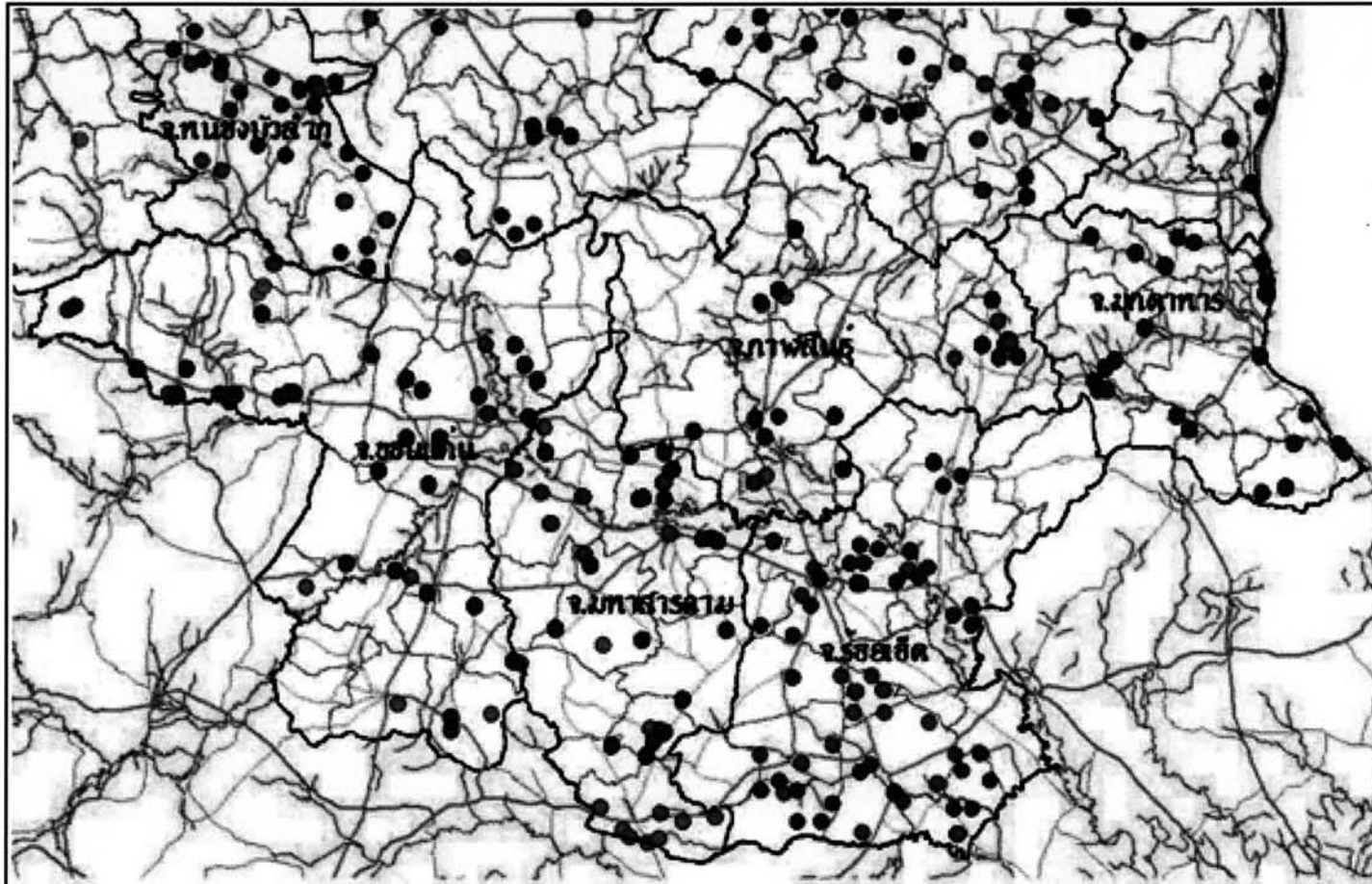
(2) กลุ่มสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เมืองโบราณ และชุมชนโบราณ รวมทั้งหมด 21 แห่ง พบว่าเมืองโบราณและชุมชนโบราณในอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 3 มีจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ด้านตอนบน ของอนุภูมิภาคที่จังหวัดขอนแก่น พบเมืองโบราณ 7 เมือง เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อน ประวัติศาสตร์และเจริญรุ่งเรืองในอารยธรรมทวารวดี มีการขุดคุ้ยน้ำสร้างคู เมือง เช่น เมืองโบราณ โนนเมือง เมืองโบราณชัยวาน เมืองโบราณดงเมืองแอม เป็นต้น ในจังหวัดมหาสารคาม 2 เมืองที่ เหลือหลักฐานความเป็นเมืองโบราณ ได้แก่ เมืองคันธารวิสัยเป็นเมืองโบราณที่อยู่ทางตอนบนของ จังหวัดมหาสารคามและเมืองโบราณจัมปาศรีเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่อยู่ทางตอนใต้ของ จังหวัด มีการที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ พัฒนาสู่สังคมเมืองและได้รับอิทธิพล

²⁸ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดขอนแก่น ,กระทรวงวัฒนธรรม, 2542.

ของศาสนาพุทธก่อให้เกิดการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ซึ่งในอดีตมีความรุ่งเรืองมาจนถึงสมัย
ขอมแล้วจึงเสื่อมลงและถูกปล่อยทิ้งร้างไป หลักฐานที่พบในปัจจุบันภายในเมืองโบราณถึง 32
แห่ง แต่ในจังหวัดร้อยเอ็ดพบว่าเป็นแหล่งชุมชนโบราณเก่าแก่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ใน
ปัจจุบันหลักฐานที่ปรากฏจัดอยู่ในประเภทแหล่งโบราณคดีเท่านั้น ส่วนชุมชนโบราณที่ยังปรากฏ
ให้เห็นถึงผังเมืองชุมชน ได้แก่ เนินดิน คันดิน คูน้ำ เตาเผา บริเวณแหล่งเกลือโบราณ พบว่ามีการ
กระจุกตัวของชุมชนโบราณอยู่ด้านล่างของอนุภูมิภาคในจังหวัดมหาสารคามจำนวน 10 ชุมชน
เป็นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ชุมชนโบราณบ้านเมืองเตา ชุมชนโบราณบ้านเมืองเจีย
ชุมชนโบราณบ้านหนองถ้ำม เป็นต้น

(3) **แหล่งโบราณคดี** พบว่าแหล่งโบราณคดีของอนุภูมิภาคกลุ่มที่ 3 รวมทั้งหมด
42 แหล่ง ที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมีการกระจายตัวในทุกจังหวัด โดยกระจุกตัวอยู่
ตอนล่างในจังหวัดร้อยเอ็ด พบมากที่สุด 33 แห่ง ซึ่งเดิมเป็นชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์
และมีความเจริญในยุคสมัยทวารวดีและขอม หลักฐานที่พบคือ คูน้ำคันดินล้อมรอบ เศษภาชนะ
ดินเผาขนาดต่างๆกันจำนวนมาก ซึ่งแหล่งโบราณคดีส่วนมากนั้นเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน
ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก แหล่งโบราณคดีโนนหนอง
ฮาง เป็นต้น ส่วนแหล่งโบราณคดีจังหวัดมหาสารคามอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด มีจำนวน 7 แห่ง
เช่น แหล่งโบราณสถานบ้านโนนห้อย แหล่งโบราณคดีบ้านโนนตูม แหล่งโบราณคดีโนนหนองบ่อ
และพบแหล่งโบราณคดีในจังหวัดขอนแก่นอีก 2 แห่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา และ
แหล่งโบราณคดีโนนชัย หลักฐานที่ค้นพบเนินดิน ภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ
กระดูกสัตว์ เป็นต้น

(4) **ซากสัตว์ดึกดำบรรพ์** ในกลุ่มพื้นที่นี้พบแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทนี้ 3
จังหวัดได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ที่อำเภอภูเวียง ถือเป็นแหล่งค้นพบกระดูกไดโนเสาร์แห่งแรกใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีทั้งไดโนเสาร์ชนิดกินพืชและกินเนื้อขนาดใหญ่ นอกจากนั้นยังพบ
รอยเท้าไดโนเสาร์หลายชนิดรวมทั้งไดโนเสาร์กินเนื้อขนาดเล็ก ปัจจุบันมีการสร้างพิพิธภัณฑ์เป็น
แหล่งเรียนรู้และทัศนศึกษา และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและมีชื่อเสียงของจังหวัด

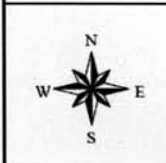
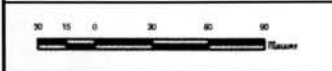
แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.22
แสดงประเภทของแหล่ง
ประวัติศาสตร์ในอนุภูมิภาคอีสาน
ตอนบนกลุ่ม 3

- สัญลักษณ์
- อนุสรณ์
  - แหล่งโบราณคดี
  - ซากดึกดำบรรพ์และไดโนเสาร์
  - กลุ่มอาคาร
  - พื้นที่ศึกษา
  - ~ แม่น้ำ
  - ถนน

นางสาววิชาวรณีย์ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

4.3.2 พัฒนาการแหล่งประวัติศาสตร์ในพื้นที่ศึกษาหลักจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สันนิษฐานได้จากการขุดค้นและการศึกษาทางโบราณคดี เช่น เครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ความสำคัญของแต่ละชุมชนต้องอาศัยหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีเป็นสำคัญ เพราะจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และวิถีการดำเนินชีวิตของคนที่เคยตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่าง ๆ ได้

สำหรับแหล่งประวัติศาสตร์ในพื้นที่ศึกษาหลัก จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร²⁹ มีอยู่อย่างหลากหลายซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ ดังนี้

1. กลุ่มอนุสรณ์ ได้แก่ วัด เจดีย์ กู่ ปราสาท อาราม ถ้ำ

(1) วัด ในพื้นที่ศึกษาหลักมีทั้งหมด 56 วัด คิดเป็นร้อยละ 34.7 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด ในจังหวัดมุกดาหารมากที่สุด 17 แห่ง รองลงมา คือ กาฬสินธุ์และขอนแก่นเป็นสองจังหวัดที่มีจำนวนวัดเท่ากัน 12 แห่งและสุดท้าย คือ มหาสารคาม ในกลุ่มพื้นที่ศึกษาหลักมีวัดในสมัยล้านช้างมากที่สุดรวม 30 แห่งรองลงมาคือ สมัยทวารวดี 25 แห่ง สมัยขอมมีอยู่ 2 แห่ง และสมัยธนบุรี - รัตนโกสินทร์ 4 แห่งในจังหวัดมุกดาหารเป็นวัดที่มีชื่อเสียงและเคารพนับถือของคนอีสาน

(ก) ลักษณะของการกระจายตัว

ในเขตตัวเมืองหรือชุมชน เป็นจุดที่มีศาสนสถานอยู่มากเพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ สิม เจดีย์ สถูป และหอแจก ฮูปแต้ม เป็นต้น เช่น ในจังหวัดขอนแก่นมีฮูปแต้มฝาผนังที่งดงามที่วัดสระแก้ว วัดสนวนวารี วัดบ้านลาน บริเวณตอนใต้ของจังหวัด ในจังหวัดมุกดาหารมีวัดที่มีสิมรูปทรงสง่างาม ที่วัดมโนภิรมย์ วัดลือสักกะวัน และหอแจกสวยเรียงบ่งายท่าจากไม้ ส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์พบวัดที่มีโบสถ์มา ศิลปินอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นต้น และนอกเขตเมืองอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนหรือหมู่บ้าน เรียงรายเป็นระยะๆตามเส้นทางคมนาคม

(ข) ลักษณะของการกระจุกตัว

วัดกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ศึกษาหลัก แต่มีการกระจุกตัวอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดมุกดาหารบริเวณริมแม่น้ำโขง อำเภอห้วยน้ำใหญ่และอำเภอเมือง และส่วนตอนล่างมีความหนาแน่นน้อยกว่าตอนกลางของกลุ่มพื้นที่ศึกษาวัด บริเวณที่อยู่ในตอนกลางของกลุ่มพื้นที่ศึกษา

²⁹ จากการรวบรวมและประมวลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น นายสมยศ งามชมพู , นักวิชาการวัฒนธรรม.

กระจายอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดขอนแก่น ในอำเภอ ชุมแพ อำเภอหนองเรือ และอำเภอน้ำพอง อำเภอเขาสวนกวาง ได้แก่ วัดโนนศิลา วัดศรีเมืองแอม วัดไตรรงค์ และในจังหวัดมหาสารคาม มีวัดกระจายอยู่โดยรอบในอำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมือง อำเภอเชียงยืน ได้แก่ วัดพุทธมงคล วัดสุวรรณवास วัดหนองอุ่ม และอยู่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ในอำเภอกมลาไสย อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอเมือง กิ่งอำเภอนาจารย์ อำเภอนาคู ได้แก่ วัดป่าสักกะวัน วัดสิมนาโก วัดคำว ได้รับอิทธิพลสมัยทวารวดี มีความเชื่อด้านพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยพบจารึกใบเสมา พระพุทธรูป พระพุทธไสยาสน์ ศิลปจารึกอยู่ทั่วเกือบทุกวัด เนื่องจากเป็นพื้นที่แอ่งอารยธรรมทวารวดี แต่จะมีลักษณะกระจุกตัวและเกาะกลุ่มกันที่บริเวณที่พบเมืองโบราณสมัยทวารวดีตั้งอยู่ ได้แก่ เมืองคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย และเมืองเชียงโสม อำเภอสหัสขันธ์ และวัดอีกกลุ่มหนึ่งนั้นอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของกลุ่มพื้นที่ศึกษา คือจังหวัดขอนแก่น บริเวณอำเภอหนองสองห้อง อำเภอพล อำเภอชนบท ได้แก่ วัดบ้านลาน (วัดมัชฌิมวิทยาราม) วัดสนวนวาริพัฒนาราม (โนนิงัว) วัดสระบัวแก้ว วัดบึงแก้ว วัดสระทอง วัดสว่าง สุทธาราม วัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งจะมีสถาปัตยกรรมวัฒนธรรมล้านช้าง หรือไทย-ลาว เพราะเป็นวัดที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในราว พุทธศตวรรษที่ 24 เพราะเป็นชุมชนที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมไทยและลาว

(2) เจดีย์ กู่ ปรางค์

ที่มีลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างเดี่ยวในพื้นที่ศึกษาหลักมีทั้งหมด 27 แห่ง เป็นร้อยละ 16.7 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด ในจังหวัดขอนแก่นพบมากที่สุด 14 แห่ง ได้แก่ กู่แก้ว กู่บ้านนาค่าน้อย กู่บ้านโนน ธาตุหมู 2 หมู 8 หมู 10 เป็นต้น ในจังหวัดมหาสารคามพบ 9 แห่ง ได้แก่ กู่เขวา กู่สันตรัตน์ ศาลนางขาว เป็นต้น ส่วนมากอยู่ในสมัยขอม

(ก) ลักษณะของการกระจายตัว

การกระจายตัวของปรางค์ กู่ เจดีย์ มีความหนาแน่นอยู่ทางด้านตะวันตกของพื้นที่ศึกษา ทางด้านตอนกลางของจังหวัดขอนแก่นและตอนใต้ของจังหวัดมหาสารคาม แต่ไม่พบในจังหวัดทางด้านตะวันออก ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดมุกดาหาร

(ข) ลักษณะของการกระจุกตัว

ปรางค์ กู่ เจดีย์ กระจุกตัวอยู่ด้านตะวันตกของพื้นที่ศึกษาหลัก บริเวณตอนกลางของจังหวัด อำเภอน้ำพอง อำเภอพระยืน อำเภอเมือง ส่วนมากมีลักษณะเป็นกู่ และกู่ประภาชัยเป็นกู่ที่มีการอนุรักษ์ดูแลได้ดีมาก ส่วนอีกกลุ่มที่กระจุกตัวอยู่ตอนล่างของจังหวัดมหาสารคาม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอนาดูน จะมีลักษณะเป็นกู่ขนาดเล็กแต่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเพื่อทำการอนุรักษ์

(3) **อาคาร** มีอาคารอนุรักษ์เพียงหลังเดียวในพื้นที่ศึกษาคือ อาคารโรงเรียนมุกดาลัย จังหวัดมุกดาหาร

(4) **ถ้า ภาพเขียนสีผนังถ้ำ** ภาพเขียนสีผนังถ้ำมี 7 กลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 4.3 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด ภาพเขียนสีผนังถ้ำพบที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมุกดาหารมากที่สุด จำนวน 3 แหล่งเท่ากัน และ จังหวัดกาฬสินธุ์ 1 แหล่ง เป็นภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

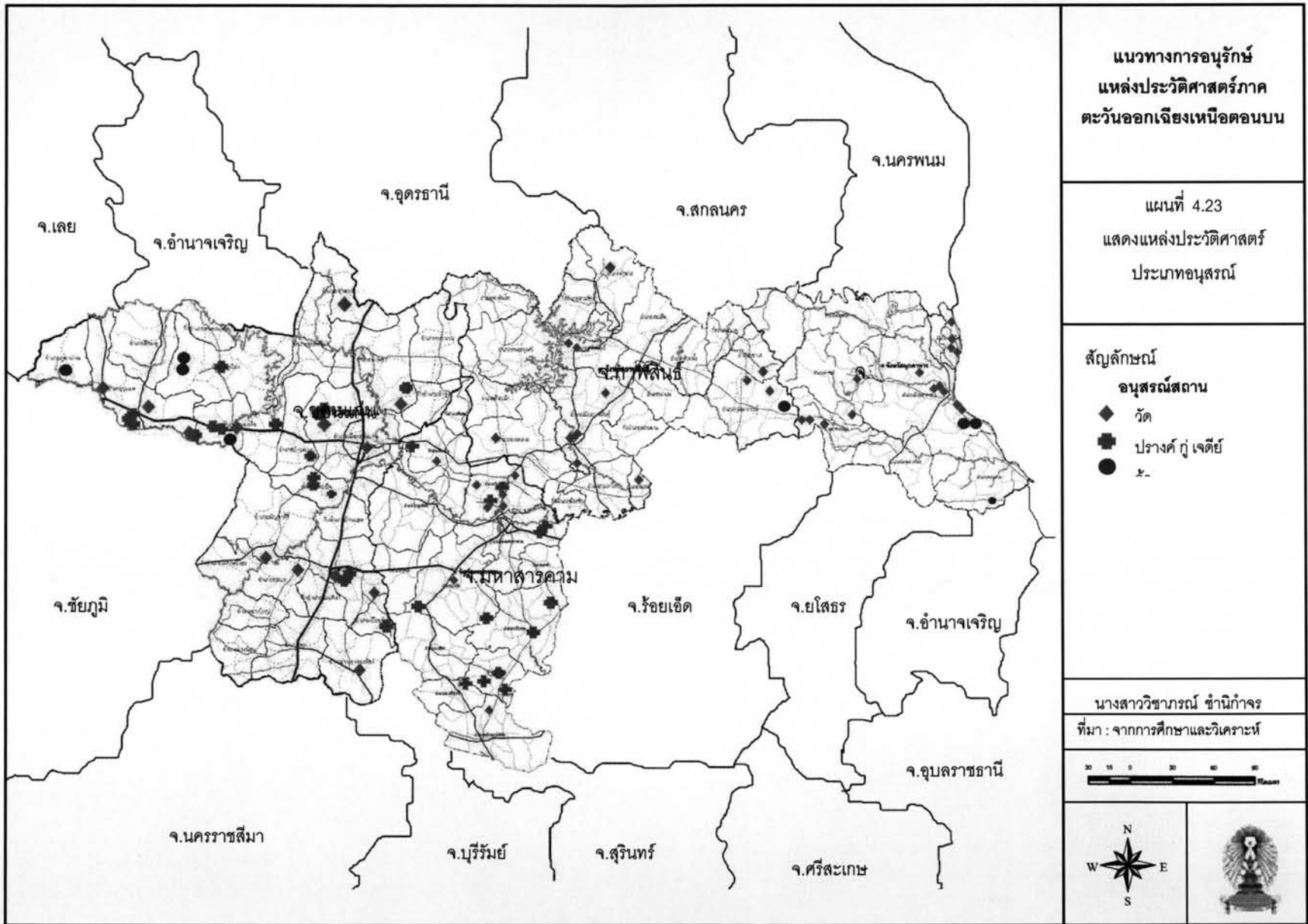
(ก) **ลักษณะของการกระจายตัว**

การกระจายตัวของภาพเขียนสีพบอยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่ศึกษาหลัก และมีความหนาแน่นอยู่ทางด้านตะวันตกคือจังหวัดขอนแก่น อำเภอภูเวียง ภูผาม่าน และทางตะวันออกคือจังหวัดมุกดาหาร อำเภอเมือง อำเภอดอนตาล ซึ่งพบภาพเขียนสีอยู่บริเวณภูผาเป็นรูปลายมือ รูปมือทาบ ทาสี และพบอยู่ตอนกลางของพื้นที่ศึกษาคือจังหวัดกาฬสินธุ์ 1 แห่ง บนภูผาฝั่งเทือกเขาภูพาน³⁰

(ข) **ลักษณะของการกระจุกตัว**

ภาพเขียนสีกระจุกตัวอยู่ด้านตะวันตกและด้านตะวันออกของพื้นที่ศึกษาหลัก กระจุกตัวอยู่ด้านตะวันตกของพื้นที่ศึกษา บริเวณตอนกลางของจังหวัด อำเภอคำพ่อง อำเภอพระยืน อำเภอเมือง

³⁰ จากการรวบรวมและประมวลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น นางนิตยา ละภาแสน , นักวิชาการวัฒนธรรม.

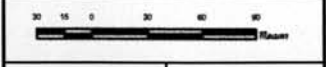
แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.23
แสดงแหล่งประวัติศาสตร์
ประเภทอนุสรณ์

สัญลักษณ์
อนุสรณ์สถาน
 ◆ วัด
 ■ ปราสาท กู่เจดีย์
 ● ข.

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

(5) ลักษณะของการถูกทำลายและความเสื่อมโทรม สาเหตุที่เกิดจากมนุษย์

การพัฒนา แหล่งประวัติศาสตร์ประเภทอนุสรณ์ที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองและนอกเขตเมือง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพบมากที่สุดในจังหวัดมุกดาหาร รองลงมาคือจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ตามลำดับ และพบว่าประเภทวัดเป็นแหล่งที่ได้รับผลจากการพัฒนาส่วนมากที่สุดในพื้นที่เมือง เช่น วัดศรีมหาโพธิ์ วัดศรีมงคลใต้ วัดศรีสำราญ ในจังหวัดมุกดาหารเนื่องจากตลาดอินโดจีน และการขยายถนนเข้าสู่พระธาตุ การสร้างห้องน้ำบริเวณหน้าสิม การสร้างร้านค้าเพื่อขายสินค้า เป็นต้น โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อโบราณสถาน และอนุสรณ์ที่อยู่นอกเขตเมืองนั้นการพัฒนาเมืองเป็นเหตุให้เกิดการสร้างถนนประชิดโบราณสถาน อนาคตการสิ้นสະเทือนจากยานพาหนะอาจมีผลทำให้โบราณสถานถูกทำลาย เช่น วัดบ้านหนองสูง วัดบ้านหนองโอ วัดพิจิตสังฆาราม

การถูกละเลยทอดทิ้ง อนุสรณ์ประเภท ปรางค์ กู่ เจดีย์ขนาดเล็กและอยู่นอกเขตเมือง เป็นอนุสรณ์ที่ได้รับผลจากการปราศจากความรับผิดชอบของหน่วยงานท้องถิ่นมากที่สุด ที่ต้องเฝ้าระวังอนุรักษ์โบราณสถาน เพราะถือว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติอันล้ำค่าของชาติ เนื่องจากที่ตั้งปรางค์ กู่ เจดีย์ที่ตั้งอยู่ อยู่กลางทุ่งนาหรืออยู่เนินดินในพื้นที่ไกล เช่น โนนสาวเอ้ มีลักษณะเป็นเนินดินมีกู่ขนาดเล็ก แต่ไม่มีถนนสัญจรจึงถูกละเลยทอดทิ้ง และวัดที่มีโบราณสถานอยู่ในเขตเมือง พบว่าให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาและละเลยส่วนที่ต้องอนุรักษ์ เช่น วัดเจติยภูมิ วัดศรีชมชื่น จังหวัดขอนแก่น วัดพุทธมงคล จังหวัดมหาสารคาม หากสำรวจแล้วพบว่าโบราณสถานแห่งใดถูกละเลยทอดทิ้งควรรีบดำเนินการอนุรักษ์ ต้องแจ้งให้หน่วยงานรับผิดชอบทราบ ดังนั้นในส่วนหน่วยงานส่วนท้องถิ่นต้องช่วยดูแลเอาใจใส่ บำรุงรักษาโบราณสถานที่มีคุณค่าเหล่านั้นตามหลักวิธีที่ถูกต้อง ศาสนสถานที่เหมาะสมปัญหาในเรื่องนี้คือ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัดเล็กๆ เช่น วัดกู่แก้ว วัดบ้านหนองสิมน้อย จังหวัดมหาสารคาม วัดโพธิ์ชัย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น ส่วนภาพสีผนังถ้ำเพิงผา ควรจะมีวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อรักษาลวดลาย ภาพเขียนไว้ ดังเช่นที่ถ้ำลายมือ ไม่ได้มีการดูแลภาพเขียนสี เหล่านั้น ทำให้ภาพเลือนลางและมีนักท่องเที่ยวไปเขียนเพิ่มเติม เพราะถึงแม้ว่าจะไม่มีความสำคัญระดับชาติแต่มีความสำคัญระดับชุมชน

การเปลี่ยนแปลงรสนิยมเรื่องรูปแบบ เป็นปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานของผู้ครอบครองดูแลที่ทำตามค่านิยมของสังคมสมัยใหม่ในการซ่อมแซมสถาปัตยกรรม วัดเป็นอนุสรณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงรสนิยมมากที่สุดและบ่อยที่สุด โดยการตัดสินใจของผู้ดูแล ผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงใหม่โดยไม่แจ้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก่อน จากการศึกษาพบว่าของวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษามีการบูรณะปรับปรุงเพื่อสนองความต้องการของสังคมที่จะเข้ามาใช้ศาสนสถานเพื่อประกอบ

พิธีกรรมทางศาสนา เช่น วัดบ้านลาน วัดเจติยภูมิ วัดสนวนวารีและวัดศรีชมชื่น จังหวัดขอนแก่น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบมากที่สุด

การลักลอบขุดค้นหรือลักลอบซื้อขายโบราณสถาน เป็นปัญหาที่สังคมปัจจุบันประสบอยู่ เป็นการกระทำผิดกฎหมาย เพราะถือว่าเป็นการทำลายทรัพย์สินทางด้านศิลปกรรม ซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่าของประเทศชาติ พบว่า อนุสรณ์ประเภทปราสาท กู่เจติย เป็นประเภทที่มีการลักลอบขุดค้นพื้นที่มากที่สุด และวัดเป็นลำดับรองที่ถูกทำลายโดยลักลอบขุดพระพิมพ์ ได้แก่ วัดพุทธมงคล วัดมหาผล จังหวัดมหาสารคาม วัดสระทอง วัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น ที่ลักลอบขุดฐานศิลาแลง ส่วนมากพบบริเวณที่มีปราสาทกู่เจติยและเป็นพื้นที่วัดเก่าแก่สมัยโบราณในจังหวัดขอนแก่น ภาพสินธุ์ มุกดาหาร

ความเห็นแก่ได้ เป็นลักษณะของการเข้าไปเบียดเบียนโบราณสถาน เพื่อนำที่ดินสร้างสิ่งสาธารณูปโภคและอาคารสถานที่ราชการ พบมากที่สุดที่จังหวัดมุกดาหารและขอนแก่นรองลงมา เช่น ตลาดแผงลอยหน้าโบสถ์ การตั้งค้าขายในชุมชนโบราณ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม บางแห่งจะมีราษฎรเข้าไปสร้างร้านค้าในเขตวัดใกล้กับตลาดอินโดจีน และบริเวณปราสาท กู่เจติยที่มีการบวงสรวงการแสดงที่ปราสาทเปลี่ยน้อย จังหวัดขอนแก่น

สาเหตุจากธรรมชาติ

เป็นปัญหาเกิดจากภัยธรรมชาติ ที่ไม่สามารถป้องกันได้ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของโบราณสถานแต่ละแห่ง หากมีความเก่าแก่มากความแข็งแรงจะน้อย เมื่อถูกภัยธรรมชาติคุกคามบ่อยๆจะทำให้จะทำให้ส่วนประกอบของโบราณสถานหลุดตัว ตัวอย่างเช่น ภาพจิตรกรรมในสิมที่ทาด้วยสีฝุ่น เกลือเค็มในพื้นที่ศึกษาหลักทำให้สีไม่เกาะติดผนัง และได้รับความเสียหาย วัดสระบัวแก้ว อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น วัดป่าเรไร จังหวัดมหาสารคาม ฐานสิมหลุดตัวที่วัดบึงแก้ว อำเภอพล เพราะเกลือเค็มในดินมีฤทธิ์กัดและทำลายฐานสิมในวัด

(6) การอนุรักษ์และพัฒนาที่ปฏิบัติกันสืบมา

การอนุรักษ์ ในพื้นที่ศึกษาหลักส่วนมากมีการอนุรักษ์หลายวิธีร่วมกัน สำหรับวัดที่ไม่มีโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนมักมีการอนุรักษ์แบบประยุกต์การใช้สอย การบูรณะปฏิสังขรณ์ โดยคำนึงถึงวัสดุเดิมและเดิมส่วนที่ขาดหายไปให้เหมือนเดิม ควบคู่ไปกับการป้องกันการเสื่อมสภาพ ในการอนุรักษ์Stubแต่่มักใช้วิธีการนี้ในการอนุรักษ์สิม เช่น สิมวัดสนวนวารี สิมวัดสระบัวแก้ว ในพื้นที่การอนุรักษ์ พวกปราสาท กู่เจติย ใช้การอนุรักษ์แบบประกอบคืนสภาพ เช่น ปราสาทเปลี่ยน้อย กุศลรัตนภาคประชาชนไม่ได้เข้าร่วมในการอนุรักษ์ ส่วนที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนไม่ได้มีความสำคัญระดับชาติระดับภาค แต่มีความสำคัญระดับชุมชน จะมีการอนุรักษ์โดยท้องถิ่น และในบางครั้งจะมีภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ติดต่อระหว่างในชุมชนกับภาครัฐ เพื่อช่วยเหลือและประสานงานเรื่องการอนุรักษ์

ภาคประชาชน เป็นความร่วมมือของคนในชุมชนที่มีการเฝ้าระวังและรักษาแหล่งประวัติศาสตร์ การทำความสะอาดแหล่งประวัติศาสตร์ประเภทวัด เช่น วัดเจติยภูมิ วัดบึงแก้ว จังหวัดขอนแก่น หรือเข้าร่วมประเพณีบุญก็เป็นกรอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง แต่ในประเภทปรังกู์เจดีย์ การอนุรักษ์จะเป็นหน้าที่ของภาครัฐ และประเภทอาคารมีการอนุรักษ์โดยการให้สอยเป็นอาคารเรียนในปัจจุบันมีการตกแต่งดูแลอาคารให้สวยงาม

ภาครัฐบาล องค์การบริหารส่วนตำบลมีการจัดการและเข้ามาบิบทบาทมากที่สุด ประเภทจัดโครงการให้รองลงมาคือสำนักวัฒนธรรมจังหวัด ส่วนสำนักศิลปากรเข้ามาบิบทบาทในแหล่งอนุรักษ์น้อยที่สุดเนื่องจากเป็นหน่วยงานใหญ่ครอบคลุมหลายจังหวัดการทำกิจกรรมหรืออนุรักษ์ต้องใช้เวลาในการขออนุมัติจากส่วนกลางเพื่ออนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์

การพัฒนา ด้านการพัฒนาพบว่าวัดในพื้นที่ศึกษามีการพัฒนา มากที่สุดในแหล่งประวัติศาสตร์ เนื่องจากวัดเป็นแหล่งที่สามารถสร้างกิจกรรม ดูแลรักษา ทำความสะอาดได้ง่าย และพบว่า ผู้ที่เป็นแกนนำในการพัฒนาวัดในพื้นที่ศึกษา คือ ฝ่ายประชาชนมากที่สุด รองลงมาคือ ฝ่ายรัฐและเอกชนเป็นลำดับสุดท้าย พบว่าผู้นำชุมชนและคณะกรรมการวัดจะเป็นผู้วางแผนจัดการร่วมกับภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักวัฒนธรรมเป็นหนึ่งหน่วยงานที่มีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์เห็นได้ชัดจากโครงการที่สำนักวัฒนธรรมได้จัดขึ้นเพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักและหวงแหนแหล่งมรดกของตนไว้ เช่น โครงการเล่าสู่เด็กฟัง โครงการพุทธบุตรชุมชน โครงการตาวิชะเห็นนะ ของสำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น

การพัฒนาวัดในพื้นที่ศึกษาหลักส่วนมากจะเป็นการบำรุงรักษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การรักษาความสะอาด ถางวัชพืช เก็บกวาด เก็บขยะหรือกำจัดสิ่งกีดขวางเพื่อไม่ให้บดบังทัศนียภาพ นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อถึงเทศกาลงานบุญของชาวอีสาน ก็จะมีการพัฒนาเก็บกวาดเพื่อเตรียมสถานที่เป็นประจำ แตกต่างจากภาพเขียนสีตามถ้ำ เิงผาที่ค่อนข้างได้รับการดูแลน้อยและเสี่ยงต่อการถูกทำลายได้ง่าย

2. กลุ่มสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เมืองโบราณและชุมชนโบราณ³¹

(1) เมืองโบราณ มีทั้งหมด 11 เมือง คิดเป็นร้อยละ 6.8 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาหลัก จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีจำนวนเมืองโบราณมากที่สุด 7 เมือง รองลงมา คือ จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีจำนวนเท่ากัน คือ 2 แห่ง และในจังหวัดมุกดาหารไม่พบเมืองโบราณเหลือปรากฏให้เห็น

(ก) ลักษณะของการกระจายตัว

การกระจายตัวของเมืองโบราณกระจายอยู่ทางด้านตะวันตกของพื้นที่ศึกษา โดยที่ตอนกลางของจังหวัดขอนแก่นจะเป็นเมืองโบราณสมัยขอมเช่นเดียวกับเมืองโบราณทางตอนใต้ของพื้นที่ แต่เมืองโบราณในจังหวัดกาฬสินธุ์จะเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี แต่ทางด้านตอนกลางของจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ อำเภอหนองสองห้อง อำเภอเปือยน้อย และตอนใต้ของจังหวัด

(ข) ลักษณะของการกระจุกตัว

เมืองโบราณกระจุกตัวอยู่ที่ตอนใต้จังหวัดขอนแก่น บริเวณอำเภอเปือยน้อย อำเภอบ้านไผ่ อำเภอหนองสองห้อง ได้แก่ เมืองโบราณบ้านหนองคูบัว เมืองโบราณบ้านสระแก้ว เมืองโบราณบ้านเมืองเพี้ย และมีกระจายอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์ แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานเป็นสังคมเมืองในสมัยโบราณ ในอดีตพื้นที่ศึกษาหลักนี้อาจจะมีความรุ่งเรืองและมีชุมชนเล็กๆอยู่รอบข้าง

(2) ชุมชนโบราณ ชุมชนโบราณในพื้นที่ศึกษาหลักมีทั้งหมด 12 แห่ง เท่ากับเป็นร้อยละ 7.4 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด ในจังหวัดมหาสารคามพบชุมชนโบราณมากที่สุด 10 แห่ง ในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเชียงยืน และจังหวัดขอนแก่น 2 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านเมืองเก่า และชุมชนบ้านบัวกระเสริม

ชุมชนโบราณกระจุกอยู่ทางด้านใต้ของพื้นที่ศึกษา ในจังหวัดมหาสารคามสมัยขอม บริเวณที่เป็นแหล่งทรัพยากร (Resource sites) จากการศึกษาทางด้านทรัพยากรธรณีพบว่า บริเวณที่ตั้งของเมืองโบราณและชุมชนโบราณ เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญคือ เหล็ก หินทราย กะลือ เป็นต้น ส่วนบริเวณของเมืองโบราณดงเมืองแอม เมืองโบราณเมืองชัยวาน จะเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ของพื้นที่ และชุมชนโบราณบ้านเมืองเก่า

บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ (Sheltered Sites) จากการศึกษาพบว่า บริเวณที่พบเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณมากที่สุดคือ บริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ชี บริเวณจังหวัดกาฬสินธุ์และบริเวณด้านตอนเหนือของจังหวัดขอนแก่นที่มีแหล่งน้ำใหญ่ เมืองเหล่านั้นจะเป็นแหล่ง

³¹ จากการรวบรวมและประมวลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น นางนิตยา ละภาแสน, นักวิชาการวัฒนธรรม.

สำคัญทางด้านเกษตรกรรม และมีเมืองบางเมืองที่มีสภาพของการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมืองดังกล่าว ได้แก่ เมืองฟ้าแดดสงยางเมื่อในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มากเป็นเมืองขนาดใหญ่ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองโบราณดงเมืองแอม เมืองโบราณชัยวาน เมืองโบราณบ้านเมืองเพี้ยใน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น แต่เมืองเหล่านี้ถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานานจนถึงปัจจุบัน

บริเวณที่ติดกับเส้นทางคมนาคม (Linear Situation) จากการศึกษาพบว่า ที่ตั้งของเมืองโบราณในลักษณะนี้จะเป็นเมืองชุมทางการค้าหรือเมืองพักระหว่างทาง เช่น เมืองโบราณโนนเมือง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เมืองโบราณนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม เมืองฟ้าแดดสงยาง ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนบ้านเมืองเพี้ย ชุมชนบ้านดงเมืองเหิน ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เป็นชุมทางคมนาคมแห่งหนึ่งของเมืองลาว มายังขอนแก่นในการอพยพเข้ามาของชนกลุ่มต่างๆ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังเมืองโคราช และเป็นศูนย์ติดต่อเมืองโบราณต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคามและขอนแก่น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแหล่งที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานในอดีตบริเวณพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบหกว้างใหญ่ที่มีลักษณะเนินดินซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ และมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเป็นทั้งแหล่งผลิต และเป็นแหล่งรับส่งสินค้า หรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามสภาพความเหมาะสม

(3) ลักษณะของการถูกทำลาย

สาเหตุเกิดจากมนุษย์

จากการศึกษาลักษณะของการที่เมืองโบราณแต่ละแห่งถูกทำลายจนเกิดความเสียหายบ้างแล้วนั้น มีสาเหตุที่สำคัญ ดังนี้

การพัฒนา ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในลักษณะของการสร้างเส้นทางคมนาคมตัดผ่านตัวเมือง หรือคันดินของเมืองนั้นๆ หรือโดยการปรับระดับองค์ประกอบเมือง หรือการขยายตัวของชุมชนเมืองลงเพื่อทำการขยายเมืองหรือสร้างถนนบนแนวคันดินคูน้ำเดิม การทำลายหลักฐานสำคัญของการเป็นเมืองเก่าในลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นแล้วหลายๆเมือง เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสมบัติอันล้ำค่าของชาติที่ประเมินค่ามิได้ และเป็นการทำลายความรู้สึกทางด้านจิตใจด้วย จากการศึกษพบว่าเมืองโบราณที่ได้รับความเสียหายจากการพัฒนาในลักษณะนี้ ได้แก่ เมืองฟ้าแดดสงยาง มีการตัดถนนผ่านเมืองและมีการขุดลอกคูคลอง เมืองกันทรวิชัยเป็นเมืองโบราณที่อยู่ตัวเมืองและมีการขยายความเจริญเข้าภายในวัดเมืองโบราณนครจำปาศรีมีการพัฒนาเรื่องการคมนาคมเพื่อสะดวกต่อการเดินทางเข้าชมพื้นที่เมืองเก่าและเมืองเชียงโสมซึ่งปัจจุบันมีส่วนของเมืองเก่าอยู่ใต้เขื่อนลำปาว

การขยายตัวของชุมชน จะเป็นไปในลักษณะของการรुकู้หรือจับจองที่อยู่ใกล้เคียงโบราณสถาน หรือในเขตโบราณสถานเพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน และตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนั้น ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นกับเมืองที่ถูกทิ้งร้าง เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง บริเวณโนนสาวเอ้เมืองเชียงโสม ซึ่งปัจจุบันเป็นลักษณะการทำลายที่เกิดขึ้นจากการตั้งบ้านเรือนประชิดติดกับตัวโบราณสถาน และมีส่วนของโบราณสถานถูกรื้อลง

ภาวะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากปัจจุบันเมืองส่วนใหญ่จะเป็นศูนย์กลางของการเจริญเติบโต มีการใช้ที่ดินไม่เป็นระบบ ถึงแม้ราคาที่ดินในเมืองจะมีราคาแพง คนก็ยังต้องการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในส่วนนี้ของเมือง สำหรับเมืองที่เคยตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตหรือเคยเป็นเมืองโบราณมาก่อนนั้น ย่อมมีโบราณสถานอยู่ในเขตเมืองอย่างแน่นหนา ปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบันคือ สภาพการใช้ที่ดินภายในเมืองมีความแออัด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะเมืองส่วนใหญ่ขาดระบบการวางผังเมืองที่ดี จึงทำให้มีการก่อสร้างอาคาร ร้านค้า ที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกับโบราณสถานหรือประชิดกับโบราณสถาน เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองคันธารราษฎร์ เป็นการทำลายทัศนียภาพอันสง่างามของโบราณสถานให้ด้อยคุณค่าไปจากเดิม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ในบริเวณนั้น ดังจะเห็นได้ในสภาพของเมืองต่างๆ ที่เคยเป็นเมืองโบราณมาก่อน เช่น เมืองโบราณท่ากระเสริม ชุมชนโบราณบ้านฮ้อย ชุมชนโบราณบ้านเมืองเจีย และบริเวณรอบ เป็นต้น

ความเห็นแก่ได้ เป็นลักษณะการทำลายสภาพของเมืองโบราณอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวของคนไม่คำนึงถึงผลเสียหายต่อทรัพย์สินสมบัติที่เป็นของส่วนรวม

ซึ่งจะเกิดขึ้นในลักษณะของการรื้อ หรือปรับเนินดิน หรือถมคลอง คูเมืองเก่าเพื่อสร้างที่พักอาศัย หรือทำกิน มีราษฎรปลูกสร้างที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น พบได้ในส่วนที่เป็นเมืองดงเมืองแอม เมืองบ้านเพี้ย เมืองกันทรวิชัย เมืองฟ้าแดดสงยาง เป็นต้น

การเสื่อมสภาพของวัสดุ เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไข เพราะถ้าปล่อยทิ้งไว้ อาจเกิดการพังทลายลงมาได้ ซึ่งโบราณสถานทั่วทุกแห่งจะประสบปัญหาเช่นนี้

สภาพดินฟ้าอากาศ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากความชื้นและความแห้งแล้ง ซึ่งมีผลต่อการแตกสลายของเนื้อวัสดุที่มีอายุเก่าแก่ อาจทำให้เกิดการพังทลาย หรือทรุดเอียงเนินดิน อาจเกิดการพังทลายได้

(4) สาเหตุเกิดจากธรรมชาติ

พืชที่ขึ้นบนโบราณสถานหรือเนินดิน มีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีคือรากพืชอาจช่วยให้วัสดุยึดกันและทรงตัวอยู่ได้ ส่วนผลเสียคือ รากพืชที่แทรกไปตามช่องว่างของเนื้อวัสดุ เมื่อมีขนาดใหญ่ขึ้นอาจทำให้วัสดุเกิดการแตกแยกและร่วงหล่นลงมาได้ ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นกับเมืองโบราณ ชุมชนโบราณที่ยังไม่ได้รับการบูรณะ

(5) การอนุรักษ์และพัฒนาที่ปฏิบัติกันสืบมา

การอนุรักษ์ในพื้นที่ศึกษาหลักส่วนมากมีการอนุรักษ์หลายวิธีร่วมกัน สำหรับเมืองโบราณและชุมชนโบราณไม่มีประกาศที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน แต่มีความสำคัญระดับชุมชน จะมีการอนุรักษ์โดยท้องถิ่น มักมีการอนุรักษ์แบบประยุกต์การใช้สอย การบูรณะปฏิสังขรณ์โดยคำนึงถึงวัสดุเดิมและเติมส่วนที่ขาดหายไปให้เหมือนเดิม ควบคู่ไปกับการป้องกันการเสื่อมสภาพ แม้ว่าบางเมืองโบราณจะเหลือแค่คันดินคูน้ำก็ตาม แต่มีความสำคัญในการอนุรักษ์โดยท้องถิ่น เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง มีการขุดลอกคูน้ำและพัฒนาคันดิน รวมทั้งทำความสะอาดพัฒนาวัด และทำบุญบวงสรวงพระธาตุยาคู พระธาตุคูบ้านของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งมีสำนักวัฒนธรรมและสำนักศิลปากรที่ 10 เข้าร่วมโครงการเพราะถือว่าเป็นเมืองโบราณที่ยังสมบูรณ์ และสำนักศิลปากรที่ 9 ได้มีการลงสำรวจและให้ความรู้ชุมชนโบราณทางด้านได้ของจังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นการปลูกฝังคนในชุมชนโดยร่วมกับ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อเป็นการในชุมชนโบราณบ้านหารฮี

ภาคประชาชน ส่วนมากให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ทั้งคนที่อยู่ในชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองโบราณและชุมชนโบราณและนักท่องเที่ยว ต้องการดูแลรักษาคุน้ำคันดิน ไม่รุกร้าเขตสาธารณะของเมืองโบราณ หรือชุมชนโบราณที่อยู่อาศัย รวมใจกันปฏิบัติตามที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐแนะนำ ส่วนการอนุรักษ์ที่แหล่งโบราณสถานในเมืองโบราณเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

ภาครัฐบาล องค์การบริหารส่วนตำบลมีการจัดการรณรงค์ให้คนตระหนักถึงแหล่งประวัติศาสตร์จากโครงการวันละบาท เพื่อนำไปบูรณะกำแพงเก่าของวัดเมืองเก่าที่อยู่ซึ่งอยู่ติดกับตลาด

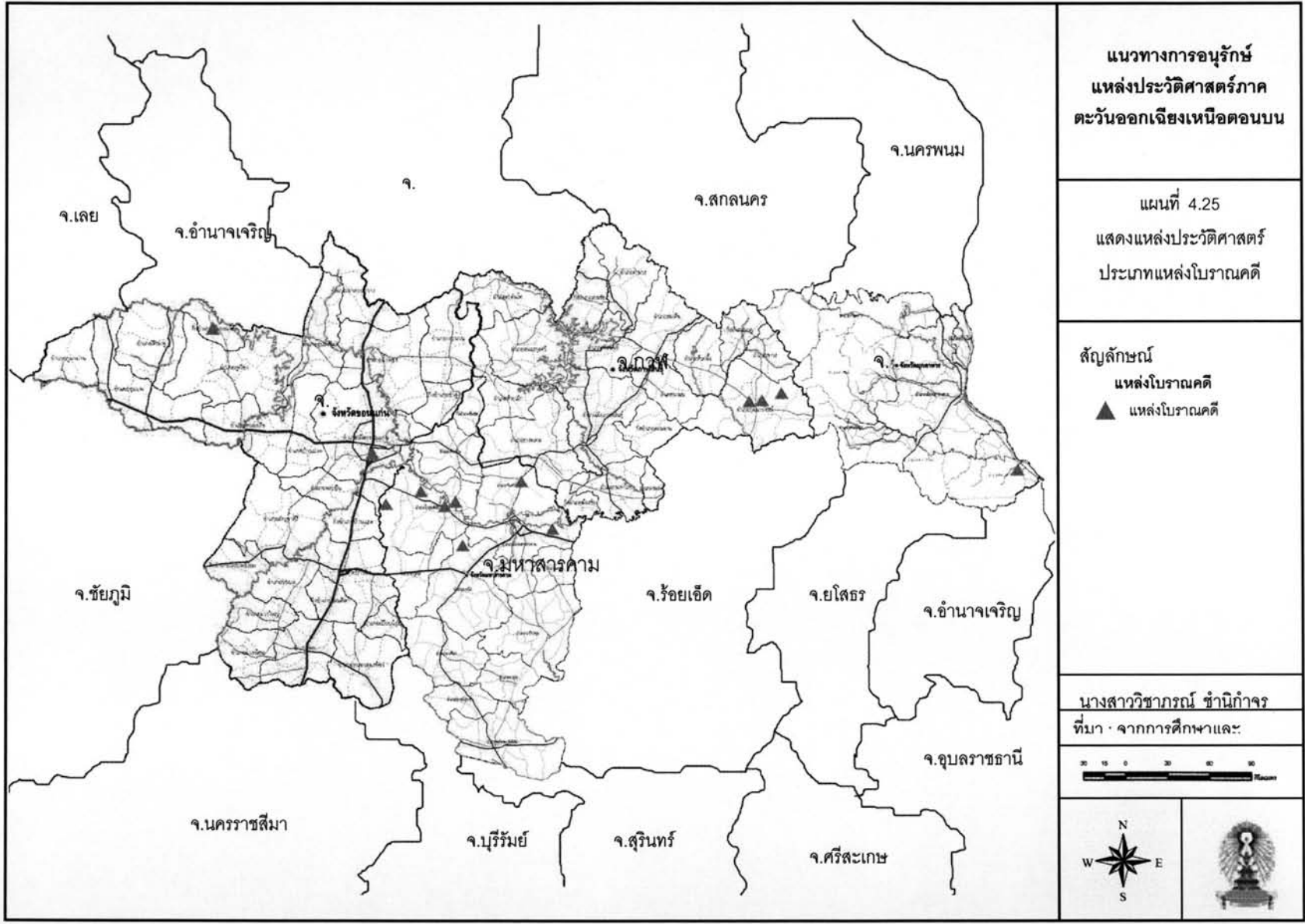
การพัฒนา ด้านการพัฒนาพบว่าเมืองโบราณและชุมชนโบราณ มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคเกี่ยวกับการใช้จ่ายน้ำ เนื่องจากมีคูน้ำหรือแอ่งน้ำในพื้นที่จึงทำให้มีการพัฒนาชุมชนอยู่เสมอด้วยเหตุของการที่เป็นชุมชนโบราณและเมืองโบราณที่ทุกคนในชุมชนได้ใช้สอยส่วนเมืองโบราณที่อยู่ในพื้นที่เขตเมือง เช่น เมืองโบราณกันทรวิชัย มีการพัฒนาในเรื่องการดูแลปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเพื่อเปิดมุมมองให้เห็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมือง ได้แก่ พระยืนพระกันทรวิชัย และวัดพุทธมงคล รวมทั้งมีรวมทั้งมีการพัฒนาชุดลอกคูคลองและขยายใหม่ให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของเมือง การพัฒนาเมืองโบราณชุมชนโบราณให้อยู่ควบคู่กันในพื้นที่ศึกษาหลัก ส่วนมากจะเป็นการร่วมมือของคนในชุมชนกับภาครัฐในท้องถิ่นช่วยกันดูแลบำรุงรักษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การรักษาความสะอาด ถางวัชพืช เก็บกวาด เก็บขยะหรือกำจัดสิ่งกีดขวางเพื่อไม่ให้เกิดบังทัศนียภาพความสำคัญที่มีในตัวชุมชน

3. แหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีมีทั้งหมด 14 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 8.6 ของแหล่งประวัติศาสตร์ทั้งหมด พบอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ 4 แห่ง และจังหวัดขอนแก่น 2 แห่ง จังหวัดมุกดาหาร 1 แห่งลักษณะของการกระจายตัว แหล่งโบราณคดีมีกระจายอยู่ในทุกจังหวัดและกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ตอนกลางของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดมหาสารคามในอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอกันทรวิชัยและอำเภอเมืองมหาสารคาม จากการศึกษาสภาพความเหมาะสมของแหล่งที่ตั้ง สามารถจำแนกแหล่งที่ตั้งของเมือง

บริเวณที่เป็นแหล่งทรัพยากร จากการศึกษาทางด้านทรัพยากรธรณี พบว่า เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญคือแหล่งโนนบ้านฮ้าง แหล่งโนนปลาฝา แหล่งโนนมะขาม จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งตั้งอยู่พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณ ลักษณะป่าชุมชนและแร่ พลวง ดินขาว และทองคำ เป็นต้น

บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ จากการศึกษาพบว่า บริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำชี เมืองเหล่านั้นจะเป็นแหล่งสำคัญทางด้านเกษตรกรรม แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีโนนห่อ แหล่งโบราณคดีดอนตูม แหล่งโบราณคดีบ้านสระ แหล่งนายกองคุณ จังหวัดมุกดาหาร

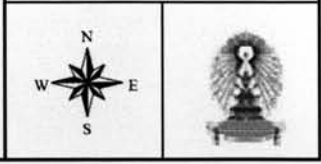
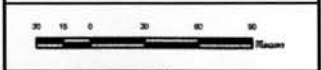

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.25
แสดงแหล่งประวัติศาสตร์
ประเภทแหล่งโบราณคดี

สัญลักษณ์
แหล่งโบราณคดี
▲ แหล่งโบราณคดี

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร
ที่มา : จากการศึกษาและ

บริเวณที่ติดกับเส้นทางคมนาคม จากการศึกษาพบว่า ที่ตั้งของเมืองในลักษณะนี้จะเป็นเมืองชุมทางการค้าหรือเมืองพักระหว่างทาง เช่น เป็นชุมทางคมนาคมแห่งหนึ่งของพื้นที่เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนบนเนินขนาดใหญ่

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแหล่งโบราณคดีในบริเวณพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ และมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเป็นทั้งแหล่งผลิต และเป็นแหล่งรับส่งสินค้า หรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามสภาพความเหมาะสม

(1) ลักษณะของการถูกทำลาย

จากการศึกษาลักษณะของการที่เมืองโบราณแต่ละแห่งถูกทำลายจนเกิดความเสียหายบ้างแล้วนั้น มีสาเหตุที่สำคัญ ดังนี้

การพัฒนา ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในลักษณะของการสร้างเส้นทางคมนาคมตัดผ่านของคประกอบชุมชน เนินดิน หรือคันดินเพื่อทำการขยายเมืองหรือสร้างถนนบนแนวคันดินคูน้ำ การทำลายหลักฐานสำคัญของการเป็นแหล่งโบราณคดี เกิดขึ้นแล้วหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเชียงเหียนที่มีการตัดถนน 4 ช่องจราจรและขุดคันเจอบ่อหม้อไห กำไลจำนวนมากแต่การพัฒนาก็ยังดำเนินต่อไป และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสมบัติอันล้ำค่าของชาติที่ประเมินค่ามิได้ และเป็นการทำลายความรู้สึกทางด้านจิตใจด้วย จากการศึกษาพบว่าแหล่งโบราณคดีที่ได้รับ ความเสียหายจากการพัฒนาในลักษณะนี้

การขายตัวของชุมชน จะเป็นไปในลักษณะของการรुक้าหรือจับจองที่ที่อยู่ใกล้เคียงหรืออยู่บนผืนดินที่เป็นแหล่งโบราณคดี เพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน และตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนั้น ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นกับเมืองที่ถูกทิ้งร้าง เช่น แหล่งโบราณคดีโนนนกทา แหล่งโบราณคดีโนนชัย จังหวัดขอนแก่น แหล่งโบราณคดีโนนบ้านฮ้าง จังหวัดกาฬสินธุ์

ภาวะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากปัจจุบันเมืองส่วนใหญ่จะเป็นศูนย์กลางของการเจริญเติบโต มีการใช้ที่ดินไม่เป็นระบบ การรुक้าพื้นที่แหล่งโบราณคดี

(2) การอนุรักษ์และพัฒนาที่ปฏิบัติกันสืบมา

การอนุรักษ์ในพื้นที่ศึกษาหลักส่วนมากมีการอนุรักษ์หลายวิธีร่วมกัน สำหรับแหล่งโบราณคดีโนนสาวเอ้ในเมืองฟ้าแดดสงยางเป็นเนินดินขนาดใหญ่มีการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ในด้านโบราณวัตถุ มีการอนุรักษ์โบราณวัตถุที่ขุดได้รวมทั้งหลุมขุด เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน ได้มีการลงสำรวจและให้ความรู้และสำรวจแหล่งโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ 9 และ 10 ในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่จำนวน

ภาคประชาชน รวมใจกันปฏิบัติตามที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐแนะนำ ส่วนการอนุรักษ์ที่แหล่งโบราณสถานในเมืองโบราณเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

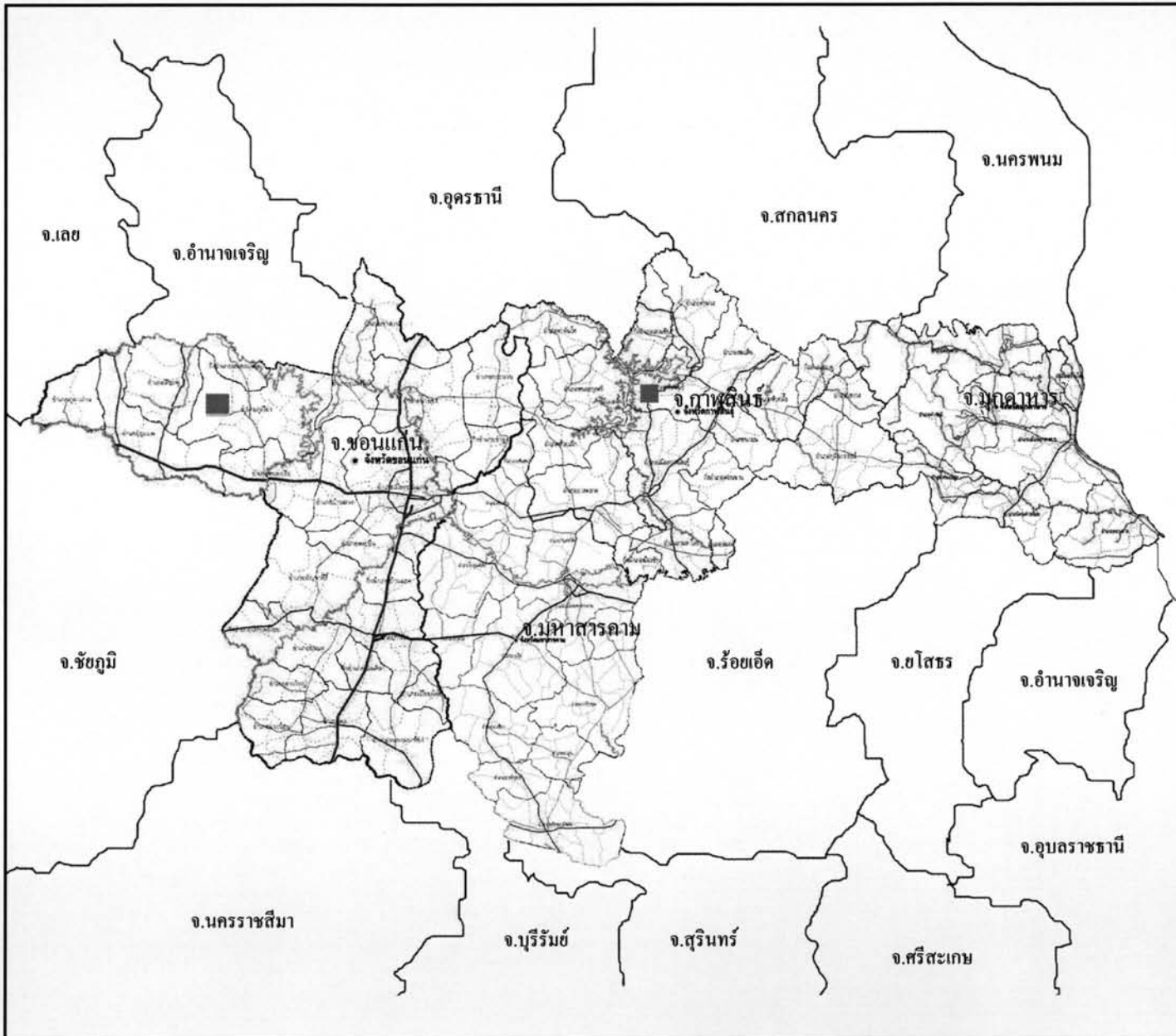
ภาครัฐบาล สำนักศิลปากรที่ 9 และ 10 ขุดค้น

การพัฒนา ด้านการพัฒนาพบว่าแหล่งโบราณคดี มีการพัฒนาในเรื่องการดูแลปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเพื่อเปิดมุมมองให้เห็นแหล่งโบราณคดี ส่วนมากจะเป็นการร่วมมือของคนในชุมชนกับภาครัฐในท้องถิ่นช่วยกันดูแลบำรุงรักษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การรักษาความสะอาด ถางวัชพืช เก็บกวาด เก็บขยะหรือกำจัดสิ่งกีดขวางเพื่อไม่ให้บดบังทัศนียภาพความสำคัญที่มีในตัวชุมชน

4. ชากติกคำบรรพ์

นักโบราณคดีได้มีการขุดพบฟอสซิลไดโนเสาร์ ตามบริเวณที่เป็นเทือกเขาในภาคอีสาน บริเวณจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์ นับเป็นแห่งที่พบซากไดโนเสาร์ที่สมบูรณ์และมากที่สุดแห่งหนึ่ง ในจังหวัดกาฬสินธุ์ยังพบที่ อำเภอภูพานารายณ์ ภูแฝก อำเภอนาคู มีอายุราว 115-140 ล้านปี

สภาพทางด้านกายภาพ มีการสร้างพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ที่จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดขอนแก่น ส่วนกลุ่มชุดไม่ได้สร้างพิพิธภัณฑ์ ที่จังหวัดเลย ขอนแก่น และกาฬสินธุ์ ยังไม่มีการอนุรักษ์และจัดการให้เหมาะสม มีการกั้นด้วยไม้และราวจับจับเป็นขอบเขตเท่านั้น การดูแลภาคประชาชนไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควร แต่ภาครัฐมีแนวโน้มเสนอโครงการสร้างพิพิธภัณฑ์เพิ่มขึ้น

แนวทางการอนุรักษ์
แหล่งประวัติศาสตร์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

แผนที่ 4.26
แสดงแหล่งประวัติศาสตร์
ประเภทซากดึกดำบรรพ์

สัญลักษณ์
ซากดึกดำบรรพ์
■ ไดโนเสาร์

นางสาววิชาภรณ์ ชำนิกำจร

ที่มา : จากการศึกษาและวิเคราะห์

